

АНАЛІТИК
АУДИТОРСЬКА ФІРМА

ЕКОНОМІКА ФІНАНСИ ПРАВО

ЩОМІСЯЧНИЙ ІНФОРМАЦІЙНО-АНАЛІТИЧНИЙ ЖУРНАЛ

№ 9/1'2017

(видається з 1994 року)

ISSN 2409-1944

Журнал включено до переліку наукових фахових видань України, в яких можуть публікуватися результати дисертаційних робіт на здобуття наукових ступенів доктора і кандидата з економічних і юридичних наук

Наказ Міністерства освіти і науки України від 21 грудня 2015 р. №1328 (економічні науки), Наказ Міністерства освіти і науки України від 11 липня 2016 р. № 820 (юридичні науки). Реєстраційне свідоцтво серії КВ № 21620-11520ПР від 12 жовтня 2015 р.

Журналу присвоєно міжнародний ідентифікаційний номер ISSN 2409-1944 та включено до міжнародної наукометричної бази Index Copernicus.

Засновники:

Аудиторська фірма "Аналітик" спільно з Таврійським національним університетом ім. В.І. Вернадського та Національною академією внутрішніх справ України

Статті обов'язково проходять

відбір, внутрішнє і зовнішнє рецензування

Рекомендовано до друку та до поширення через мережу Інтернет Вченою радою Національної академії внутрішніх справ України (Протокол № 18 від 13 вересня 2017 року) та Вченою Радою Таврійського національного університету ім. В.І. Вернадського

(Протокол № 35 від 18 вересня 2017 року). Повний або частковий передрук матеріалів журналу допускається лише за згодою редакції.

Відповідальність за добір і викладення фактів несуть автори. За зміст та достовірність реклами несе відповідальність рекламодавець.

Підписано до друку 25.09.2017

Формат 60/84/8

Наклад – 250 прим.

Адреса редакції: 01001, м. Київ, вул. Хрещатик, 44

Телефони: (050) 735-43-41, (096) 221-88-61

Факс: (044) 278-05-88

E-mail: efp.redaktor@gmail.com

Сайт: www.efp.in.ua

Суб'єкт видавничої
справи

© "Аналітик", 2017
© "Економіка. Фінанси. Право",
2017

Типографія: ТОВ "Міжнародний бізнес
центр"

Керівник редакційної колегії з економічних наук:

Даций Олександр Іванович, д.е.н., професор, в.о. ректора Академії муніципального управління, Заслужений працівник освіти України

Заступник керівника редакційної колегії з економічних наук:

Бутинець Тетяна Анатоліївна, д.е.н., професор, професор кафедри економіко-правових дисциплін Національної академії внутрішніх справ

Члени редакційної колегії з економічних наук:

Невелєв Олександр Михайлович, д.е.н., доцент, завідувач кафедри менеджменту зовнішньоекономічної діяльності та адміністративного менеджменту Академії муніципального управління

Вініченко Ігор Іванович, д.е.н., професор, завідувач кафедри економічної теорії та економіки сільського господарства Дніпропетровського державного аграрно-економічного університету

Іванюта Василь Фалімонович, д.е.н., доцент, професор кафедри бізнес-адміністрування та зовнішньоекономічної діяльності Полтавського університету економіки і торгівлі

Клименюк Микола Миколайович, д.е.н., професор, завідувач кафедри менеджменту Академії муніципального управління

Кондрашихін Андрій Борисович, д.е.н., доцент, завідувач кафедри державних та місцевих фінансів Академії муніципального управління

Корецька Світлана Олександрівна, д.е.н., доцент
Манцевич Юрій Миколайович, д.е.н., доцент, завідувач секретаріату Комітету Верховної Ради України з питань будівництва, містобудування і житлово-комунального господарства

Потишняк Олена Миколаївна, д.е.н., доцент, професор кафедри організації виробництва, бізнесу та менеджменту Харківського національного технічного університету сільського господарства імені Петра Василенка

Прушківський Володимир Геннадійович, д.е.н., професор, перший проректор Запорізького національного технічного університету

Сук Петро Леонідович, д.е.н., доцент, професор кафедри бухгалтерського обліку і аудиту Національного університету біоресурсів і природо-користування України

Ткаченко Сергій Анатолійович, к.е.н., доцент, виконуючий обов'язки ректора Вищого навчального закладу «Міжнародний технологічний університет «Миколаївська політехніка»

Царенко Оксана В'ячеславівна, д.е.н., доцент, завідувач кафедри обліку і аудиту Академії муніципального управління

Керівник редакційної колегії з правових наук:

Константинов Сергій Федорович, д.ю.н., професор, завідувач кафедри адміністративної діяльності НАВС

Заступник редакційної колегії з правових наук:

Лоцихін Олександр Миколайович, д.ю.н., професор, декан юридичного факультету Академії муніципального управління, Заслужений економіст України

Члени редакційної колегії з правових наук:

Баймуратов Михайло Олександрович, д.ю.н., професор, завідувач кафедри конституційного, адміністративного та міжнародного права Маріупольського державного університету, заслужений діяч науки і техніки України

Бичкова Світлана Сергіївна, д.ю.н., професор, заступник начальника кафедри цивільного права і процесу Національної академії внутрішніх справ

Василинчук Віктор Іванович, д.ю.н., професор, професор кафедри спеціальної техніки та оперативно-розшукового документування Національної академії внутрішніх справ, заслужений юрист України

Глушков Валерій Олександрович, д.ю.н., професор, завідувач спеціальною кафедрою № 1 Національної академії Служби безпеки України, заслужений юрист України

Джужа Олександр Миколайович, д.ю.н., професор, головний науковий співробітник відділу організації науково-дослідної роботи Національної академії внутрішніх справ, заслужений юрист України

Кампо Володимир Михайлович, к.ю.н., доцент, громадський діяч, заслужений юрист України

Клименко Олена Вікторівна, к.ю.н., доцент, доцент кафедри теорії, історії держави і права та конституційного права Академії муніципального управління

Кононенко Леонід Минович, к.ю.н., професор, професор кафедри муніципального, цивільного та адміністративного права Академії муніципального управління

Копан Олексій Володимирович, д.ю.н., професор, провідний науковий співробітник наукової лабораторії з проблем досудового розслідування навчально-наукового інституту № 1

Литвин Олександр Петрович, к.ю.н., професор, професор кафедри публічно-правових дисциплін Університету сучасних знань

Луць Володимир Васильович, д.ю.н., професор, завідувач відділу проблем приватного права Науково-дослідного інституту приватного права і підприємництва імені академіка Ф.Г. Бурчака НАПрН України, заслужений діяч науки і техніки України

Озерський Ігор Володимирович, д.ю.н., доцент, професор кафедри кримінального права та правосуддя Запорізького національного університету, академік міжнародної кадрової академії, відмінник освіти України, радник юстиції

Приходько Христина Вікторівна, к.ю.н., професор, доцент кафедри муніципального, цивільного та адміністративного права Академії муніципального управління

Фрицький Юрій Олегович, д.ю.н., професор, професор кафедри теорії, історії держави і права та конституційного права Академії муніципального управління

Шеф-редактор:

Головач Володимир Володимирович, к.ю.н., голова правління Аудиторської фірми "Аналітик", Заслужений юрист України

Технічний редактор:

Куцяк Олександр Анатолійович

Випусковий редактор:

Туманян Анна Оганесівна

ЗМІСТ

О.О. ХАНДИЙ. Форми самоорганізації внутрішньо переміщених осіб в межах соціальної інтеграції	4
П.Ю. КУРМАЄВ, Д.О. ПАВЛИЩИЙ. Теоретичні аспекти формування системи управління змінами підприємницьких структур	9
С.А. ТКАЧЕНКО. Розгляд загальносистемних передумов створення у функціонально розвинутих системах стратегічного управління діяльністю промислових підприємств та виробничих об'єднань самостійної функціональної функції інтегрованої (єдиної) економічної діагностики	12
У.В. ВЛАДИЧИН. Концептуальні підходи до державного регулювання іноземного банківництва в Україні	14
О.А. КУШНІРЕНКО. Управління природними ресурсами сільськогосподарських підприємств: обліково-інформаційна оцінка	20
С.А. ПРИЙМАК, О.Р. ГОЛУБНИК. Досудові механізми захисту прав споживачів як запорука поліпшення добробуту населення України	31
М.В. МАРЧЕНКО. Аксіологічні засади права вето Президента України в контексті формування людиноцентристської правової ідеології	36
О.О. ЛЕВЧЕНКО. Концепції маркетингу та інформаційні системи в АПК	40
В.Б. ЗАХОЖАЙ, О.О. ЧЕРНЯЄВА. Обґрунтування змістовних компонентів інтегрованої інформаційної системи управління витратами промислового підприємства	43

АНОТАЦІЇ, КОМЕНТАРІ, КОНСУЛЬТАЦІЇ

А. ТУМАНЯН. Національний банк VS Спілка аудиторів	48
В. АРХИПОВА. Способи захисту прав вкладників банків-банкрутів	51
В. АРХИПОВА. Правомірність встановлення домофону. Позитивні і негативні наслідки	53

ХАНДИЙ

Олена Олексіївна
alkhandiy@ukr.netк.е.н., доцент,
Східноукраїнський
національний університет
імені Володимира Даля

УДК 314.18:330.34

ФОРМИ САМООРГАНІЗАЦІЇ ВНУТРІШНЬО ПЕРЕМІЩЕНИХ ОСІБ В
МЕЖАХ СОЦІАЛЬНОЇ ІНТЕГРАЦІЇFORMS OF SELF-ORGANIZATION INTERNALLY DISPLACED PERSONS IN
SOCIAL INTEGRATION

У статті розглянуті форми соціальної самоорганізації внутрішньо переміщених осіб та складові соціальної інтеграції. Наведені приклади позитивного та негативного впливу самоорганізаційних процесів на інтеграцію ВПО у громади.

В статье рассмотрены формы социальной самоорганизации внутренне перемещенных лиц и компоненты социальной интеграции. Приведены примеры положительного и отрицательного влияния самоорганизационных процессов на интеграцию ВПЛ в громады.

The forms of social self-organization of internally displaced persons and components of social integration were considered in the article. Examples of the positive and negative impact of self-organization processes on the integration of IDP into the community were presented.

Ключові слова: соціальна самоорганізація, внутрішньо переміщені особи, соціальна інтеграція

Ключевые слова: социальная самоорганизация, внутренне перемещенные лица, социальная интеграция

Keywords: social self-organization, internally displaced persons, social integration

ВСТУП

З початку збройного конфлікту в Україні минуло декілька років, протягом яких держава вирішувала першочергові проблеми вимушено переселених громадян, пов'язаних з наданням тимчасового притулку, забезпеченням їжею, ліками, одягом, доступом до медичних та соціальних послуг. Багато питань врегульовано на законодавчому рівні, проте ряд питань залишається невирішеним. Внутрішні міграції населення досі знаходяться на високому рівні. З початку 2017 р. областями, що лідирують за кількістю переселенців, які знімаються з реєстрації, стали Запорізька (32688 осіб), Донецька (26865 осіб) та Кіровоградська (5234 особи) [1]. За період січень - квітень 2017 року найбільшого зростання кількості зареєстрованих ВПО зазнали Харківська та Київська області - 1816 і 1795 внутрішніх мігрантів відповідно. Не знайшовши доступного житла чи/та роботи з гідним рівнем оплати, ВПО мігрують в інші регіони і замкнуте коло проблем повертається, чи взагалі виїжджають на територію, непідконтрольну Україні.

Для переселенців, які знайшли роботу, що дозволяє сплачувати оренду за житло та утримувати родину, актуалізуються питання соціальної інтеграції у місцеві громади, пристосування до нового соціального середовища, встановлення соціальних контактів. За словами академіка НАН України Лібанової Е.М. основною соціально-політичною загрозою масштабного вимушеного переселення є суспільна дезінтеграція України [2].

Недопущенню суспільної дезінтеграції присвячена велика кількість проектів і програм міжнародних та

вітчизняних донорських організацій, які реалізуються на всій території України. Захисту прав ВПО, інтеграції у територіальні громади, використанню потенціалу переселенців, створенню умов для адаптації в нових життєвих умовах приділяється підвищена увага в роботах Е. Лібанової, О. Новікової, В. Антонюк, В. Ляшенко, Л. Логачової та інших представників наукової спільноти і соціальної сфери. В реальному часі з'являються нові підходи соціальної інтеграції, формується досвід подолання проблем внутрішнього переміщення громадян в умовах воєнних дій та фінансово-економічної кризи. Проте інтеграційні процеси залишаються надто повільними і потребують подальшого дослідження.

МЕТА РОБОТИ полягає у дослідженні інтеграційних та самоорганізаційних процесів в громадах під впливом масштабних внутрішніх міграцій.

МЕТОДИ ДОСЛІДЖЕННЯ

У роботі використано загальнонаукові та прикладні методи досліджень: абстрактно-логічного аналізу та систематизації – для дослідження форм та прикладів соціальної інтеграції та самоорганізації; метод соціологічного дослідження – експертне опитування для визначення проблем інтеграції в територіальні громади внутрішньо переміщених осіб. Методологічною та інформаційною основою роботи є наукові праці, матеріали періодичних видань, ресурси Internet, нормативно-правові акти.

РЕЗУЛЬТАТИ

Інтеграція ВПО у місцеві громади є двостороннім процесом, який включає пристосування переселенців

до життя в новій громаді і пристосування громади до ВПО з урахуванням їх потреб і створенням умов для їх задоволення. Позитивною стороною цього процесу є зростання чисельності громади, заповнення вільних вакансій на ринку праці, обмін досвідом, зростання трудового потенціалу громади, залучення коштів донорських міжнародних організацій у вирішення проблем громади. Негативною стороною цього процесу може бути асоціальна поведінка нових членів громади, зростання рівня безробіття, зниження доступу до медичних та соціальних послуг представників місцевої громади, зростання конфліктності й ворожнечого ставлення до ВПО тощо.

За Т. Парсонсом соціальна інтеграція включає чотири складові:

1. Культурну – ступінь злагожденості між культурними стандартами, нормами та зразками поведінки індивідів і груп.

2. Нормативну – слідування загальним цілям та цінностям, усвідомленню свого статусу в суспільстві та групі.

3. Комунікативну – обмін культурними досягненнями, інформацією та знаннями.

4. Функціональну – взаємозалежність між людьми, які включені в різні рольові структури, обумовлені суспільним розподілом праці [3, с. 28].

Окремо в різних роботах виділяють економічну, законодавчо-правову, ментальну, освітню, соціально-психологічну інтеграції. Розробка та реалізація заходів з урахуванням всіх складових за участю представників громади й ВПО дозволить досягти основної мети інтеграції - встановлення соціальних зв'язків між ними і подальше їх перетворення у єдину, цілісну громаду зі спільними цілями та інтересами.

Соціальна інтеграція сприяє зростанню соціальної самоорганізації та появи її нових форм. Соціальна самоорганізація являє собою спонтанні процеси виникнення різних форм соціальної взаємодії в суспільстві, соціальних групах, колективах, пов'язані із узгодженням соціальнозначущих цілей, забезпеченням гармонізації суспільних відносин.

В кризових умовах самоорганізаційні процеси стають інструментом протидії зовнішній загрозі чи отримання додаткових благ шляхом використання внутрішніх сил та розкриття внутрішнього потенціалу, розвитку соціального капіталу. Життєві умови, в яких опинились внутрішньо переміщені громадяни України, є саме тими умовами, в яких форми самоорганізації стрімко розвиваються, оскільки стають інструментами виживання. У соціальних системах спостерігаються як позитивні, так і негативні наслідки самоорганізації та спільної дії учасників цього процесу. При цьому важливим завданням суспільства є недопущення негативних наслідків виникнення нових форм взаємодії членів громади в процесі пристосування до нового життя.

Форми та органи самоорганізації населення дозволяють інтегрувати ВПО в місцеві громади, брати участь в управлінні та розвитку останніх. В системі місцевого самоврядування ініціативні групи, громадські ради, громадські організації сприяють участі громадян у вирішенні місцевих проблемних питань,

питань розвитку території, встановленню соціального діалогу між владою та населенням.

За діючим законодавством «територіальна громада – жителі, об'єднані постійним проживанням у межах села, селища, міста, що є самостійними адміністративно-територіальними одиницями, або добровільне об'єднання жителів кількох сіл, що мають єдиний адміністративний центр» [4]. В той же час територіальна громада являє собою складну, відкриту, соціальну систему, якій властиві численні соціальні процеси, взаємодії, дії та відносини між її елементами. У цій соціальній системі постійно відбуваються зміни під впливом міграційного та природного руху, соціального та економічного руху населення, зміни їх форм взаємодії, зв'язків, відносин, обміну і маніпулюванням інформацією, дією зовнішніх та внутрішніх чинників. Інтенсивні міграційні внутрішні процеси в результаті воєнних дій вивели соціальні системи зі стану рівноваги, збільшивши рівень невизначеності статусу членів громади, руйнування соціальних зв'язків. Завдяки новим членам громади, виникають нові зв'язки, форми організації взаємодії. Соціальні процеси поєднують в собі елементи організації та самоорганізації, які, доповнюючи один одного, сприяють чи навпаки стримують їх розвиток.

У загальному розумінні самоорганізація – це власність, здатність складних систем завдяки власним зусиллям (без зовнішнього керуючого впливу) упорядковувати свою структуру й (або) діяльність підсистем (компонентів) і в результаті – функціонувати зі зростаючою ефективністю.

Дослідження сутності категорії "самоорганізація" та особливості її застосування до соціальних систем дозволяє сформулювати таке визначення самоорганізації. Це виникнення в межах існуючої системи відносин та взаємозв'язків між представниками громади нових форм взаємодії на основі власного цілепокладання та цілездійснення, що супроводжується впорядкуванням відносин, накопиченням досвіду, формуванням нових неформальних структур без зовнішнього управляючого впливу, у результаті чого виникають синергетичні ефекти і змінюються можливості розвитку громади.

Без змін не буває розвитку, а для розвитку громади необхідна певна частка самоорганізаційної складової в її управлінні. Сучасні форми соціальної самоорганізації, які отримали розвиток останнім часом, це: створення громадських організацій ВПО та їх активна співпраця з місцевою владою; створення механізму громадського контролю за адресністю розподілу й використання бюджетних та донорських коштів на розв'язання проблем ВПО; створення спеціальних комітетів у місцевих радах з проблем ВПО, які очолюють обрані ВПО представники; участь у визначенні повноважень всіх посадових осіб щодо розв'язання проблем ВПО; конструктивна співпраця ВПО з неурядовими організаціями.

Експертне опитування представників територіальних громад, ВПО, громадських об'єднань і науковців, проведене у жовтні-грудні 2016 р. співробітниками Інституту економіки промисловості НАН України і за участю автора статті, дозволило отримати відповіді про найбільш ефективні форми самоорганізації, які

сприяють розвитку місцевого самоврядування. На думку опитаних, це створення громадських організацій та їх взаємодія з місцевою владою й створення механізму громадського контролю за адресністю розподілу та використання бюджетних і донорських коштів на розв'язання проблем ВПО, 61,8 % та 50 % відповідей відповідно.

Слід зазначити, що міжнародні організації (Міжнародна організація з міграції (МОМ), ПРООН, Рада Європи, Міжнародний фонд "Відродження" та інші) приділяють велику увагу співпраці з неурядовими громадськими організаціями. І саме можливість участі в грантових програмах донорських міжнародних організацій та впливу на місцеву владу і процеси децентралізації стимулювали появу нових громадських організацій та ініціативних груп, які надавали і надають гуманітарну допомогу, соціально-психологічну підтримку, проводять заходи з інтеграції ВПО у місцеву громаду шляхом організації і реалізації спільних акцій, конкурсів, свят, створення діалогових майданчиків.

З метою запровадження змін та вирішення проблем ВПО активні та небайдужі внутрішньо переміщені громадяни відновили діяльність своїх ГО та осередків Всеукраїнських ГО на території підконтрольній Україні чи створили нові. Наприклад, ГО «Фундація «Простір» створена внутрішньо переміщеними викладачами СНУ ім. В. Даля та студентами з Луганську (реалізує заходи, спрямовані на інтеграцію ВПО в громаду та розвиток молоді). У Старобільську жінками-переселенками створена ГО «Центр спільного розвитку "Дієва громада"», яка бере участь у розвитку громади та допомозі ВПО, інтеграції ВПО у місцеву громаду.

В Одеській області працює чорноморська «Рада вимушених переселенців», у Вінниці переселенці створили громадське об'єднання «Спільна справа», внутрішньо переселеними громадянами заснована «Всеукраїнська організація зі справ вимушених переселенців». Наведені приклади підтверджують існування таких чинників самоорганізації як протидія агресивному зовнішньому середовищу (порушення прав ВПО, соціальна дискримінація, обмеження прав голосування та вільного пересування по території країни тощо), та єднання на основі єдиних проблем та пережитої трагедії, негативного життєвого досвіду.

Велика активність щодо створення чи відновлення діяльності громадських організацій переселенцями та їх залученням до існуючих НУО спостерігається в м. Києві, зокрема це громадська правозахисна жіноча організація «Чайка», Гуманітарний штаб ГО "Всеукраїнська організація у справах вимушених переселенців" тощо.

Окремо слід відзначити інтеграційні процеси в роботі громадських об'єднань, в результаті яких виникають коаліції, мережеві ресурсні центри, Спільки громадських організацій, Всеукраїнські мережі організацій ВПО чи спільні проекти, що також є переходом від кількісної взаємодії до якісної в результаті спільної дії, що лежить в основі самоорганізації.

Наприклад, ГО «ЦСР «Дієва громада» та шість НГО Луганської і Донецької областей разом з

Громадською організацією «Центр громадської адвокатури» і Громадською організацією «Товариство Лева» реалізують проект «Громадський пояс Донбасу». У Запорізьській області створено Спільку громадських організацій «Запорізька мережа організацій ВПО», до якої входить 15 громадських організацій та ініціативних груп, як новостворені, так і не перший рік існуючі громадські організації, а також активісти з числа ВПО, які не є членами / членкинями організації [5]. У Житомирській області представниками місцевих і всеукраїнських недержавних організацій України, які створені вимушеними переселенцями та тими, що працюють в інтересах внутрішньо переміщених осіб, утворено Коаліцію з підтримки громадських організацій та ініціатив ВПО [6].

Систематизувати інформацію про ГО у м. Києві, які працюють з ВПО спробувала Адвентистська агенція розвитку і допомоги (ADRA- Україна) і отримала такі результати: 9 надають лише матеріальну допомогу першій необхідності: одяг, продукти, засоби гігієни тощо; 6 надають психологічні послуги; 5 – юридичні послуги; 5 сприяють у працевлаштуванні вимушених переселенців; 4 є комплексними координаційними центрами допомоги ВПО [7, с. 29]. Зазначені ГО взаємодіють одна з одною, перенаправляючи у профільні організації ВПО, у разі неможливості надання своїми силами допомоги.

У вирішенні проблем ВПО активну допомогу надають Ресурсний центр для допомоги вимушеним переселенцям, Координаційний центр допомоги вимушеним переселенцям, Координаційний центр допомоги «Восток-SOS», Центр зайнятості вільних людей, Новий Донбас, Донбас SOS, Крим SOS, Національна асамблея інвалідів України для людей з інвалідністю та членів їх сімей, переміщених із зони АТО, ГО «Кримська діаспора» (Юридична консультація для підприємців переселенців), ВГО «Магнолія» (Психологічна допомога сім'ям ВПО з дітьми), ГО «Агенція демократичного розвитку Донбасу» (Психологічні консультації), Комітет виборців України (Первинна правова допомога для ВПО: Одеса, Котовськ, Татарбунари), Громадська правозахисна організація «Права людини», Центр допомоги та консультацій для ВПО у (м. Рубіжне) тощо [8]. Зазначені організації є формою самоорганізації та здійснюють інтеграцію ВПО у місцеві громади.

Співпраця НГО з місцевою владою та створення нових механізмів взаємодії є проявом самоорганізаційних процесів, які включають обмін інформацією, ресурсами, розробку спільних стратегій, заходів та реалізацію спільних проектів, створення Громадських рад при міських радах, спеціальних комітетів у місцевих радах або посади помічника голови місцевої адміністрації з проблем ВПО.

Наприклад, ГО «ЦСР «Дієва громада», небайдужі старобільчани, представники Луганського національного університету ім. Т. Шевченка, ЛОУН бібліотеки ім. Горького, депутати міської ради створили ініціативну групу «STB – team», робота якої направлена на реалізацію громадських ініціатив молоді міста.

Представники двадцяти семи громадських та благодійних організацій, створених переселенцями та членами яких є місцеве населення, представники

ПРООН, бізнесу, міських рад, облдержадміністрації, райдержадміністрацій, сільських, селищних рад, науковці разом працювали над Стратегією розвитку Луганської області до 2020 року [9].

Окремої уваги заслуговують приклади стихійного об'єднання людей навколо вирішення конкретної проблеми чи надання допомоги. Нова форма самоорганізації членів громади виникла завдяки окремим волонтерам, активістам, волонтерським та іншої спрямованості громадським організаціям, які залучали і залучають гроші, різні речі для вирішення конкретної проблеми певної людини, родини чи громади.

Так, до 1 вересня северодончани збирають дітям ВПО канцелярське приладдя, періодично волонтерські організації звертаються до громади за допомогою у забезпеченні незахищених вертсв серед ВПО зимовим одягом та засобами гігієни. До Нового року громада брала участь у наповненні новорічних подарунків дітям ВПО. В дослідженні [10, с. 38] наводиться приклад юнака переселенця «Один студент, треба було робити операцію на коліно, бо став би інвалідом. То в Бориславі громада збрала 24000 грн.. Посадили на поїзд і в Києві зробили операцію». У Бахмуті «Люди передали свої крупногабаритные вещи – кровать, шкафы, – вынужденным переселенцам. Это крупногабаритные вещи, которые не понесешь в центр, где принимали продукты, одежду. Узнавали об этом при помощи стенда» [11, с. 39].

З іншого боку відомі приклади самоорганізації членів громади, які мають негативний вплив на інтеграцію ВПО у громади. «Прикладом такої ситуації може слугувати компактне проживання сімей ВПО з особливими проблемами та їх дітей, нерідко також з особливими проблемами, у санаторії ім. Пирогова курорту Куяльник (Одеса). Всього в санаторії мешкає біля 400 дорослих і 78 дітей з числа ВПО. Ця група, на думку фахівців та провайдерів послуг, є прикладом невдалої інтеграції. Ймовірно, тут виник ефект створення «соціальної капсули» – вимушені переселенці замкнулися в рамках своєї групи, вірніше декількох груп за критерієм території колишнього проживання – «донецькі» і «луганські». Більшість з них не мають бажання та мотивації до інтеграції. Такий ефект став результатом двох основних чинників - компактного проживання, тобто постійного спілкування в середовищі таких самовимушених переселенців, та наявності у більшості з цих сімей особливих потреб» [7, с. 16-17].

На думку грузинських соціологів компактне проживання ускладнює інтеграцію ВПО до грузинського суспільства: близько 2/5 тих, хто проживає в колективних центрах, підтримують стосунки переважно з ВПО [12]. Підтримка родичів для ВПО є важливою, але обмежує взаємодію з місцевими громадами та інститутами, що є основним джерелом формування об'єднуючого соціального капіталу [13, с. 27]. «Жінки із числа ВПО, які в першу чергу покладаються на родинні та дружні соціальні зв'язки, мають вищу ймовірність відчувати стигму з боку приймаючої громади, ніж ті, що орієнтовані на підтримку з боку ГО» [14]. В роботі [15] говориться про певну «стигматизацію», яку переживають мешканці Доне-

цької та Луганської областей, соціальний портрет яких у суспільній свідомості набув чітко окреслених рис – «російськомовний сепаратист, що голосує за представників «Опозиційного блоку» і слухає Кобзона».

Таким чином, небажання включатися до громади (через психологічні проблеми, упереджене вороже ставлення до інших соціальних груп) чи відсутність потреби інтеграції через повну задоволеність всіх потреб (завдяки членам родини чи друзям) призводить до виникнення нових форм самоорганізації – замкнених соціальних груп ВПО за певними ознаками.

ВИСНОВКИ

Тривалі воєнні дії на Сході України загострюють ситуацію з ВПО і актуалізують прийняття довгострокових рішень, а не лише реалізацію поточних заходів щодо вирішення сьогоденних проблем. Четвертий рік адаптації та інтеграції ВПО демонструє наявність глобальних проблем, які не в змозі самостійно вирішити кожна родина переселенців і неефективність чи недостатність діючих державних програм допомоги.

Виникнення нових форм взаємодії ВПО та представників місцевих громад сприяють інтеграції перших у місцеві громади переважно шляхом встановлення нових соціальних зв'язків, інформаційного обміну, реалізації спільних соціальних та бізнес-проектів, спільного відстоювання прав та протидії дискримінації ВПО. Створення громадських організацій та їх взаємодія з місцевою владою й створення механізму громадського контролю за адресністю розподілу та використання бюджетних і донорських коштів на розв'язання проблем ВПО вважаються найефективнішими формами самоорганізації, які сприятимуть розвитку місцевого самоврядування.

Економічні заходи з інтеграції ВПО мають підтримувати появу різних форм самоорганізації, пов'язаних з наданням взаємних послуг для своєї спільноти та сприяти розвитку соціального підприємництва.

Список використаних джерел

1. Миграция с оккупированных территорий: как изменилось количество переселенцев в регионах с начала года // Слово і діло. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://ru.slovoidilo.ua/2017/04/20/infografika/obshchestvo/migraciya-okkupirovannyh-territoriy-kak-izmenilos-kolichestvo-pereselencev-regionax-nachala-goda>.

2. Лібанова Е.М. Вимушене переселення з Донбасу: масштаби та виклики для України / Е.М. Лібанова [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://ief.org.ua/wp-content/uploads/2015/02/Libanova2015.pdf>

3. Мосьондз М.В. Практики соціальної інтеграції сучасної молоді в українському суспільстві: монографія / М.В. Мосьондз; М-во освіти і науки України; Нац. гірн. ун-т. – Д.: НГУ, 2014. – 140 с.

4. Закон України «Про місцеве самоврядування в Україні» № 280/97-ВР, прийнятий 21 травня 1997 року, у редакції 22 вересня 2016 року, у якій враховано 112 змін, внесених у 1998-2016 роках Законами Верховної Ради та тлумаченнями Конституційного Суду. Стаття 1 // Офіційний сайт

Верховної Ради України. – Переглянуто: 23 грудня 2016.

5. Ярмо І. Із 15-ти в єдину: Переселенці об'єдналися у Спілку громадських організацій «Запорізька мережа організацій ВПО» // RegionNews.net. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://regionnews.net/ua/27/02/2017/23:11:45>.

6. Коаліція з підтримки громадських організацій та ініціатив ВПО // Онлайн-платформа "Громадський Ресурс Полісся". [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://ngo.zt.ua/coalition/>

7. Звіт за результатами дослідження потенціалу провайдерів соціальних послуг для дітей з числа внутрішньо переміщених осіб для їх інтеграції та розвитку у громадах / Єленєва І.І., Козуб Л.І., Савва М., Січкарь О.О., Пильгун Л.В. – МГО «Соціальні ініціативи з охорони праці та здоров'я». – Київ, 2016. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.lhsi.org.ua/images/2016/research_IDP_ukr.pdf

8. База корисних контактів для ВПО // Громадський Простір. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.prostir.ua/?focus=baza-korysnyh-kontaktiv-dlya-vpo>

9. Стратегія Луганської області 2020 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://strategy2020.lg.ua/index.php/strategiya-luganskoji-oblasti-2020>.

10. Звіт за результатами комплексного дослідження забезпечення потреб та дотримання прав внутрішньо переміщених осіб / Umbrella Research. – 2015. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://eidos.org.ua/wp-content/uploads/2016/03/Addition-2.-FG_Report_Umbrella1.pdf

11. Отчет о результатах исследования потребностей громад, участвующих в проекте «Поддержка стабилизации местных сообществ Донбасса» (октябрь – ноябрь 2015 г.). - Киев, 2016. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.iom.org.ua/sites/default/files/otchet_ocenka_potrebnostey.pdf

12. Шляхи вирішення проблеми внутрішніх переміщених осіб: деякі уроки із зарубіжного досвіду / Національний інститут стратегічних досліджень при Президентіві України. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.niss.gov.ua/content/articles/files/migrac_prob1-a598d.pdf

13. Смась В. Дослідження «Внутрішньо переміщені особи: соціальна та економічна інтеграція в приймаючих громадах» (За матеріалами Вінницької, Запорізької, Івано-Франківської та Полтавської областей) / Валентина Смась, Олексій Позняк». – Київ, 2016. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://pledgd.org.ua/wp-content/uploads/2016/05/IDP_REPORT_PLEDDG_edited_09.06.2016.pdf.

14. Балакірева О.М. Ключові аспекти соціальної інтеграції і адаптації внутрішньо переміщених осіб у контексті захисту їх соціально-економічних прав / Національний форум «Стан дотримання прав і свобод внутрішньо переміщених осіб в Україні» (підсумки 2014-2015 рр.). [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://ief.org.ua/wp-content/uploads/2015/12/Ключові-аспекти-соціальної-інтеграції-і-адаптації-внутрішньо-переміщених-осіб-у-контексті-захисту-їх-соціально-економічних-прав.pdf>

15. Закірова С. Переселенці у нових громадах. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://nbuviap.gov.ua/index.php?option=com_content&view=article&id=2102:pereselentsi-u-novikhgromadakh&catid=8&Itemid=350.

КУРМАЄВ

Петро Юрійович
Petro109@i.ua

УДК 658.5

ПАВЛИЩИЙ

Даріуш Олесь

ТЕОРЕТИЧНІ АСПЕКТИ
ФОРМУВАННЯ СИСТЕМИ
УПРАВЛІННЯ ЗМІНАМИ
ПІДПРИЄМНИЦЬКИХ СТРУКТУРTHEORETICAL ASPECTS OF THE
DEVELOPMENT OF ENTERPRISES'
CHANGES MANAGEMENT SYSTEM

д.е.н., доцент, професор
кафедри фінансів, обліку та
економічної безпеки,
Уманський державний
педагогічний університет
імені Павла Тичини

здобувач, Уманський державний
педагогічний університет імені
Павла Тичини

У статті зазначається, що зміни – це об'єктивні наслідки процесу цивілізаційного розвитку. Запропоновано виділяти три рівня впливу змін на функціонування суб'єкта господарювання: глобальний, національний та мікроекономічний. Успішна реалізація підприємницької ідеї вимагає своєчасного реагування на динамізм середовища у результаті формування ефективної системи управління змінами. Обґрунтовано основні етапи процесу управління змінами. Досліджено фактори-стимулятори та дестимулятори впровадження змін на підприємствах.

В статье отмечается, что изменения - это объективные последствия процесса цивилизационного развития. Предложено выделять три уровня влияния изменений на функционирование предприятия: глобальный, национальный и микроэкономический. Успешная реализация предпринимательской идеи требует своевременного реагирования на динамизм среды в результате формирования эффективной системы управления изменениями. Обоснованы основные этапы процесса управления изменениями. Исследованы факторы-стимуляторы и дестимуляторы внедрения изменений на предприятиях.

The article defines, that changes are objective consequences of the process of civilizational development. It has been suggested to distinguish three levels of changes influence on the functioning of the business entities, such as global, national and microeconomic. A successful realization of the business idea demands well-timed reaction on the dynamism of the environment in the result of the development of the efficient system of changes management. The main stages of changes management process have been substantiated. Factors, which stimulate the implementation of changes at enterprises and disincentives, have been investigated.

Ключові слова: підприємство, ефективність, зміни, структура, управління

Ключевые слова: предприятие, эффективность, изменения, структура, управление

Keywords: enterprise, efficiency, change, structure, management

ВСТУП

Процеси глобалізації зумовлюють посилення волатильності та нестабільності багатьох елементів підприємницького середовища. У свою чергу, успішна реалізація підприємницької ідеї вимагає своєчасного та адекватного реагування на динамізм середовища у результаті формування ефективної системи управління змінами. Зазначене й зумовлює актуальність тематики дослідження.

Дослідженню сутності змін присвячено наукові праці багатьох вчених. Так, наприклад, Б. Бернсом [1] запропоновано підхід до розуміння змін як безперервного, відкритого процесу адаптації до змінних умов. Питання формування системи управління змінами на підприємстві вивчали К. Левін [2] та Р. Луєке [3]. Серед вітчизняних вчених доцільно згадати Кузьміна О. [4], Сабліну Н. [5], Селіверстову Л. [6] та інших.

Разом з тим, додаткового дослідження потребують питання побудови сучасної системи управління змінами на підприємствах.

МЕТА СТАТТІ

Метою даної статті є аналіз існуючих наукових підходів до управління змінами підприємницьких структур.

МЕТОДИ ДОСЛІДЖЕННЯ

У процесі підготовки статті використовувалися методи: логічного узагальнення та абстрактно-логічний, які дозволили систематизувати існуючі наукові підходи до управління змінами.

РЕЗУЛЬТАТИ

Зміни – це об'єктивні наслідки процесу цивілізаційного розвитку. Дану наукову категорію можна розглядати у техніко-технологічному, історичному, соціальному, економічному та інших аспектах. На

сьогоднішній день існує плюралізм наукових підходів до класифікації змін.

Так, у [3, с. 8-9] та у [7] наведено достатньо вичерпний перелік змін за сутнісно-характерними ознаками. Поєднання вищенаведених підходів [3, с. 8-9; 7] дозволило їх згрупувати у чотири групи:

- структурні зміни, які визначають/впливають на: внутрішню організацію, трудові процеси, процеси прийняття рішень і управління, характер і рівень ділової активності, правову структуру, міжнародні операції, диверсифікацію, злиття, поглинання. Під час управління структурними змінами керівництво суб'єкта господарювання намагається досягти більшої ефективності у результаті пошуку оптимальної моделі трансформації структурно-організаційних елементів (наприклад, злиття, поглинання, об'єднання);

- економічні зміни пов'язані із фінансово-економічними процесами, власністю, джерелами фінансування, асортиментом продукції і набор послуг, що надаються, новими ринками, клієнтами та постачальниками;

- зміни процесу: обладнання, матеріали та енергія, технологічні процеси, інформаційні системи;

- соціально-культурні зміни: модель управління підприємством, цінності, традиції, неформальні відносини, мотиви і процеси, стиль керівництва, компетентність персоналу, мотивація, поведінка та ефективність в роботі, престиж організації в ділових колах і в суспільстві.

На нашу думку, доцільно виділяти три рівня впливу змін на функціонування суб'єкта господарювання: глобальний, національний та мікроекономічний. Глобальний рівень пов'язаний із загальносвітовими соціально-економічними, екологічними та іншими процесами. Характер змін, які формуються на даному рівні стосується поступової уніфікації підприємницької діяльності, загострення конкурентної боротьби за ринки збуту тощо. Національний рівень представлений наступними елементами: нормативно-правова база, політична, соціально-культурна, економічна та екологічна ситуація в країні, стан розвитку продуктивних сил.

Доцільно погодитися із [4, с. 352], що на мікроекономічному рівні здійснюється вплив на рівні підприємства (стратегічні та оперативні цілі або завдання, організаційна структура, конкуренти, технологія виробництва, фінансові чи енергетичні ресурси, працівники, постачальники матеріалів, споживачі готової продукції, тощо).

Починаючи з середини ХХ ст., відбувається трансформація підходів щодо змін: від пасивної до активної. Саме тому, одним із завдань сучасної економічної науки є формування активної системи управління змінами.

На сьогоднішній день трактування даної наукової категорії представлено декількома підходами. Так, достатньо спрощене визначення сутності наведено у [8, с. 7]. Згідно із ним, управління змінами - це процес керування впровадженням будь-якого вдосконалення, модифікації, оновлення, інсталяції або видалення будь-якого устаткування, програмного забезпечення, інтерфейсу, бази даних / документа, який вплине на існуючу виробничу середу [8, с. 7].

Управління змінами – це процес постійного коригування напрямку діяльності підприємства, модифікації поведінки її працівників в умовах змін [7, с. 71]. У вищенаведених визначеннях процес управління ототожнюється лише з впровадженням або коригуванням. Натомість, поза увагою залишається взаємоузгодженість із цілями підприємства та орієнтація на результат / ефект. У даному контексті, найбільш ґрунтовним, на нашу думку, є трактування, запропоноване Сабліною Н.В.: «Управління змінами – процес одержання максимальної ефективності при досягненні цілей підприємства, зумовлений тиском факторів зовнішнього та внутрішнього середовища, шляхом діагностики конкретних проблем підприємства, розроблення конкретних заходів щодо їх вирішення, визначення ризиків та можливостей від упровадження змін» [5, с. 69].

Нами розроблено алгоритм управління змінами на підприємстві (рис. 1), який включає три етапи. Підготовчий етап управління змінами складається із декількох складових. Необхідно зазначити, що послідовність реалізації конкретних заходів залежить від джерела ініціації змін. У випадку, якщо впровадження змін ініційоване керівництвом підприємства вихідним є аналіз та оцінка зовнішнього і внутрішнього середовища. У випадку спонтанних, інколи хаотичних змін, необхідність яких не залежить від керівництва, підготовчий етап обмежується лише постплановим впровадженням змін.

Підготовчий етап є надзвичайно важливим, оскільки дозволяє мінімізувати негативний вплив змін на внутрішнє середовище підприємства, обрати інструментарій нейтралізації опору змінам. На даному етапі, також, доцільно узгодити план змін із наявним потенціалом, місією та цілями підприємства. Важливо спрогнозувати наслідки реалізації змін.

Доцільно погодитися із [7, с. 72], що цілями змін на підприємстві в сучасних умовах може бути: збереження або покращення становища на ринку, підвищення продуктивності, впровадження нових технологій.

На етапі реалізації відбувається, безпосередньо, впровадження змін та нейтралізація опору. У [10] наведено основні способи впровадження змін на підприємствах. Достатньо обґрунтованими, на нашу думку, є наступні.

1. Директивний – нав'язування змін у кризових ситуаціях чи у випадку, коли інші методи зазнали невдач.

2. Консультативний – у результаті делегування та реордінації повноважень, що супроводжується переговорами, пошуку компромісу.

3. «Серця та розум» – зміни світогляду, цінностей, переконаннях усіх працівників.

4. Аналітичний – сукупність послідовних дій, починаючи від аналізу і діагностики ситуації, формування цілей, розробки процесу зміни, оцінки результатів та, нарешті, визначення цілей на наступному етапі процесу змін. Це раціональний і логічний підхід. Разом з тим, емоції та вплив зовнішнього середовища значно ускладнює його використання.

5. Заснований на дії – визнає, що поведінка менеджерів на практиці не завжди співпадає із постулатами

аналітичної моделі. Пошук рішень відбувається методом спроб і помилок.

У свою чергу, напрямками подолання опору змінам на підприємствах можуть бути [7, с.72]: залучення працівників до планування та реалізації змін, що дасть змогу краще їх зрозуміти; пропонування працівниками особистих ідей щодо змін; навчання співробітників майбутнім змінам; матеріальні стимули для тих, хто запроваджує зміни; надання особі, яка чинить опір, певних повноважень щодо впровад-

ження та здійснення організаційних змін (введення до складу комісії з проведення організаційних змін); застосування загрози санкцій за незгоду з проведенням організаційних змін; навчання та перекваліфікація персоналу.

Етап моніторингу передбачає оцінку ефективності та, за необхідності, внесення коректив. Оцінювання ефективності може передбачати як використання простих методів (план-факт), так й експертних та/або інтегральних методів.

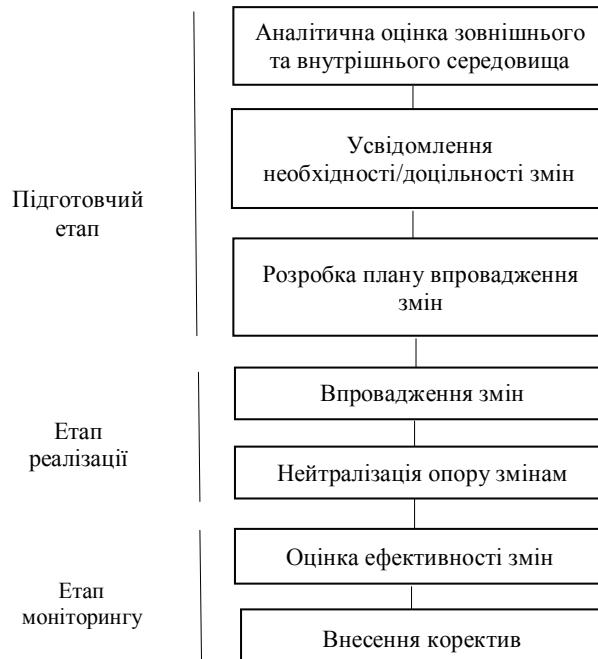

Рис. 1. Алгоритм управління змінами на підприємстві [розроблено авторами]

ВИСНОВКИ

Зміни є постійною характеристикою оточуючого середовища. У сучасних умовах переваги у конкурентній боротьбі забезпечують ті суб'єкти господарювання, які здатні швидко пристосовуватися / враховувати зміни. Саме тому, управління змінами є важливою функцією менеджменту. Перспективами подальших наукових розвідок є дослідження методів оцінювання ефективності процесу управління змінами.

Список використаних джерел

1. Burnes B. No such thing as ... a "one best way" to manage organizational change / B. Burnes // Management Decision. – 1996. – №34(10). – С. 11–18
2. Lewin K. Field Theory in Social Science : Selected Theoretical Papers / K. Lewin ; Edited by Dorwin Cartwright. - New York : Harper & Row, 1951. – 346 p.
3. Luecke R. Managing Change and Transition / R. Luecke. - Boston, MA: Harvard Business School Press, 2003
4. Кузьмін О.Є. Теоретичні та прикладні засади менеджменту: навч. посібник / О.Є. Кузьмін,

О.Г. Мельник. – Львів: Вид-во "Інтелект-Захід", 2003. – 351 с.

5. Сабліна Н.В. Управління змінами та його організаційно-економічне забезпечення на підприємствах машинобудівного комплексу / Н.В. Сабліна // Економіка і регіон. – 2015. – № 1. – С. 68-73

6. Селіверстова Л.С. Шляхи формування ефективної стратегії підприємства / Л.С. Селіверстова // Актуальні проблеми економіки. – 2008. – № 7. – С.133-136.

7. Гайдей О.О. Управління змінами на підприємстві / О.О. Гайдей // Вісник Бердянського університету менеджменту і бізнесу. – 2012. - № 3 (19). – С. 71-75

8. Enterprise change management process. – San Francisco: University of California, 2013. – 29 с.

9. Курмаев П.Ю. Инновационно воспроизводственный подход к регулированию региональной экономики / П.Ю. Курмаев // European Researcher. – 2013. – № 1. – С. 28-31.

10. Thurley K. Supervision: A Reappraisal / K. Thurley. - London: Heinemann, 1979.

ТКАЧЕНКО

Сергій Анатолійович
nukoblikaudit@inbox.ru

УДК 338.242.2:[65.012.122:338.43]

**РОЗГЛЯД ЗАГАЛЬНОСИСТЕМНИХ ПЕРЕДУМОВ СТВОРЕННЯ У
ФУНКЦІОНАЛЬНО РОЗВИНУТИХ СИСТЕМАХ СТРАТЕГІЧНОГО
УПРАВЛІННЯ ДІЯЛЬНІСТЮ ПРОМИСЛОВИХ ПІДПРИЄМСТВ ТА
ВИРОБНИЧИХ ОБ'ЄДНАНЬ САМОСТІЙНОЇ ФУНКЦІОНАЛЬНОЇ
ФУНКЦІЇ ІНТЕГРОВАНОЇ (ЄДИНОЇ) ЕКОНОМІЧНОЇ ДІАГНОСТИКИ**

**REVIEW OF GENERAL SYSTEM'S PREREQUISITES OF CREATION IN
FUNCTIONALLY DEVELOPED SYSTEMS THE STRATEGIC MANAGEMENT
OF ACTIVITY OF INDUSTRIAL ENTERPRISES OF INDEPENDENT
FUNCTIONAL INTEGRATED (COMPLEX) ECONOMIC DIAGNOSTICS'
FUNCTION**

к.е.н., доцент кафедри
обліку і аудиту, в.о.
ректора Вищого навча-
льного закладу «Міжна-
родний технологічний
університет «Миколаїв-
ська політехніка»

У статті розглянуті загальносистемні передумови створення у функціонально розвинутих системах стратегічного управління діяльністю промислових підприємств і виробничих об'єднань самостійної функціональної функції інтегрованої (цілісної) економічної діагностики. Обґрунтовано, будь-яка частина системи стратегічного управління виробничим об'єднанням та промисловим підприємством може бути визнана підсистемою координування, якщо виконуються особливі вимоги.

В статье рассмотрены общесистемные предпосылки создания в функционально развитых системах стратегического управления деятельностью промышленных предприятий, научно-производственных объединений самостоятельной функциональной подсистемы (функции) интегрированной (целостной) экономической диагностики. Обосновано, любая часть системы стратегического управления производственным объединением и промышленным предприятием может быть признана подсистемой управления, если всецело выполняются особые требования.

In the article the system-wide preconditions of creation in functional developed systems of strategic management of activity of industrial enterprises and scientific-production associations of independent functional subsystem (function) of integrated (integrated) economic diagnostics are considered. It is substantiated that any part of the system of strategic management of a scientific-industrial association and an industrial enterprise can be recognized as a subsystem of management (administration), if special requirements are fulfilled.

Ключові слова: діяльність, загальносистемна передумова, інтегрована (цілісна) економічна діагностика, науково-виробниче об'єднання, промислове підприємство, розгляд, самостійний, система стратегічного управління, створення, функціональна підсистема, функціонально розвинута та функція

Ключевые слова: деятельность, интегрированная (систематическая) экономическая диагностика, научно-производственное объединение, общесистемная предпосылка, промышленное предприятие, рассмотрение, самостоятельный, система стратегического управления, создание, фактор, функциональная подсистема, функционально развитая, функция, цель, часть

Keywords: activity, general system premise, integrated (integrated) economic diagnostics, research and production association, industrial enterprise, consideration, independent, system of strategic management, creation, factor of influence, functional subsystem, functionally developed, function, purpose, part

ВСТУП

Розглянемо загальносистемні передумови проектування й створення у функціонально розвинутих системах стратегічного управління діяльністю промислових підприємств і науково-виробничих об'єднань самостійної функціональної підсистеми (функції) інтегрованої (планомірної) економічної діагностики, рівень дослідження сучасної прогресивної практики яких, праць провідних учених-економістів [1-10] представляються відверто недостатніми.

МЕТА РОБОТИ полягає у визначенні вимог виконання в умовах можливого формування підсистеми інтегрованої (цілісної) економічної діагностики у функціонально розвинутих системах стратегічного управління діяльністю таки промислових під-

приємств та науково-виробничих об'єднань з позицій системного підходу.

МЕТОДИ ДОСЛІДЖЕННЯ

Теоретико-методологічним базисом науково-практичної статті виступає діалектичний метод і змістовні положення теорії підсистеми інтегрованої економічної діагностики та функціонально розвинutoї системи стратегічного управління діяльністю промислового підприємства й науково-виробничого об'єднання. У самому процесі дослідження знаходили використання наступні методи: *абстрактно-логічний* (для теоретико-методологічного узагальнення і формулювання конклюдентів); *монографічний* (при дослідженні теоретичних та практичних методик підсистеми інтегрованої економічної діагностики і

функціонально розвинутої системи стратегічного управління діяльністю промислового підприємства й науково-виробничого об'єднання); *економіко-статистичний, розрахунково-конструктивний, порівняльний* (при аналізі та оцінці стану функції інтегрованої економічної діагностики у функціонально розвинутій системі стратегічного управління діяльністю промислового підприємства і виробничого об'єднання); *групування* (із метою надання характеристики сучасної прогресивної практики підсистеми інтегрованої економічної діагностики у функціонально розвинутій системі стратегічного управління діяльністю промислового підприємства, виробничого об'єднання).

РЕЗУЛЬТАТИ

Вимога відображення системних аспектів – системності у підході до створення такої підсистеми – впливає із організаційних, інформаційно-технологічних та часових (тимчасових) взаємозв'язків завдань діагностики, які об'єднуються у самостійну підсистему, між собою, а також із завданнями інших підсистем функціонально розвинутих систем стратегічного управління діяльністю промислових підприємств й науково-виробничих об'єднань. Кожне завдання економічної діагностики займає цілком визначене (певне) місце не тільки у даній підсистемі, але й у системі управління у цілому, тому економічна ефективність (оптимальність) функціонування (функціонування) як самої підсистеми інтегрованої (систематичної) економічної діагностики, так й усієї функціонально розвинутої системи стратегічного управління діяльністю промислового підприємства та науково-виробничого об'єднання вимагає чіткого і однозначного визначення послідовності вирішення завдань діагностики (одне відносно іншого та відносно інших завдань системи управління) у відповідних виробничо-господарських ситуаціях. Тобто, основною умовою економічно ефективного (раціонального) проектування підсистеми інтегрованої (комплексної) економічної діагностики виступає забезпечення системного підходу, при якому функція діагностики розглядається одночасно і як самостійний елемент методу системи управління, й як органічна частина системи управління у цілому. Крім того, системний підхід передбачає, що підсистема (функція) інтегрованої (сукупної) економічної діагностики функціонально розвинутих систем стратегічного управління діяльністю промислових підприємств та науково-виробничих об'єднань повинна бути сумісна за методами і засобами обробки інформаційних даних із вищестоящими системами управління, зокрема із об'єднаними функціонально розвинутими системами стратегічного управління. Однак, системний підхід не повинен зводитися до врахування виключно тільки інформаційних факторів (чинників) впливу. Через зовсім різні технічні, організаційні й фінансові обмеження формування підсистеми та шляхи її створення у функціонально розвинутих системах стратегічного управління діяльністю промислових підприємств і науково-виробничих об'єднань у сучасних практичних умовах можуть мати різне втілення й інше.

ВИСНОВКИ

Дослідження функцій системи управління в умовах функціонально розвинутих систем стратегічного управління діяльністю промислових підприємств та науково-виробничих об'єднань із позицій системного підходу надає підставу зробити висновок, що будь-яка частина системи стратегічного управління виробничим об'єднанням і промисловим підприємством може бути визнана підсистемою регулювання, якщо виконуються наступні вимоги:

- існує деяка зовсім інша, більша система, яка містить у собі дану підсистему;
- для підсистеми управління може бути сформульована мета, визначені обмеження та критерій економічної ефективності (якості) її функціонування;
- у підсистемі управління можуть бути виділені змістовні частини, які мають системні ознаки і які у свою чергу можна назвати завданнями (комплексами завдань) цієї підсистеми (інтегрованої (монолітної) економічної діагностики).

Перспективним напрямком генезису виступає комплексний розгляд можливості виконання вищезазначених 3 (трьох) вимог в умовах створення у функціонально розвинутих системах стратегічного управління діяльністю промислових підприємств та науково-виробничих об'єднань самостійної функціональної підсистеми інтегрованої (сукупної) економічної діагностики.

Список використаних джерел

1. Гаврилов, А.И. Технология комплексной диагностики и оценки стратегического потенциала территорий [Текст] / А.И. Гаврилов, Н.Е. Жигалова. - Нижний Новгород: Изд-во ВВАГС, 2010. - 315 с.: ил., табл.
2. Галкина, Е.В. Комплексная финансовая диагностика эффективности деятельности организации [Текст]: монография / Елена Валерьевна Галкина. - Орел: Картуш, 2010. - 329 с.: ил., табл.
3. Гетьман, О.О. Економічна діагностика: навч. посібник [для студ. вищ. навч. закл.] / О.О. Гетьман, В.М. Шаповал; М-во освіти і науки України. - К.: Центр навч. літератури, 2007. - С. 287.
4. Димитрюк, А.А. Комплексная профессиональная диагностика персонала (отраслевая специфика) [Текст] / Анастасия Андреевна Димитрюк. - Омск: ОмГПУ, 2014. - 122, [1] с.: ил., табл.
5. Загорна, Т.О. Економічна діагностика: навчальний посібник / Т.О. Загорна; Міністерство освіти і науки України. - Київ: Центр учбової літератури, 2007. - С. 388-399.
6. Комплексная методика диагностики качества жизни в регионе / А.А. Кузлин [и др.]; под ред. А.И. Татаркина, А.А. Кузлина. - Екатеринбург: Ин-т экономики УрО РАН, 2009. - 123 с.: ил., табл.
7. Куницына, С.Ю. Основы финансовой диагностики / С.Ю. Куницына, Е.Н. Захарова. - [2-е издание, доп. и перераб.]. - Иркутск: БГУЭП, 2005 (ООО Операт. полиграф. на Чехова). - 279 с.: табл.
8. Приймак, В.М. Прийняття управлінських рішень: навчальний посібник / В.М. Приймак; Міністерство освіти і науки України. - Київ: Атіка, 2008. - С. 201-204.
9. Раєвцева, О.В. Управління розвитком підприємства: методологія, механізми, моделі: монографія / О.В. Раєвцева. - Х.: «ІНЖЕК», 2006. - 496 с.
10. Успенко, В.И. Управление проблемным предприятием: [монография] / В.И. Успенко, В.М. Кузлин, А.С. Захарченков. - Харьков: Бурун Книга, 2010. - С. 297-301.

ВЛАДИЧИН

Уляна Володимирівна
ulyanavladychyn@yahoo.comд.е.н., доцент, Львівський
національний університет
імені Івана Франка

УДК 336.71–027.63:351.82](477)

КОНЦЕПТУАЛЬНІ ПІДХОДИ ДО ДЕРЖАВНОГО РЕГУЛЮВАННЯ
ІНОЗЕМНОГО БАНКІВНИЦТВА В УКРАЇНІTHE CONCEPTUAL APPROACHES TO STATE REGULATION OF
FOREIGN BANKING IN UKRAINE

Стаття присвячена визначенню концептуальних підходів до державного регулювання іноземного банківництва в Україні. У статті обґрунтована необхідність розроблення та впровадження комплексної програми розвитку іноземного банківництва з урахуванням сучасних вимог для забезпечення стабільності вітчизняної банківської системи та фінансово-економічної безпеки держави.

Статья посвящена определению концептуальных подходов к государственному регулированию иностранного банкинга в Украине. В статье обоснована необходимость разработки и внедрения комплексной программы развития иностранного банкинга с учетом современных требований для обеспечения стабильности отечественной банковской системы и финансово-экономической безопасности государства.

The present article is dedicated to determination of the conceptual approaches to state regulation of foreign banking in Ukraine. The need of developed and implementation of comprehensive program of foreign banking development into account modern requirements for assistance of national banking system stability and the financial and economic state security are substantiates.

Ключові слова: іноземне банківництво, державне регулювання іноземного банківництва, банк з іноземним капіталом

Ключевые слова: иностранный банкинг, государственное регулирование иностранного банкинга, банк с иностранным капиталом

Keywords: foreign banking, the state regulation of foreign banking, bank with foreign capital

ВСТУП

Враховуючи різні можливі стратегії входження на український ринок банків з іноземним капіталом, державні органи регулювання повинні формувати власні програми розвитку та концепції, які враховуватимуть увесь спектр можливостей і загроз для фінансово-економічної безпеки держави загалом. Концепція повинна охоплювати обґрунтування основних проблем і комплексне їхнє вирішення із застосуванням відповідних засобів та механізмів.

На необхідності розроблення стратегій та програм розвитку банківської системи України наголошували як науковці-теоретики, так і банкіри-практики, зокрема О. Другов, М. Козоріз, А. Кузнецова, С. Лобозинська, В. Рисін, О. Сугоняко та інші. При цьому так і не знайшли свого втілення в державних програмах розвитку питання подолання проблемних аспектів регулювання іноземного банківництва в Україні.

МЕТА РОБОТИ полягає у визначенні концептуальних підходів до державного регулювання іноземного банківництва та розробленні основних напрямів його удосконалення в Україні.

МЕТОДИ ДОСЛІДЖЕННЯ

Методологічною та інформаційною основою статті є наукові публікації, матеріали періодичних видань, ресурси мережі Інтернет, програми розвитку, економічні стратегії та законодавчі й нормативно-правові акти України.

Під час проведення дослідження використано системний підхід, методи аналізу та синтезу, порівняння та узагальнення.

РЕЗУЛЬТАТИ

Основні підходи до реформування та розвитку банківської системи України викладені в низці програм і стратегій, які були розроблені на різні періоди часу. Серед основних стратегій, концепцій та програм розвитку, прямо чи опосередковано пов'язаних із фінансовим і банківським сектором, які розроблені й ухвалені в Україні на найближчий період, виділимо такі: Стратегія сталого розвитку "Україна – 2020", Комплексна програма розвитку фінансового сектору України до 2020 р. У Комплексній програмі розвитку фінансового сектору України до 2020 р. передбачено основні напрями, за якими вона реалізовуватиметься. Це – забезпечення макроекономічної стабільності

(через реалізацію монетарної політики на основі інфляційного таргетування та режиму гнучкого валютного курсу); забезпечення фінансової стабільності та динамічного розвитку фінансового ринку (гармонізація законодавства України з вимогами ЄС, модернізація системи регулювання і нагляду, підвищення прозорості та стабільності фінансових ринків, удосконалення системи оподаткування учасників фінансових ринків тощо); розбудова інституційної спроможності регуляторів фінансового ринку (забезпечення інституційної незалежності та підвищення організаційної ефективності регуляторів, координація їхньої роботи з іншими учасниками ринку тощо); захист прав споживачів та інвесторів фінансового ринку (стимулювання розвитку фінансової грамотності, підвищення стандартів захисту прав споживачів та інвесторів) [1]. Однак жодна з існуючих програм не визначає основні пріоритетні напрями щодо сприяння та основних напрямів розвитку іноземного банківництва, а також застосування адекватних заходів його державного регулювання. Наголошено, що немає окремих концепційних підходів до регулювання та розвитку іноземного банківництва в контексті формування системи безпеки банківництва й економіки країни. Окремі стратегії та програми розвитку включають лише деякі аспекти, пов'язані з залученням іноземних банківських капіталів і діяльністю в Україні філій іноземних банків. Так, у Комплексній програмі розвитку фінансового сектору України до 2020 р., затвердженій Постановою Правління НБУ № 391 від 18.06.2015 р., вказано лише, що за вимогами згідно міжнародних та національних угод і програм для лібералізації валютного регулювання та валютного контролю шляхом скасування застарілих регулятивних актів та усунення необґрунтованих обмежень щодо трансграничного руху капіталу, спрощення процедур для іноземних інвесторів щодо інвестування в Україну необхідно створити умови для вільного руху капіталу [1]. Саме для реалізації Комплексної програми розвитку фінансового сектору України вважаємо за необхідне розробити деталізовані плани чи стратегії за кожним окремим напрямком або сферою діяльності.

Потребу в розробленні стратегій розвитку банківської системи України за участю іноземних інвесторів у різні періоди визначати науковці та банкіри. Так, Президент Асоціації українських банків Сугоняко О. стверджував про важливість розроблення довгострокової стратегії розвитку банківської системи України, основними складовими якої мають бути принципи та механізми регулювання участі іноземного капіталу в українських банках. Основна його позиція передбачала потребу введення на законодавчому рівні механізму кількісних квот та жорсткого нормування частки іноземного капіталу в банківській системі. С. Лобозинська також визначає, що державна політика регулювання банківської системи повинна базуватись на Стратегії розвитку банківської системи України [3, с. 347]. На потребу в ухваленні спеціального закону вказує М. Козоріз, зазначаючи, що він має регламентувати діяльність іноземних банків і банків з іноземним капіталом у напрямках реалізації важливих для національної економіки питань, пов'язаних із забезпеченням інвестиційних потреб її розвитку [2]. На необхідності перегляду підходів до регулювання присутності іноземного капіталу у національній банківській системі наголошує колектив авторів національної доповіді щодо нового курсу України та реформ 2010–2015 рр.

Державна політика щодо розвитку та забезпечення стабільності банківської системи в Україні є важливою складовою загальнодержавної політики і включає потребу державного регулювання іноземного банківництва, тобто виявлення основних критеріїв участі та мінімізації ризиків діяльності банків під впливом іноземних капіталів. Застосування вираженої та ефективної державної політики щодо регулювання іноземного банківництва спрямоване на досягнення якісно нового рівня розвитку, позитивних структурних змін у банківській системі країни, подолання фінансових криз, підвищення капіталізації та фінансової стабільності банків.

Концепція державного регулювання іноземного банківництва в Україні повинна включати етапи планування та етапи реалізації концепції (рис. 1).

Рис. 1. Етапи планування та реалізації Концепції державного регулювання іноземного банківництва в Україні [розроблено автором]

Концепція державного регулювання іноземного банківництва розроблена з урахуванням сучасного стану розвитку іноземного банківництва і банківської системи України, включає основні цілі, принципи, методи, інструменти, механізми регулювання участі іноземних капіталів у банках, напрями вдосконалення діяльності державних регулювальних органів та очікувані результати (рис. 2). Метою Концепції державного регулювання іноземного банківництва є забезпечення фінансової стабільності, надійності та ефективності банківської системи за участі іноземних інвесторів. Вона спрямована на усунення існуючих проблем і досягнення поставлених цілей.

Головними цілями реалізації Концепції є: формування ефективного банківського нагляду та контролю за діяльністю банків з іноземним капіталом з боку НБУ, забезпечення розвитку конкуренції між вітчизняними й іноземними банками та недопущення монополізації банківського ринку іноземними інвесторами, оптимізація податкового регулювання іноземного банківництва, сприяння міжнародному співробітництву й інтеграції України у світовий фінансовий простір, розроблення системи фінансово-економічної безпеки розвитку вітчизняного й іноземного банківництва.

Головними принципами державного регулювання іноземного банківництва, яких потрібно дотримуватись при реалізації Концепції, є: законність, прозорість, відповідальність, ефективність, незалежність, об'єктивність, оптимальність, оперативність, гнучкість, неперервність, а також принципи неупередженості державних органів щодо функціонування банків з іноземним капіталом та філій іноземних банків, захисту економічних інтересів, стимулювання розвитку національної економіки, узгодженості та консолідованого нагляду, обміну інформацією.

Для реалізації Концепції суб'єкти державного регулювання іноземного банківництва (державні регулювальні інститути, які мають прямий чи опосередкований вплив на розвиток іноземного банківництва) використовують сукупність форм (правове регулювання, грошово-кредитна політика і банківський нагляд, податкове та конкурентне регулювання), методів (правові, адміністративні, економічні, специфічні) та інструментів (податки та збори, стимули, пільги, обмеження, дозволи, квоти, нормативи і ліміти, санкції тощо).

Для досягнення поставлених цілей розвитку іноземного банківництва державні органи повинні здійснювати регулювання за такими напрямами:

1. У сфері правового та інституційного регулювання необхідно створити сприятливі умови для залучення іноземних інвесторів у банківську систему, серед яких:

- забезпечення стабільності та систематизації чинної законодавчої та нормативної бази регулювання вітчизняного й іноземного банківництва;
- максимальна адаптація вітчизняного банківського законодавства до міжнародних стандартів з обов'язковим урахуванням особливостей розвитку банківського бізнесу й іноземного банківництва в Україні;

- законодавче визначення максимального спрощення процедури входження на український ринок фінансово-стабільних міжнародних банківських груп, недопущення бюрократизації та використання корупційних схем;

- встановлення законодавчого розмежування поняття “банк з іноземним капіталом з країн ЄС та інших розвинутих країн” та “банк з іноземним капіталом з країн, що розвиваються”. Визначити критерії участі таких банків, враховуючи рейтинг країни та ризики банківської діяльності у цих країнах;

- розроблення й ухвалення законопроектів щодо захисту конкуренції на банківському ринку під впливом іноземних капіталів, а також нормативних актів, які б визначали механізми злиття та поглинання банків іноземними інвесторами для недопущення монополізації ринку і недобросовісної конкуренції;

- розроблення й ухвалення законопроектів “Про порядок створення, діяльності банків з іноземним капіталом, їхніх структурних підрозділів і філій іноземних банків в Україні”, який має визначати принципи створення й організації діяльності, реорганізації, ліквідації банків з іноземним капіталом та їхніх структурних підрозділів в Україні, а також порядок державного регулювання та нагляду;

- для поліпшення інституційного середовища необхідно створити та забезпечити функціонування незалежного, некомерційного, добровільного об'єднання банків з іноземним капіталом, робота якого дозволить сприяти веденню прозорої діяльності, формувати засади розвитку іноземного банківництва та впроваджувати новітні методи ведення банківського бізнесу; відстоювати свої законні права у державних органах влади; виявляти методи мінімізації ризиків вкладення капіталу в провідні галузі економіки; брати участь у розробленні законодавчих і нормативно-правових актів, висловлювати критичне бачення щодо окремих положень розвитку українського банківського ринку; формувати умови, які б забезпечували підвищення довіри клієнтів до банків загалом та іноземних банків зокрема; сприяти підвищенню інвестиційної привабливості банківської системи для іноземних капіталів; розкривати достовірну інформацію про стратегії та принципи діяльності банків з іноземним капіталом в Україні, підтверджувати прозорість у веденні банківського бізнесу тощо.

2. У сфері регулювання іноземного банківництва Національним банком України, необхідно:

- сприяти прозорості банківської діяльності та підвищувати ефективність використання ресурсів шляхом посилення відповідальності за недотримання чи порушення визначених вимог банків з іноземним капіталом;

- забезпечити своєчасне висвітлення зведених даних про кінцевих власників банків в офіційних джерелах;

- посилити контроль до банків з так званою формальною заміною власника на іноземного акціонера, коли кінцевим бенефіціаром є український інвестор;

Концепція державного регулювання іноземного банківництва

Визначення проблем

Необхідність удосконалення та запровадження системного підходу до державного регулювання іноземного банківництва, відсутність чіткого дієвого регламентаційного механізму розвитку іноземного банківництва в Україні, потреба в оптимізації державної політики регулювання банківської системи за участі у ній іноземних інвесторів, брак інституційно-правового складової і взаємодії регулювальних органів

Мета Концепції

Формування та запровадження ефективної системи державного регулювання іноземного банківництва для досягнення за участі іноземних інвесторів фінансової стабільності, надійності та ефективності банківської системи України і сприяння фінансово-економічній безпеці держави

Цілі та завдання

- формування ефективного банківського нагляду та контролю за діяльністю банків з іноземним капіталом з боку НБУ;
- забезпечення розвитку конкуренції між вітчизняними та іноземними банками;
- оптимізація податкової політики щодо регулювання іноземного банківництва;
- сприяння міжнародному співробітництву та інтеграції України у світовий фінансовий простір;
- розроблення системи фінансово-економічної безпеки розвитку вітчизняного й іноземного банківництва

Принципи реалізації

- законність; - ефективність; - неупередженість регулювальних органів;
- прозорість; - незалежність; - захист економічних інтересів;
- гнучкість; - неперервність; - стимулювання розвитку національної економіки;
- об'єктивність; - відповідальність; - узгодженість і консолідований нагляд;
- оперативність; - оптимальність; - обмін інформацією

Суб'єкти

Органи державної влади й управління (Президент, ВРУ, КМУ, НБУ, АМКУ, ДФС та ін.)

Об'єкти

Суб'єкти іноземного банківництва (банки з іноз.капіталом, філії, представництва іноз.банків)

Форми

- правове регулювання;
- ГКП і банківський нагляд;
- податкове регулювання;
- конкурентне регулювання

Методи

- правові;
- адміністративні;
- економічні;
- специфічні

Інструменти

закони, податки, збори, ціни, стимули, пільги, дозволи, обмеження, квоти, нормативи, ліміти, санкції тощо

Напрями

удосконалення механізмів та інструментів державної політики в сфері банківського нагляду і контролю, спрямованих на стимулювання та розвиток іноземного банківництва; покращення інвестиційного клімату шляхом удосконалення податкового, конкурентного регулювання, правового забезпечення іноземного банківництва

Застосування Концепції

Розроблення проектів законодавчих та нормативно-правових документів у сфері іноземного банківництва

Розроблення та реалізація стратегій, планів, державних і регіональних програм розвитку вітчизняного та іноземного банківництва

Створення інституційного середовища та підвищення ефективності регуляторних функцій державних органів

Етапи реалізації Концепції

I. Підготовчий (формулювання основних засад Концепції, розроблення Стратегій тощо)
II. Реалізація напрямів державного регулювання іноземного банківництва та забезпечення фінансово-економічної безпеки держави за участі іноземних інвесторів
III. Аналіз виконання Концепції, дослідження характеру змін та оцінка отриманих результатів

коригування
негативні зміни
позитивні зміни

Очікувані результати

удосконалення законодавства та гармонізація з вимогами ЄС; ефективна взаємодія органів у сфері державного регул. іноземного банківництва; запобігання негативним проявам монополізму в іноземному банківництві та банківській системі, підвищення її конкурентоспроможності; стимулювання іноземного капіталу та створення умов для його функціонування, підвищення інвестиційної привабливості України; формування довіри до банківської системи, сприяння фінансово-економічній безпеці

Рис. 2. Концепція державного регулювання іноземного банківництва в Україні на середньострокову перспективу [розроблено автором]

- посилити контроль за міграцією та структурою іноземного банківського капіталу (здійснювати групування банків за структурою їхньої власності, до банків з іноземним капіталом при цьому зараховувати банки, в яких іноземних інвестор є кінцевим бенефіціаром з чітким визначенням цих положень у нормативних актах);

- визначити критерії виходу іноземних інвесторів з українського ринку шляхом визначення часткового виходу іноземного інвестора з банку з поступовим зменшенням частки його участі в банківській установі тощо.

3. У сфері податкового регулювання основними напрямами діяльності регулюючих органів має бути:

- розроблення й удосконалення податкового законодавства щодо діяльності банків з іноземним капіталом та активізації іноземного інвестування в банківську систему;

- забезпечення ефективності податкового регулювання іноземного банківництва через удосконалення структури податкових органів, чіткий розподіл функцій і координація діяльності з іншими державними органами;

- координація діяльності з іншими державними органами щодо оцінювання структури власності банків з іноземним капіталом, розкриття реальних кінцевих власників таких банків задля виявлення ненадійних власників з офшорних зон та недопущення реалізації ними схем ухилення від сплати податків, забезпечення прозорості фінансових операцій іноземними інвесторами;

- контроль та виявлення протиправних дій банків з іноземним капіталом та філій іноземних банків з приводу ухилення від сплати податків, недопущення проведення сумнівних операцій, які призводять до відмивання капіталів або виведення коштів за кордон, застосування відповідних санкцій;

- використання системи пільгового оподаткування та стимулів задля сприяння залученню іноземних банківських капіталів і вироблення оптимальної податкової політики щодо забезпечення надходжень до бюджету за рахунок банків з іноземним капіталом та філій іноземних банків; оптимізація податкового навантаження на банки з іноземним капіталом, які входять на український ринок.

4. З метою поліпшення антимонопольного і конкурентного регулювання в межах реалізації Концепції державним регулюючим органам необхідно:

- розробити та ухвалити основні нормативно-правові документи у сфері захисту конкуренції в секторі іноземного банківництва та запобігати проявам монополізації на ринку;

- забезпечити ефективний розподіл функцій у структурі антимонопольних органів для якісного виконання покладених на них обов'язків;

- своєчасно оцінювати процеси злиття та поглинання у банківській системі, зокрема у секторі іноземного банківництва, сприяти виявленню недотримання антимонопольного законодавства, проводити контроль за концентрацією та централізацією іноземного банківського капіталу;

- розробити та застосовувати санкції з боку

антимонопольних органів до банків з іноземним капіталом, їхніх відокремлених підрозділів і філій іноземних банків за недотримання законодавчо визначених вимог;

- сприяти посиленню конкурентоспроможності банків, забезпечити сприятливий клімат для іноземних інвестицій і підвищувати конкурентоспроможність вітчизняної банківської системи загалом;

- використовувати непрямі методи регулювання іноземних інвестицій в банківську систему України. Зокрема, стимулювання банків з іноземним капіталом до кредитування провідних галузей національної економіки та фінансування українських проектів розвитку (шляхом надання державних гарантій або визначаючи пільгові умови оподаткування тих банків з іноземним капіталом, які сприяють розвитку української економіки);

- визначати потреби економіки в фінансових ресурсах і застосувати розрахунок коефіцієнта співвідношення участі іноземного капіталу в банківській системі до розвитку банківської системи й економіки України. Так, за виникнення потреби у стимулюванні розвитку окремих галузей економіки, активніше сприяти залученню коштів іноземних інвесторів у банківську систему і заохочувати банки з іноземним капіталом до фінансування вітчизняної економіки;

- встановлювати вимоги до діяльності банків з іноземним капіталом залежно від циклічності економічного розвитку. Треба чітко визначити додаткові критерії щодо діяльності банків з іноземним капіталом і філій іноземних банків у періоди економічного спаду, вимоги щодо підтримання фінансової стабільності банку на українському ринку, стимули щодо подальшого функціонування банків з іноземним капіталом у країні;

- застосовувати особливі вимоги до банків із державним іноземним капіталом задля безпеки банківської системи та національної економіки;

- визначити критерії виходу іноземних інвесторів з українського ринку. Доцільно використовувати процедуру часткового виходу іноземного інвестора з банку з поступовим зменшенням частки його участі в банку.

Застосування Концепції державного регулювання іноземного банківництва передбачене під час:

- а) розроблення проектів законодавчих та нормативно-правових документів у сфері іноземного банківництва в Україні;

- б) розроблення та реалізації стратегій, планів, державних і регіональних програм розвитку вітчизняного та іноземного банківництва;

- в) створення інституційного середовища та підвищення ефективності регулятивних функцій державних органів в Україні.

Реалізація Концепції має здійснюватись у декілька етапів:

I. Підготовчий етап (формулювання основних засад Концепції, розроблення коротко- та середньострокових Стратегій розвитку тощо).

II. Реалізація основних напрямів державного регулювання іноземного банківництва та забезпечення фінансово-економічної безпеки держави за участі

іноземних інвесторів у банківській системі.

III. Аналіз виконання Концепції, дослідження характеру змін та оцінка отриманих результатів.

За результатами реалізації основних напрямів державного регулювання іноземного банківництва, визначених запропонованою Концепцією державного регулювання іноземного банківництва в Україні, очікується отримання таких позитивних результатів:

- удосконалення правової бази та гармонізація з вимогами ЄС, зокрема розроблення і ухвалення закону “Про порядок створення, діяльності банків з іноземним капіталом, їхніх структурних підрозділів і філій іноземних банків в Україні”, постанови “Про недопущення монополізації банківського ринку іноземним інвесторами”, удосконалення законодавства в сфері захисту конкуренції у банківській системі, розробка Правил професійної етики конкуренції у сфері іноземного банківництва;

- ефективна взаємодія органів у сфері державного регулювання іноземного банківництва, зокрема чітка та повна координація й уникнення дублювання функцій у діяльності НБУ, АМКУ, ДФС та інших органів з питань участі іноземних інвесторів у банківській системі України, посилення ролі саморегулювних організацій і банківських об’єднань;

- запобігання негативним проявам монополізму в іноземному банківстві та банківській системі, підвищення конкурентоспроможності банківської системи, забезпечення добросовісної конкуренції між вітчизняними банками та банками з іноземним капіталом;

- стимулювання залучення іноземного капіталу та створення умов для його функціонування, підвищення інвестиційної привабливості України;

- формування довіри до банківської системи, сприяння економічній безпеці держави.

ВИСНОВКИ

Входження банків з іноземним капіталом на внут-

рішній ринок України передбачає використання стратегій, які залежать від цілей іноземних інвесторів. При цьому, державні регулюючі органи повинні запроваджувати ефективні заходи для мінімізації негативного впливу від участі іноземних банківських капіталів, розробляючи власні стратегії економічної безпеки держави за участі іноземних інвесторів у банківській системі та концепції державного регулювання іноземного банківництва. Розроблена таким чином стратегія повинна охоплювати аналіз сучасного стану розвитку економіки під впливом іноземного банківського капіталу та прогнози розрахунки з використанням різних сценаріїв розвитку (оптимістичний, песимістичний сценарії, за умови стабільного розвитку економіки та банківської системи, у кризових умовах розвитку тощо). Це дасть змогу здійснювати коригування на різних етапах, враховуючи ситуацію та зміни, які будуть реально відбуватися в державі. Використовуючи розроблені концепційні підходи державні органи влади формуватимуть оптимальну політику та методологічне підґрунтя для забезпечення ефективного функціонування іноземного банківництва, мінімізації зовнішніх ризиків і стабілізації банківської системи та економіки України.

Список використаних джерел

1. Комплексна програма розвитку фінансового сектору України до 2020 р. [Електронний ресурс] / Верховна рада України. – Режим доступу: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/v0391500-15>.

2. Кузнєцова А. Оцінка впливу іноземного капіталу на функціонування банківської системи / А. Кузнєцова, О. Другов, В. Рисін // Вісник НБУ. – 2007. – № 1. – С. 24–27.

3. Лобозинська С.М. Державне регулювання банківської системи України: монографія / С.М. Лобозинська. – Львів: ЛНУ імені Івана Франка, 2010. – 416 с.

КУШНІРЕНКО

Олександр Анатолійович
kushnirenko.oleksandr@gmail.comк.е.н., старший викладач,
ВП НУБіП України "Ніжинський
агротехнічний інститут"

УДК 631.1: 631.162

УПРАВЛІННЯ ПРИРОДНИМИ РЕСУРСАМИ
СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКИХ ПІДПРИЄМСТВ: ОБЛІКОВО-
ІНФОРМАЦІЙНА ОЦІНКА *MANAGEMENT OF NATURAL RESOURCES OF AGRICULTURAL
ENTERPRISES: ACCOUNTING-INFORMATIVE ASSESSMENT

* Публікація містить результати досліджень, проведених за грантом Президента України за конкурсним проектом Ф70 (реєстраційний номер проекту Ф70/18967; номер державної реєстрації 0117U006192) Державного фонду фундаментальних досліджень

Статтю присвячено дослідженню діючої методики облікового відображення та звітності стану природних ресурсів галузі сільського господарства й розкриттю проблемних питань із сукупної облікової діяльності підприємств в цій галузі. Оцінено стан земельних, водних

та повітряно-кліматичних ресурсів на основі чого обґрунтовано необхідність ведення екологічного обліку та встановлено його місце в обліковій системі підприємств галузі. Наводиться визначення екологічного обліку, його мета та завдання, що в комплексі дало змогу представити концептуальні його положення, як складової облікової системи сільськогосподарських підприємств.

Статья посвящена исследованию действующей методики учетного отображения и отчетности состояния природных ресурсов области сельского хозяйства и раскрытию проблемных вопросов с совокупной учетной деятельности предприятий в этой отрасли. Оценено состояние земельных, водных и воздушно-климатических ресурсов на основе чего обоснована необходимость ведения экологического учета и установлено его место в учетной системе предприятий отрасли. Приводится определение экологического учета, его цель и задачи, что в комплексе позволило представить концептуальные его положение, как составляющей учетной системы сельскохозяйственных предприятий.

The article is devoted to the investigation of the current method of accounting display and reporting of the state of the natural resources of the agricultural industry and the disclosure of problem issues from the total accounting activity of enterprises in this field. The state of land, water and air and climatic resources is assessed on the basis of which the necessity of ecological accounting is substantiated and its place in the accounting system of enterprises of the industry is established. The definition of ecological accounting is given, its purpose and tasks, which in the complex gave an opportunity to present its conceptual position as an integral part of the accounting system of agricultural enterprises.

Ключові слова: природні ресурси, сільське господарство, управління, інформаційна система, бухгалтерський облік, звітність

Ключевые слова: природные ресурсы, сельское хозяйство, управление, информационная система, бухгалтерский учет, отчетность.

Keywords: natural resources, agriculture, management, information system, accounting, reporting

ВСТУП

Формування глобальної економіки, ринків, фінансів, менеджменту, а також глобальних інформаційних систем управління, включаючи обліково-аналітичні інформаційні системи, відбувається у своїй логічній послідовності без врахування наслідків господарської діяльності людства на навколишнє природне середовище. За Е. Тофлером людство давно зрозуміло вигоди від глобальної економіки, але теоретично ніхто їх не пояснив аж до XIX-XX століть [17, С. 272–284]. Проте виникли уявлення про природу таких вигод та поступове усвідомлення ряду глобальних екологічних проблем.

Глобалізація поставила нові задачі перед управлінням обмеженими природними ресурсами, а економічні відносини нині чітко демонструють невідповідність їх механізму у подоланні глобального масштабу екологічних проблем. У зв'язку з високим рівнем залученості природних ресурсів до сільськогосподарського виробництва, виникає потреба у поглибленому дослідженні стану та обліково-інформаційного відображення таких ресурсів, як передумови ефективного управління ними та впровадження положень сталого розвитку у галузі сільського господарства.

Розв'язанню екологічних завдань в обліковій системі присвячено праці широкого загалу вітчизняних вчених, серед яких слід відзначити Л.Р. Воляк [1; 2], О.В. Воронівську [3], В.М. Жука [5], В.С. Загорського [6], І.В. Замулу, Г.Г. Кірейцева [8], Т.В. Машкову [10], В.К. Савчука [16], О.І. Фурдичка [18], О.Ф. Ярмолук та інших науковців. Водночас не визначеною на сьогодні є методика відображення інформації в обліку щодо природних ресурсів, їх якісних характеристик, фактичного стану та наслідків користування цими ресурсами в галузі сільськогосподарства, яка б дозволяла аналізувати еколого-економічні відносини та приймати вмотивовані управлінські рішення.

МЕТА РОБОТИ – обґрунтувати теоретико-методичні положення бухгалтерського обліку в системі інформаційного забезпечення управління природними ресурсами сільськогосподарських підприємств через оцінку їх екологічного стану та визначити концептуальні основи накопичення і врахування екологічної інформації в управлінні діяльністю підприємств.

МЕТОДИ ДОСЛІДЖЕННЯ

Методологічною основою дослідження є загальнофілософські та загальнонаукові методи пізнання явищ і процесів у системі бухгалтерського обліку і економічного аналізу та концепції сталого розвитку. В результаті використання методів теоретичного узагальнення, аналізу і синтезу отримано теоретико-методологічні положення бухгалтерського обліку, які є основою прийняття вмотивованих управлінських рішень щодо користування та поліпшення екологічного стану природних ресурсів сільськогосподарських підприємств. Методи моделювання, аналогії, абстрагування, аналізу, синтезу, індукції та дедукції застосовувалися для розробки методичних положень бухгалтерського обліку щодо природних ресурсів, їх якісних характеристик, фактичного стану та наслідків користування цими ресурсами в галузі сільськогосподарства.

РЕЗУЛЬТАТИ

Впродовж останнього століття темпи споживання природних ресурсів різко зросли, у виробництво було залучено стільки ресурсів, скільки за всі попередні тисячоліття. Так, у другій половині ХХ ст. кожні 10 років подвоювалось видобування і споживання мінеральних ресурсів, кожні 12 років – енергетичні потужності, кожні 15 років – обсяги промислової продукції, кількість техніки збільшувалась вдвічі швидше зростання чисельності населення. На початку ХХІ ст. економічний розвиток продовжує базуватися на подальшому зростанні масштабів екстенсивного використання природних ресурсів. Загалом на початок ХХІ ст. зростання економіки становить приблизно 3 % на рік (темп зростання продуктивності живої речовини менше 1% на рік). Річний випуск товарів у світі дорівнює загальному обсягу Європи за всю історію. Якщо темпи, які були зафіксовані на кінець ХХ ст. збережуться, то до середини ХХІ ст.

може виникнути критична ситуація щодо забезпечення цивілізації природними ресурсами [6].

В Україні екологічну ситуацію можна охарактеризувати як кризову – у багатьох структурних компонентах екосистем почалися суттєві незворотні в осяжній перспективі негативні зміни. Щороку, за даними Державної служби статистики України, у повітря, водні та земельні ресурси потрапляє близько 11 млн. т. небезпечних забруднюючих речовин, із яких 57% – шкідливі викиди в атмосферу, 40% – у поверхневі водойми, 3% – небезпечні відходи, що забруднюють земельні ресурси [12]. Якщо такі темпи збережуться, то в найближчому майбутньому може виникнути критична ситуація щодо забезпечення суспільства природними ресурсами.

Окреслені трансформаційні зміни ставлять нові задачі перед управлінням процесами користування природними ресурсами і обумовлюють потреби переосмислення системи бухгалтерського обліку, як передумови прийняття об'єктивних управлінських рішень. Забезпечення ефективної реалізації науково-пізнавальної, інформаційної, контрольної, прогностичної та соціальної функцій бухгалтерського обліку, як і гармонійне ставлення людини до навколишнього природного середовища стає актуальною проблемою [8, С. 91–92]. Тому перед бухгалтерським обліком виокремились додаткові задачі – фіксувати кожну антропогенну дію на довкілля та управляти нею, документально закріплювати операції із природними ресурсами та створити комплексну інформаційну базу щодо таких ресурсів з метою забезпечення прийняття вмотивованих управлінських рішень.

Як справедливо зазначає Л.Р. Воляк «відсутність однозначного трактування терміна «природні ресурси» спричиняє складність їх обліку й оцінки [1, С. 11]. На нашу думку, природні ресурси – це найважливіші компоненти навколишнього природного середовища, які використовуються у сільськогосподарському виробництві в якості господарських засобів для задоволення потреб суспільства. Відсутній й однозначний підхід у класифікації природних ресурсів, оскільки, використовуючись для задоволення потреб суспільства вони є доволі різноманітними, як і можливості їх застосування (рис. 1). Узагальнивши природні ресурси за різними класифікаційними ознаками вважаємо за доцільне виділити лише ті з них, які безпосередньо залучаються і використовуються у процесі сільськогосподарської діяльності, а саме: земельні, водні та повітряно-кліматичні ресурси.

Враховуючи наведене вважаємо необхідність розвинути думку Л. Р. Воляк [1, С. 13] і окрім традиційного поділу природних ресурсів за ознаками вичерпності, відновлюваності, заміності, за участю в господарській діяльності, за призначенням, за видами, уточнити їх класифікацію також з позиції облікового відображення та управління. Відповідно до уточненої класифікації доцільно виділити природні ресурси загальнодержавного (національного) значення, обласного (регіонального) значення, місцевого (районного) значення та приватної власності та (або) орендовані (рис. 1).

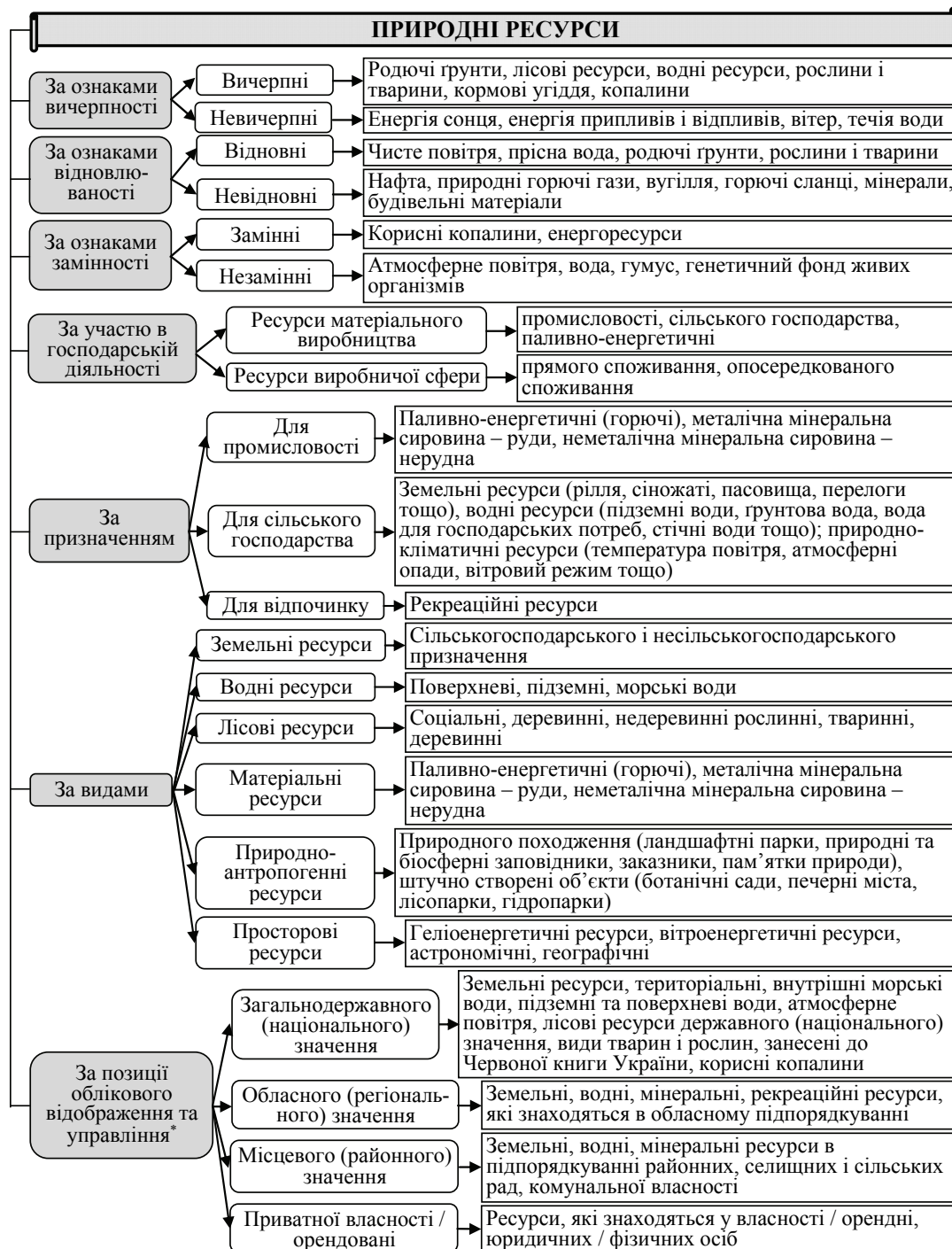

Рис. 1. Характеристика природних ресурсів за сукупністю ознак [систематизовано авторами на підставі [1, С. 12; 4, С. 25]]

Примітка: * пропозиція автора

Запропонована класифікація дає змогу накопичувати інформацію щодо природних ресурсів та їх якісних характеристик, здійснювати управління цими ресурсами на всіх рівнях адміністративно-територіального устрою й на рівні підприємства з врахуванням права власності, а також проводити контроль стану і використання цих ресурсів відповідно до відомчої їх підпорядкованості. Наведена пропозиція в свою чергу формує засади переходу функціонування економіки України та сільського господарства зокрема на принципи сталого, екологічно орієнтованого розвитку.

Для проведення аналізу діючої обліково-аналітичної системи природних ресурсів галузі сільського господарства визначимо наступне коло потенційних джерел інформації (рис. 2), яке представлене зовнішніми даними (органи державної влади) та внутрішніми (дані бухгалтерського обліку й аналітичні матеріали). Елементи наведеної системи (державні спеціалізовані органи) формуючи різного роду інформацію про природні ресурси здійснюють управління ними в межах держави та визначають підходи до природокористування суб'єктів господарської діяльності.

Рис. 2. Обліково-інформаційне забезпечення управління природними ресурсами сільськогосподарських підприємств [узагальнення автора]

Варто відзначити, що ефективне управління природними ресурсами на мікро- та макrorівнях вимагає відповідного інформаційного забезпечення, невід'ємною складовою якого є звітність, що складається за даними оперативного, статистичного та бухгалтерського обліку. Інформація, що формується у фінансовому обліку, надається користувачам у вигляді фінансових звітів і відображає виробничі процеси та господарські засоби в узагальненому вигляді. Управлінська (внутрішньогосподарська) звітність відображає необхідну інформацію про наявні ресурси, зміни у їх складі, якісний стан, контроль за їх використанням для прийняття рішень на рівні структурних підрозділів і розробляється підприємством самостійно. Статистична звітність надає інформацію, необхідну для узагальненого вивчення господарської діяльності підприємств і побудови макроекономічних показників. Податкова звітність підприємств містить інформацію про суми податків, які справляються з природних ресурсів як об'єкта оподаткування і підлягають сплаті до бюджету.

Оскільки земля є найважливішим ресурсом для сільськогосподарських підприємств, відповідною базою для виробництва продовольства та сировини для промисловості, детальніше проаналізуємо її кількісно-якісні параметри за наявної системи облікового забезпечення. Так, наша держава володіє потужним земельним потенціалом – земельний фонд становить 60,4 млн. га., який структурно розподілявся наступним чином: значна частка земельної площі (70,8% або 42,7 млн га) – землі сільськогосподарського призначення, у структурі яких частка сільськогосподарських угідь – 68,8%, з них 53,9% орних земель; 13 – природних кормових угідь; 1,5 – багаторічних насаджень, 0,4 – перелогів. Ліси та інші лісовкриті площі займають 17,6% (10,6 млн. га) території країни, забудовані землі – 4,2, покриті поверхневими водами – 4,0, заболочені землі – 1,6, інші – 1,7 % [4].

При цьому територія України характеризується надзвичайно високим показником сільськогосподарської освоєності (71%), що значно перевищує екологічно обґрунтовані межі. Порівняно з європейськими країнами, орні землі яких займають 30–32% загальної площі суходолу, розораність українських земель сягає 53,9% за рахунок скорочення площ лісів та лісовкритих площ, природних кормових угідь, внаслідок чого змінюється мікроклімат, рівень залягання ґрунтових вод, активізуються процеси водної і вітрової ерозії, аридизації й опустелювання земель, що зумовлює зниження родючості ґрунтів, деградацію агроєкосистем та стримує їх сталий (збалансований) розвиток, від якого залежить не лише екологічна, але й продовольча та частково енергетична безпека країни [9, С. 6].

До господарського використання залучено понад 60% території України. Частка екологостабілізуючих угідь не перевищує 41%, із них лише 7% знаходяться у природному стані (болота, озера, ріки, а також відкриті землі без рослинного покриву та з незначним рослинним покривом). Аналіз земельних ресурсів країни за їх господарським використанням свідчить, що станом на 01.01.2016 р. найбільшу частку займає сільське господарство – 70,8%. На лісове господарство припадає 17,6%, на житлову та іншу забудову – 4,2% [2; 18].

З часів здобуття незалежності в Україні спостерігається стійка тенденція до погіршення якісного стану ґрунтів. Зокрема зменшуються запаси гумусу, вміст поживних речовин, тривають процеси підкислення і засолення ґрунтів, що зумовлює деградацію ґрунтового покриву. Така тенденція характерна не тільки Україні, а й більшості європейських країн. З цього приводу професор Савчук В.К. зазначає: «Європа продовжує забруднювати землю промисловими відходами і знищувати ліси, ... значним джерелом забруднення довкілля є галузь сільського госпо-

дарства, зокрема рослинництво. На заміну традиційній, перевірній віками системі землеробства «земля–зерно–гній–земля» прийшла інтенсивна система: «земля–зерно–мінеральні добрива–зерно–більше мінеральних добрив» [16, С. 351]. При цьому культурні рослини засвоюють усього близько 40% хімічних поживних речовин, які вносяться з мінеральними добривами. Решта вимивається з ґрунту і потрапляють до річок, водойм та підґрунтових вод, забруднюючи їх [15]. За дослідженнями Машкової Т.В., при здійсненні операцій із земельними угіддями (здачі в оренду), як правило, не враховується її родючість, і як наслідок цього запаси гумусу, рухомих поживних

речовин фосфору і калію зменшуються, зростає кислотність і засоленість ґрунту, що призводить до безповоротних вартісних втрат, через зниження продуктивності сільськогосподарських культур [10, С. 239].

Так, за даними останнього комплексного обстеження ґрунтів в Україні вміст гумусу у ґрунтах знизився на 0,22 відсоткового пункта і за результатами дев'ятого туру агрохімічного обстеження становив 3,14%. Найбільші втрати гумусу виявлено в зоні Степу (0,32 в.п.), помірні показники – в Лісостепу (0,19 в.п.) і незначні – в зоні Полісся (0,2 в.п.) (рис. 3).

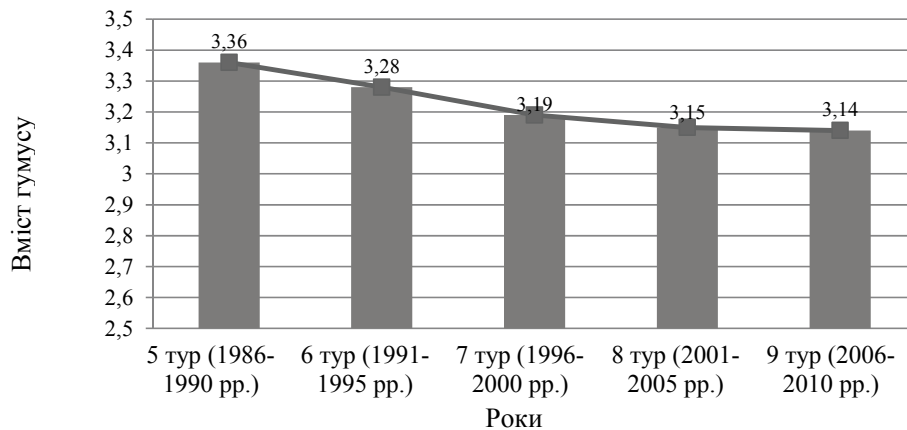

Рис. 3. Динаміка вмісту гумусу в ґрунтах України [11]

Загострилася проблема щодо балансу основних поживних речовин у ґрунті (азоту, фосфору, калію). За результатами агрохімічної паспортизації, протягом 5–9 турів агрохімічного обстеження вміст у ґрунтах фосфору та калію дещо коливався, утім нині він стабілізувався і майже досяг рівня 1986–1990 рр. Проте щорічний винос поживних речовин з ґрунту на формування урожаю у 5 разів перевищує обсяги їх надходження. Навіть за низьких урожаїв сільськогосподарських культур від'ємний баланс елементів живлення у землеробстві становить близько 100 кг/га, що, з одного боку, зумовлено суттєвим зменшенням застосування мінеральних та органічних добрив, а з іншого – відхиленням від науково обґрунтованих сівозмін, великою частиною у структурі посівних площ технічних культур, домінуванням в деяких регіонах монокультур [9]. Тенденція зниження родючості ґрунтів продовжується і у зв'язку зі зменшенням обсягу внесення добрив, недотриманням сівозмін тощо. Водночас кількість заходів з охорони земель і захисту ґрунтів щороку зменшується [11, С. 30].

При цьому, варто відзначити, що до роздержавлення та приватизації земельних ресурсів на перше місце був поставлений статистичний (на рівні держави), а вже потім аналітичний (на рівні підприємств) облік земельних ресурсів. Такий підхід, що зберігся донині, не характеризується позитивно. Тривалий час основним обліковим документом статистичного обліку земель на рівні району (міста) була Державна земельна книга. На сільськогосподарських підприємствах передбачалось ведення Земельно-кадастрової книги, наявність якої, із своєчасними та правильними

записами, давала змогу кількісно відображати й аналізувати агровиробничий потенціал земельних ресурсів підприємства і сприяла вдосконаленню економічного механізму господарювання. Однак складність методики розрахунків деяких показників і громіздкість інформації книги зумовила відсутність такого обліку земель загалом.

Окрім того, на підприємствах, виходячи з їх господарських потреб, передбачалося ведення Книги історії полів (сівозмін) агрономічними службами підприємств. Однак у переважній більшості сільськогосподарських підприємств не діють агрономічні служби, їх обов'язки виконує одна особа – агроном, що зумовлює значне послаблення аналітичної роботи, а відтак в практичній обліковій роботі підприємств не ведуться Земельно-кадастрова книга і Книга історії полів (сівозмін).

В бухгалтерському обліку, сільськогосподарські угіддя відносяться до активів підприємства та визначаються об'єктом оподаткування є об'єктом річної звітності. Інформація про їх наявність є фізичною величиною (га), міститься у формі державної статистичної звітності № 50-сг «Основні економічні показники роботи сільськогосподарських підприємств за 20__ рік», зокрема в розділі 4 даної форми «Землекористування протягом звітного періоду». У зв'язку з цим виникає потреба в підвищенні інформаційного забезпечення бухгалтерського обліку сільськогосподарських угідь і наданні розгорнутої інформації у звітності сільськогосподарських підприємств про земельні ділянки й їх якісні параметри, які водночас є

невід'ємною частиною власних довгострокових активів і самостійним обліковим об'єктом.

Вартість земельних ділянок відображають і у формі державного статистичного спостереження № 11-ОЗ «Звіт про наявність та рух основних засобів, амортизацію (знос)». Проте відображення сукупної вартості якості земельних угідь у звітності без диференціації її за кількісними показниками не дозволяє користувачам отримати необхідну інформацію про якісну характеристику земельного потенціалу й ефективність його використання. Не може забезпечити повноцінну інформацією й форма № 50-сг «Основні економічні показники роботи сільськогосподарських підприємств», в якій зазначаються виключно натуральні показники – загальна площа сільськогосподарських угідь і ріллі, що перебувала у користуванні підприємства протягом звітного року, без земель, що були здані в оренду, і заповнюється, як правило, на підставі даних обстежень Держгеокадастру України. Отже, як фінансова, так і статистична звітність потребують поліпшення в напрямку повнішого відображення якісних характеристик земельних ресурсів з метою ефективного їх управління.

Таким чином, не беручи до уваги те, що використання й охорона земель задекларовані як пріоритетний напрямок державної політики у сфері природокористування, екологічної безпеки й охорони навколишнього природного середовища на практиці має декларативний характер і та не сприяє збалансованому економічно-соціальному розвитку.

На рівні підприємств облік земельних ресурсів практично не ведеться, зокрема на сільськогосподарських підприємствах відсутні дані, які раніше надавав оперативно-технічний облік – кадастрові карти, плани сівозмін, земельна шнурова книга, акти інвентаризації землі тощо. Переважно дані за площею та складом угідь підприємства відображають у бухгалтерських документах довільної форми, що, у свою чергу, перешкоджає виявленню узгодженості облікових даних сільськогосподарських підприємств із даними державних кадастрів. Окрім того, інформація, яка відображається у статистичній звітності, є неповною у зв'язку з тим, не дотримується періодичність проведення інвентаризації земельних угідь, що беруть участь у виробничому процесі, та не забезпечується агрохімічне, мікробіологічне й екологічне обстеження ґрунтів.

Сьогодні на рівні підприємства оперативно-технічний облік найповніше відображає дані щодо стану і використання природних ресурсів, частково – інформацію про їх відтворення. Найбільше уваги в обліку приділено операціям із земельними ресурсами. Однак, не ведуться спостереження за результативністю використання пестицидів, відсутні дані за сортово-видовим складом багаторічних насаджень; вмістом гумусу, часткою еродованих земель; площею під сидератами; вмістом рухомих поживних речовин (NPK) у ґрунті. Фактично не відображаються операції із земельними ресурсами в управлінському обліку, зокрема в частині витрат на відтворення їх родючості.

Відсутня також інформація щодо якісних параметрів земельних ресурсів у статистичній та подат-

ковій звітності, що унеможливорює об'єктивність оцінки використання та відтворення земельних ресурсів і прийняття вмотивованих управлінських рішень.

Поряд з земельними, водні ресурси є одними з найцінніших природних ресурсів, оскільки забезпечують усі сфери життя і господарської діяльності людини, визначають можливості розвитку промисловості і сільського господарства, розміщення населених пунктів. Вони є найважливішим компонентом навколишнього природного середовища та існування біорізноманіття. Площа водойм займає лише 4,01 % від загальної площі та на протязі 2011–2015 рр. залишилася майже без змін – 2,43 млн. га станом на 1 січня 2016 року [4]. Враховуючи просторові та геоморфологічні характеристики цих угідь, значне зростання їх частки в найближчій перспективі не передбачається.

Основними споживачами водних ресурсів виступає електроенергетика на яку припадає 41,4% від загального водокористування, сільське господарство – 24,7%, житлово-комунальне господарство – 19,7% та металургійна промисловість – 7,8% (табл. 1) [4].

Найбільше використовується води в сільському господарстві на зрошення і обводнення – 90,5% води, у т.ч. на сільське водопостачання – 5,3%, виробничі потреби села – 4,2% і господарські питні потреби – 0,1 % загального споживання води у галузі. Безповоротне водопостачання у сільському господарстві становить 65–72% від усього безповоротного водоспоживання в Україні. Крім того, фактичне середньодобове споживання становить близько 100 л/добу на одного мешканця, що відповідає санітарно-гігієнічним та господарсько-питним потребам людини. Проте, гостро постає питання щодо якості водних ресурсів і значного рівня водоспоживання виробництва.

Основні показники водокористування і водовідведення (табл. 2).

Проведений аналіз показав, що використання свіжої води за 2011-2015 рр. знизилося, що свідчить про її раціональне споживання та ефективну роботу щодо її використання у повторно-зворотних циклах. У результаті цього зменшилася кількість води, що повертається у водойми забрудненою. Незважаючи на те, що темп росту скидання забруднених вод знизився майже впововину за досліджуваний період, значна їх частина – 12,3 % від загального використання свіжої води у 2015 р. повертається у водні джерела. Як наслідок, безгосподарського ставлення до цієї проблеми значна частина відходів виробництва потрапляють у водні об'єкти, що призводить до деградації річок, водосховищ і погіршення якості води. Це явище є особливо негативним, якщо врахувати стан очисних споруд, які використовуваних, на підприємствах або їх відсутність [1, С. 58]. Наведене вимагає запровадження системного підходу до оцінки наявності та використання природних ресурсів, а також управління цими процесами на всіх його рівнях.

Таблиця 1

Структура споживачів водних ресурсів України у 2015 р.
[розроблено автором на підставі [4]]

Сфери використання	Використано води, всього	
	млн. м ³	%
Електроенергетика	2715	41,4
Сільське господарство	1621	24,7
Житлово-комунальне господарство	1294	19,7
Металургійна промисловість	513	7,8
Харчова промисловість	84	1,3
Хімічна та нафтохімічна промисловість	54	0,8
Машинобудування	43	0,7
Вугільна промисловість	24	0,4
Транспорт	20	0,3
Промисловість будівельних матеріалів	12	0,2
Нафтова промисловість	9	0,1
Інші галузі	167	2,6
Разом	6556	100

У формах оперативно-технічного обліку дані для оцінки використання та відтворення водних ресурсів відображаються за діючою методикою неповно, практично вони відсутні у фінансовому обліку і звітності. Для оцінки рівня використання водних ресурсів затверджено статистичну звітність № 2-ТП (водгосп) «Звіт про використання води» та форми первинної документації ПОД-11-13, у яких повинні відображатися обсяги використаної води, її цільове спрямування, обсяги та місця скидання вод [14]. У практичній діяльності цю звітність подає незначна кількість сільськогосподарських підприємств. У переважній більшості сюди відносяться великі підпри-

ємства, агрохолдинги, які у своєму складі мають ще допоміжні підсобні виробництва або займаються рибництвом. Інші сільськогосподарські підприємства використання води та водовідведення не фіксують і визначають при потребі лише як розрахункові величини. Основним джерелом інформації виступають дані державного моніторингу вод, які оцінюють кількісні й якісні параметри у динаміці. Але їх використовують при плануванні незначна кількість підприємств. Також слід відмітити відсутність інформації на підприємствах про якість отриманої води й агресивність скидів використаної води.

Таблиця 2

Основні показники водокористування і водовідведення України, млн. м³
[розроблено на підставі [4]]

Показники	Роки					Абсолютне відхилення	Темп росту
	2011	2012	2013	2014	2015		
Використано свіжої води	10086	10507	10092	8710	7125	-2961	70,6
у т.ч. відведено (скинуто) зворотних вод	8044	8081	7722	6587	5581	-2463	69,4
у т.ч. забруднених	1612	1521	1717	923	875	-737	54,3
із них без очищення	309	292	265	175	184	-125	59,6
нормативно-очищених	1760	1800	1477	1416	1389	-371	78,9
Обсяг оборотної та послідовно (поворотно) використаної води	43138	45806	45150	43049	40306	-2832	93,4
Потужність очисних споруд	7425	7577	7592	7190	5801	-1625	78,1

Поряд з цим, одним з головних видів забруднення навколишнього середовища є викиди в атмосферне повітря. У 2015 р. викиди забруднюючих речовин в атмосферу від стаціонарних та пересувних джерел склали 4521,3 тис. т, що на 665,3 тис. т. менше за попередній 2014 рік [4]. Таке зменшення пояснюється не врахуванням тимчасово окупованої території Автономної республіки Крим та частини зони проведення антитерористичної операції у показниках 2014–2015 рр.. Від стаціонарних джерел забруднення в атмосферне повітря надійшло 2857,4 тис. т., що на 333 тис. т. (10,44%) менше, ніж минулого року, що

складає 63,2 % від загального обсягу забруднюючих речовин. Проте, ці показники є критичними і загрозливими для екосистеми. Загалом протягом 2005–2015 рр. можна простежити зростання викидів забруднюючих речовин у повітря, в основному це відбулося за рахунок зростання викидів від стаціонарних джерел, що свідчить про нарощення виробничих потужностей підприємств без дотримання екологічної політики (рис. 4).

У загальній кількості шкідливих речовин викиди метану й оксиду азоту (які належать до парникових газів) становлять відповідно 6,4 і 1,5 тис. т., до цього

слід додати і 27,8 млн. т. діоксиду вуглецю, що істотно відбивається на зміні клімату [4]. Розмір екологічних збитків від виробничої діяльності (втрати земельних, водних і лісових ресурсів, забруднення довкілля тощо) в Україні, за оцінками фахівців, щороку перевищує 50 млрд. грн. [12].

При цьому, основними забруднювачами повітряних ресурсів виступають підприємства переробної

промисловості. Їх викиди становлять 59 % від загальної кількості. Проте на одне підприємство даної галузі припадає лише 400,8 т. викидів забруднюючих речовин порівняно з добувною промисловістю – 1754,3 т. на підприємство і виробництвом та розподіленням газу та води – 3180,2 т.

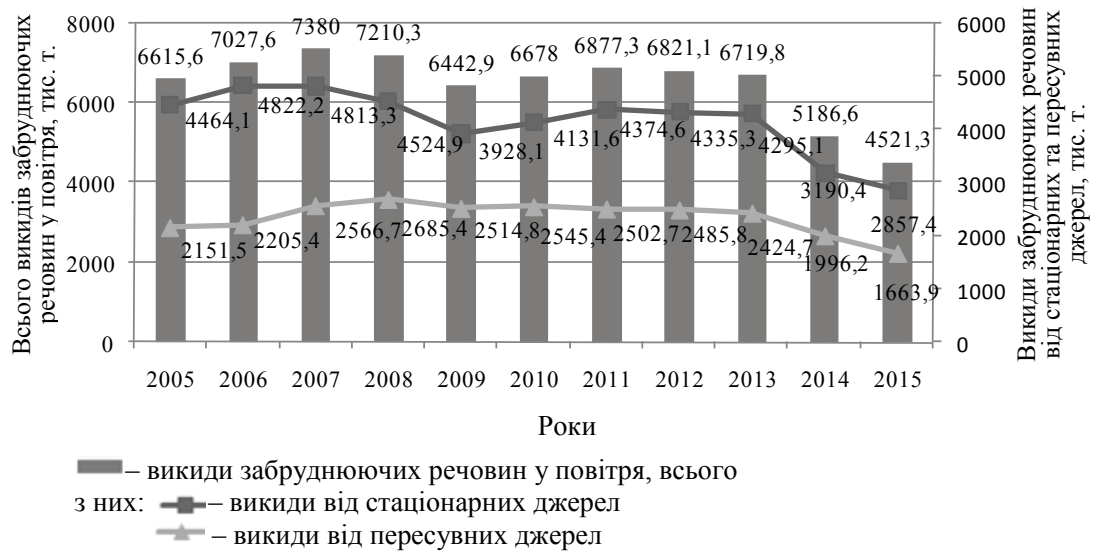

Рис. 4. Динаміка викидів в атмосферне повітря України [розраховано автором на підставі [4]]

Найменше впливає на забруднення повітряних ресурсів сільське господарство – 71,4 т. з розрахунку на підприємство. Проте, слід враховувати певну похибку, оскільки не всі підприємства, зокрема сільськогосподарські, подають інформацію щодо викидів у навколишнє середовище. Це пояснюється тим, що більшість сільськогосподарських підприємств є малими, контроль за діяльністю яких досить послаблений. При цьому в Україні екологічна паспортизація для суб'єктів господарювання була розроблена виключно для промислових підприємств і не передбачалась для галузі сільського господарства. Втім, сьогодні система екологічних паспортів не працює взагалі, що призводить до неконтрольованого користування повітряними ресурсами.

Як наслідок забруднення атмосферного повітря можна вважати стан ґрунтів, які виступають депоном забруднення. Через урбанізацію території ґрунтовий покрив міст зазнає більших змін у порівнянні із ґрунтами агросфери: підвищується антропогенне навантаження на ґрунти, їх забруднення шкідливими речовинами, що призводить до зміни фізичного і хімічного складу, порушення кругообігу речовин, структури, властивостей ґрунтів, загибель ґрунтових організмів, порушення процесу самоочищення та врешті-решт деградація ґрунтового покриву і як наслідок зниження якості виробництва сільськогосподарської продукції.

Щодо облікового відображення повітряно-кліматичних ресурсів, слід відзначити, що на рівні підприємств наказом Державного комітету статистики затверджено форму державного статистичного

спостереження про охорону атмосферного повітря № 2-ТП (повітря) «Звіт про охорону атмосферного повітря» (річна, квартальна) [7]. Відповідно до цього підприємства зобов'язані відображати такі операції, що завдають шкоду довкіллю: спалювання сільськогосподарських відходів на відкритому повітрі; поживних залишків, солом тощо на сільськогосподарських полях; використання пестицидів та вапняку; прибирання, збереження та використання гною, а також азотних сполук тощо. Звіт заповнюється на основі даних первинного обліку ПОД-2 «Журнал обліку виконання заходів з метою охорони атмосферного повітря» [7]. Недоліком Звіту є відсутність можливості відображення даних щодо викидів забруднюючих речовин від пересувних джерел, що пов'язано зі значною трудомісткістю даного завдання; подання інформації у квартальній звітності відірвано від попередніх кварталів, що зменшує об'єктивність контролю. На рівні сільськогосподарських підприємств незначна їх кількість веде облік за вказаними параметрами, що ускладнює оцінку забруднення навколишнього середовища.

Не відображаються дані щодо водних та повітряно-кліматичних ресурсів і у податковій звітності, оскільки сільськогосподарські підприємства, частка сільськогосподарського товаровиробництва у яких за попередній податковий (звітний) рік дорівнює або перевищує 75 % сплачують єдиний податок четвертої групи, який заміняє ряд податків, у тому числі збір за спеціальне використання водних ресурсів, екологічний податок [13].

Рис. 5. Концептуальні положення екологічного обліку як складової облікової системи сільськогосподарських підприємств [розроблено автором на підставі [12, С. 16; 3, С. 298]]

Отже, інформація про природні ресурси сільськогосподарських підприємств лише частково розкривається у бухгалтерському обліку в частині натуральних та вартісних показників і не дає змоги оцінювати зв'язок із якісними параметрами. Визнання природних ресурсів (а саме земельних, водних та повітряних) складовою сільськогосподарського виробництва вимагає змін у підходах до відображення інформації у первинній документації, формах фінансової та статистичної звітності, а також на рахунках бухгалтерського обліку. Проте досі залишаються не розробленими ні показники, ні методика обліку, які б повною мірою відображали взаємодію економіки та навколишнього природного середовища. Відсутність належного інформаційного забезпечення природокоистування спричиняє необґрунтовану експлуатацію природно-ресурсного середовища внаслідок недостатнього розуміння людством важливості збереження довкілля.

У зв'язку з чим, на сучасному етапі розвитку суспільства постає необхідність побудови такої системи обліку, яка б відповідала моделі екологічно та соціально орієнтованої ринкової економіки. Через те, в загальній сукупності облікової інформації вважаємо за доцільне виділити її екологічну підсистему (систему), якою на наше переконання, має стати екологічний облік, як складова єдиної системи бухгалтерського обліку. При цьому, враховуючи вищевикладене, можна стверджувати, що актуальність впровадження екологічного обліку в галузі сільського

господарства має економічний, екологічний та соціальні аспекти.

Ведення екологічного обліку дозволяє вирішити ряд актуальних проблем, серед яких системно виявляти, вимірювати, реєструвати, накопичувати, узагальнювати, зберігати та передавати інформацію щодо природних ресурсів та наслідків користування ними зовнішнім та внутрішнім користувачам для прийняття вмотивованих управлінських рішень щодо «об'єктів живої економіки», своєчасно здійснювати екологічний контроль і аудит, та повніше використовувати екологічну інформацію для забезпечення об'єктивності оподаткування. Через це, в сільськогосподарській діяльності впливають нові пріоритети, а саме: цілеспрямоване управління еколого-економічними процесами на мікро- та макрорівнях для збереження і відтворення природних ресурсів. Ефективне управління цими процесами можливе виключно на основі достовірної інформації, тому необхідно на підприємствах сільського господарства налагодити систему бухгалтерського обліку з урахуванням екологічної складової (рис. 5). Наведене дозволяє визначити основне завдання екологічного обліку, а саме створення належної інформаційної бази щодо відображення та систематичного контролю за збереженням якісних характеристик та ефективним використанням природних ресурсів в галузі сільського господарства. Узагальнення завдань екологічного обліку наведено на рис. 6.

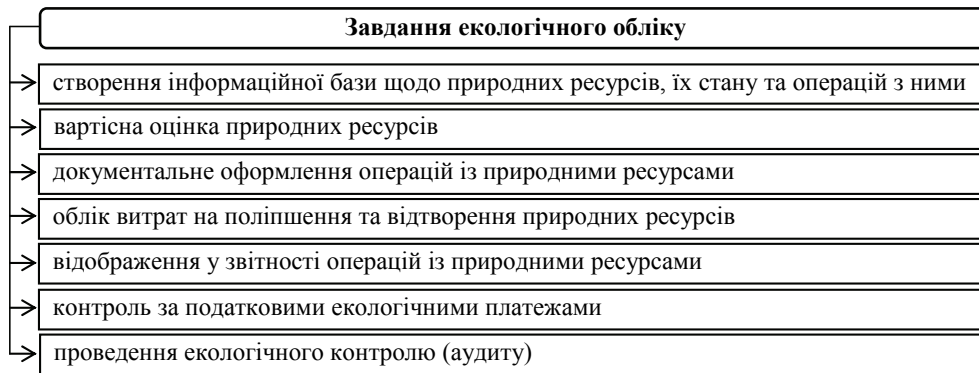

Рис. 6. Завдання екологічного обліку сільськогосподарських підприємств
[розроблено автором на основі [1; 3]]

Відповідно основною метою екологічного обліку є створення інформаційних можливостей обчислення екологічних, соціальних та економічних наслідків господарської діяльності людини, а також формування інформаційного масиву щодо природних ресурсів, їх стану і використання та будь-яких еколого-економічних аспектів діяльності підприємства, надання релевантної інформації для проведення аналізу й контролю. Внаслідок цього підприємство отримає ряд переваг, серед яких – врахування впливу екологічних процесів на результати фінансово-господарської діяльності та підвищення якості прогнозування розвитку галузі; надання споживачам виробленої продукції додаткової інформації про її екологічність, що в свою чергу підвищує конкурентоспроможність підприємств галузі; забезпечення об'єктивності оподаткування платників податків через повніше використання екологічної інформації у податкових розрахунках.

Проте варто визнати, що поняття екологічного обліку ще не набуло остаточного осмислення і логічної завершеності як комплексно сформованої системи знань в економіко-екологічній теорії та практиці. Нині в Україні немає нормативних актів регулювання облікової діяльності в галузі екології, які б передбачали докладне відображення в бухгалтерському обліку і звітності природних ресурсів, їх якісних параметрів, а також процесів, пов'язаних з екологічною діяльністю. Як вітчизняна, так і зарубіжна практика ще не сформували єдиного підходу до методики ведення обліку, адже частина дослідників виділяє його як самостійну частину бухгалтерського обліку, інші – у складі управлінського обліку [5, С. 19]. Тож бракує єдиних методологічних підходів та форм відображення об'єктів еколого-економічних відносин як у вітчизняному, так і світовому інформаційному просторі.

У зв'язку з тим, що екологічний облік має свою мету, завдання, об'єкти, предмет, функції, принципи, вимоги, методи то це дає підстави вважати, що екологічний облік має стати складовою єдиної системи бухгалтерського обліку суб'єкта господарювання, поряд з традиційними компонентами обліку – фінансовим, управлінським та обліком для потреб оподаткування (рис. 5). Тому під екологічним обліком розуміємо систему виявлення, вимірювання, реєстрації, накопичення, узагальнення, зберігання та передачі

інформації користувачам про природні ресурси та їх якісні характеристики суб'єкта господарювання, а також про вплив його діяльності на навколишнє природне середовище. Розвиток екологічного обліку забезпечить створення належної інформаційної бази щодо відображення і системного контролю за збереженням якісних характеристик й ефективного використання природних ресурсів, а також еколого-економічних аспектів діяльності підприємства та їх впливу на навколишнє природне середовище.

ВИСНОВКИ

У наслідок системного нарощування виробничих потужностей сільськогосподарських підприємств в оборот залучається все більше природних ресурсів, а отже, збільшується антропогенне навантаження на екосистему. В силу значної залученості земельних, водних та повітряно-кліматичних ресурсів до сільськогосподарства проаналізовано їх стан та облікове забезпечення. Це дало підстави стверджувати, що в Україні спостерігається екологічна криза, яка руйнує традиційну систему життєзабезпечення нації та є однією з головних причин неминучої деградації українського суспільства. Досягнення компромісу між економічними й екологічними потребами суспільства є одним із чинників задоволення зростаючих запитів людства обмеженими природними ресурсами. Проте сьогодні економічна наука не в змозі вирішити проблему нераціонального ставлення до навколишнього середовища через неврахування екологічних аспектів господарювання. Це зумовлює необхідність глибшого переосмислення екологічної інформації через призму обліку й аналізу природних ресурсів для ефективного управління їх використанням і відтворенням.

Дослідивши стан та облікове відображення природних ресурсів стверджуємо, що інформація про економіко-екологічні відносини суб'єктів господарювання є розрізненою, не характеризується комплексністю і формується у різних підсистемах обліку та формах звітності. Для комплексного відображення в обліку інформації щодо природних ресурсів, запропонована класифікація природних ресурсів та їх якісних характеристик із урахуванням усіх виконуваних ними функцій і можливих напрямів використання. Відповідно до запропонованої класифікації виділено природні ресурси загальнодержавного (національного),

обласного (регіонального), місцевого (районного) значення, приватної власності та (або) орендовані.

Вивчення екологічного стану природних ресурсів сільськогосподарських підприємств дає підстави стверджувати про критичний їх стан. Так, не беручи до уваги те, що використання й охорона природних ресурсів задекларовані як пріоритетний напрямок державної політики у сфері природокористування, екологічної безпеки й охорони навколишнього природного середовища на практиці має декларативний характер і не сприяє збалансованому економічно-соціальному розвитку. Тому постає необхідність ведення на підприємствах екологічного обліку як складової єдиної системи бухгалтерського обліку. Результати дослідження дають змогу виділити екологічний, соціальний та економічний аспекти розвитку системи екологічного обліку.

Розвиток екологічного обліку дає можливість планувати, контролювати, аналізувати, прогнозувати екологічні витрати, точніше визначати економічну ефективність природоохоронних заходів, оцінювати економічні збитки, що наносяться забрудненням навколишнього середовища, надавати надійну та достовірну інформацію зацікавленим користувачам стосовно екологічної складової діяльності господарюючого суб'єкта для прийняття ними управлінських рішень. Врахування екологічної інформації в податкових розрахунках сприяє підвищенню об'єктивності оподаткування підприємств сільського господарства.

Формування достовірних екологічних інформаційних даних в обліковій системі дає змогу розробляти варіанти управлінських рішень щодо природних ресурсів суб'єктів господарювання із орієнтацією на врахуванням еколого-економічної доцільної та соціальної ефективності. На основі результатів аналізу теоретико-методологічних підходів до сутності екологічного обліку, його мети, завдань, принципів та методів виявлено, що деякі теоретичні аспекти потребують уточнення, спрямованого на підвищення результативності практичних заходів його впровадження на рівні сільськогосподарських підприємств. Це дало змогу запропонувати визначення поняття екологічного обліку, головну його мету та завдання, що в свою чергу дало можливість представити концептуальні його положення, як складової облікової системи сільськогосподарських підприємств.

Список використаних джерел

1. Воляк Л.Р., Савчук В.К. Природно-ресурсний потенціал сільськогосподарських підприємств: обліково-аналітична оцінка, стратегія розвитку: монографія / [Л.Р. Воляк]; за заг. ред. В.К. Савчука, – К.: видавництво «Компринт», – 2016. – 281 с.

2. Воляк Л.Р. Обліково-аналітичне забезпечення управління нарощенням асиміляційних можливостей відтворення природно-ресурсного потенціалу / Л.Р. Воляк // Облік і фінанси. – 2015. – № 3 (69). – С. 14–19.

3. Вороновська О.В. Обліково-аналітичне забезпечення аграрних підприємств в умовах екологічної кризи / О.В. Вороновська // Зб. наук. пр. / Луцький нац. техніч. університет. – Луцьк, 2010. – Вип. 7

(25). Ч. 1. Економічні науки.: Серія «Облік і фінанси». – С. 292–303.

4. Довкілля України / за ред. Н.С. Власенко // Державна служба статистики України. – Київ: Державна служба статистики України, 2016. – 234 с.

5. Жук В.М. Екологічні аспекти бухгалтерського обліку в агропромисловому виробництві / В.М. Жук // Агроекологічний журнал. – 2012. – № 2. – С. 18–23.

6. Загорський В., Борщук Є., Жолобчук І. Соціально-економічні фактори сталого розвитку національної економіки / В. Загорський // Науковий вісник Демократичне відродження. – 2014. Вип. 13 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://lvivacademy.com>

7. Інструкція щодо заповнення форм державних статистичних спостережень про охорону атмосферного повітря: наказ Державного комітету статистики від 20.10.2008 р. № 396 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon.rada.gov.ua>

8. Кірейцев Г.Г. Глобальні процеси і актуалізація оновлення методології обліку / Г.Г. Кірейцев // Зб. наук. праць Вінницького нац. аграр. університету. Серія «Економічні науки». – Вінниця, 2013. – Вип. 3 (80). – С. 91–103.

9. Лупенко Ю.О. Трансформація земельних відносин у сільському господарстві (аналітичний огляд) / Ю.О. Лупенко, О.В. Ходаківська. – К.: ННЦ «ІАЕ», 2015. – 52 с.

10. Машкова Т.В. Оцінка якісних параметрів земель сільськогосподарського призначення для цілей обліку / Т.В. Машкова // Стратегічний розвиток підприємств аграрної сфери економіки України: аналітично-прогнозна оцінка: кол. монографія / За заг. ред. В.К. Савчука, – К.: ЦП «Компринт», – 2017. – С. 238–245

11. Національна доповідь щодо завершення земельної реформи / за наук. ред. Л.Я. Новаковського. – К.: Аграр. наука, 2015. – 48 с.

12. Офіційний веб-сайт Державної служби статистики України. – [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://www.ukrstat.gov.ua>

13. Податковий кодекс України від 2 грудня 2010 р. № 2755-17 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon.rada.gov.ua>

14. Порядок ведення державного обліку волокустування, затверджено наказом Міністерства екології та природних ресурсів України від 16.03.2015 р. № 78 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon.rada.gov.ua>

15. Руденко М. Енергія прогресу / М. Руденко. – Тернопіль: Джура, 2005. – 412 с.

16. Савчук В.К. Бізнес як імператив соціально-економічного розвитку суспільства / В.К. Савчук // Науковий вісник Національного університету боре-сурсів та природокористування України. – 2016. – Вип. 249. – С. 350–355

17. Тоффлер Э. Третья волна / Элвин Тоффлер // Філософія науки та інноваційного розвитку. Ч.2. – К.: Мілленіум, 2010. – С. 272–284

18. Фурдичко О.І. Екологічні основи збалансованого розвитку агросфери в контексті європейської інтеграції України: монографія / О.І. Фурдичко. – К.: ДІА, 2014. – 432 с.

ПРИЙМАК

Софія Андріївна
vipshovska@i.ua

УДК 336.02(477)

ГОЛУБНИК

Ольга Романівна
olya_golubnyk@ukr.netДОСУДОВІ МЕХАНІЗМИ ЗАХИСТУ ПРАВ
СПОЖИВАЧІВ ЯК ЗАПОРУКА
ПОЛІПШЕННЯ ДОБРОБУТУ
НАСЕЛЕННЯ УКРАЇНИPRETRIAL MECHANISMS FOR CONSUMER
PROTECTION FOR IMPROVING THE
POPULATION WELFARE OF UKRAINEк.е.н., асистент, Львівський
національний університет
ім. Івана Фракак.е.н., доцент, Львівський
національний університет
імені Івана Фрака

У статті визначено роль захисту прав споживачів в системі забезпечення добробуту населення. Проаналізовано досудові механізми врегулювання спорів між споживачами та банківськими установами. Обґрунтовано доцільність запровадження інституту фінансового омбудсмена в Україні з метою захисту інтересів споживачів банківських послуг. Проаналізовано медіацію, її переваги над судовим процесом вирішення спорів та сформульовано висновки щодо необхідності впровадження медіації в практику. Наведено переваги та відмінності третейського суду над судом загальної юрисдикції. Надано пропозиції щодо вдосконалення досудових механізмів захисту прав споживачів на ринку банківських послуг України.

В статье определена роль защиты прав потребителей в системе обеспечения благосостояния населения. Проанализированы досудебные механизмы урегулирования споров между потребителями и банковскими учреждениями. Обоснована целесообразность введения института финансового омбудсмена в Украине с целью защиты интересов потребителей банковских услуг. Проанализировано медиацию, ее преимущества над судебным процессом разрешения споров и сформулированы выводы о необходимости внедрения медиации в практику. Приведены преимущества и отличия третейского суда над судом общей юрисдикции. Представлены предложения по совершенствованию досудебных механизмов защиты прав потребителей на рынке банковских услуг Украины.

The role of consumer protection in the system of providing welfare of the population is defined in the article. Analyzed the mechanisms of extrajudicial settlement of disputes between consumers and banking institutions. The expediency of introduction of Institute of financial Ombudsman in Ukraine with the aim of protecting the interests of consumers of banking services is justified. The mediation process, its advantages over judicial dispute resolution process and the conclusions about the necessity of introduction of mediation in practice is analyzed. The advantages and differences of the arbitration court beyond court of general jurisdiction are given. The proposals are given for improving extrajudicial mechanisms of consumer protection in the banking market Ukraine.

Ключові слова: добробут населення, альтернативне вирішення спорів, захист прав споживачів, медіація, третейський суд, фінансовий омбудсмен

Ключевые слова: благосостояние населения, альтернативное разрешение споров, защита прав потребителей, медиация, третейский суд, финансовый омбудсмен

Keywords: population welfare, alternative dispute resolution, consumer protection, mediation, arbitration, financial ombudsman

ВСТУП

В умовах трансформації вітчизняної економіки, комплексного перетворення виробничої, фінансової, та соціальної інфраструктури формується нова система забезпечення добробуту населення. Особливо динамічно в Україні розвивається сфера банківських послуг, що відображається в структурі споживання населення та сприяє покращенню добробуту домогосподарств. Однак, економічна природа, недостатнє правове регулювання та агресивні методи просування банківських послуг, які до того ж можуть супроводжуватися зловживаннями, шахрайством та іншими неправомірними діями з боку надавачів послуг, є загрозою для фінансової безпеки споживачів та підривають їх довіру до банківської системи України.

Однак відомо, що саме довіра споживачів до банківських послуг є одним із ключових компонентів стабільного розвитку банківського сектору. Тому для формування і підтримки такої довіри необхідно регулювати діяльність банківських установ, що сприятиме забезпеченню їх фінансової стабільності й платоспроможності, а також створити механізми вирішення спорів між споживачами і банківськими установами.

На сьогодні діяльність щодо захисту прав споживачів банківських послуг потребує удосконалення на рівні державного регулювання, посилення ролі і відповідальності державних контролюючих органів в цій галузі, стимулювання і сприяння розвитку діяльності громадських об'єднань, що покликані сприяти

підвищенню рівня захищеності клієнтів банківських установ, посилення відповідальності самих банківських установ та формуванню кодексів етики їх роботи зі своїми клієнтами, поліпшення фінансової грамотності та поінформованості споживачів банківських послуг. До альтернативних судовим (досудовим) способів вирішення спорів між банками і їх клієнтами відносять використання інститутів омбудсмена, медіації та третейського судочинства. В Україні досудові способи вирішення спорів щодо захисту прав споживачів банківських послуг не досить поширені, тому виникає необхідність дослідження цієї проблематики та надання певних рекомендацій і пропозицій для її практичного вирішення.

Дослідженням становлення та розвитку інституту фінансового омбудсмена в Україні займалися такі науковці як: О.В. Батанова, К.О. Закоморна, Н.І. Карпачова, П.М. Рабінович, О.В. Скрипнюк. Однак вітчизняні дослідники недостатньо уваги приділяли інститутів спеціалізованих омбудсменів у цілому та омбудсменів у сфері захисту прав споживачів банківських послуг, зокрема, а також не здійснювали комплексного дослідження цієї проблематики. Питання, які пов'язані з застосуванням медіації та третейського судочинства для вирішення спорів у сфері захисту прав споживачів досліджували такі вчені: В.О. Барчук, Н.Л. Бондаренко-Зелінська, С.В. Васильчак, А.О. Горова, Д.Л. Давиденко, А.С. Єрмошенко, Б.А. Лоренц, Н.А. Литвин, Н.М. Прокопенко, Т.А. Савельєва, О.М. Спектор. Проте, дослідження цих науковців не стосувалося захисту прав споживачів банківських послуг, який має свої особливості. Тому актуальним є вивчення досвіду використання альтернативних судовому механізмів захисту прав клієнтів банків та можливостей їх запровадження в нашій країні.

ПОСТАНОВКА ЗАВДАННЯ

Проаналізувати досудові механізми захисту прав споживачів на ринку банківських послуг та дослідити доцільність впровадження даних механізмів для поліпшення добробуту населення України.

РЕЗУЛЬТАТИ

При виникненні спорів щодо захисту прав споживачів більшість українців неохоче звертаються до офіційних судових органів. Тому для вирішення спорів між споживачами та банківськими установами в нашій країні доцільно використовувати альтернативні способи залагодження конфліктних ситуацій, які є досить популярними у країнах ЄС. Альтернативне врегулювання спорів – це група процесів, за допомогою яких вирішуються спори і конфлікти без звернення до формальної системи судочинства. Вони здійснюються, як правило, недержавним органом чи приватною особою, виходячи з принципів добровільності, нейтральності, конфіденційності, дискретивності, рівноправності [1]. Розвиток альтернативних форм вирішення правових конфліктів, не дивлячись на відмінності правових систем в різних державах, має багато спільного. Зокрема, застосовуються одні і ті ж способи врегулювання спору, хоча і частково різняться їх процедура.

Оскільки українське законодавство не містить положень про використання альтернативних механізмів врегулювання спорів між надавачами і споживачами банківських послуг, то більшість таких спорів у нашій країні вирішується саме за допомогою судів. Однак, світова практика виробила вже кілька альтернативних механізмів, за допомогою яких вирішуються такі спори. Тому в Україні бажане також використання досудових механізмів вирішення спорів у сфері банківських послуг.

На сьогодні у багатьох країнах світу для врегулювання спорів у сфері банківських послуг використовують такі альтернативні судовому механізми їх вирішення: фінансовий чи банківський омбудсмен, медіація, третейський суд [2, с. 12]. Розглянемо суть цих механізмів. Фінансовий омбудсмен – це орган досудового розгляду спорів, що виникають між фінансовими організаціями та їх клієнтами – фізичними особами. Саме слово омбудсмен походить від шведського ombudsman – представник інтересів будь-кого [3]. У світовій практиці є два варіанти роботи омбудсменів: німецький та британський. Німецька модель передбачає, що омбудсмен діє при галузевих банківських асоціаціях і призначається Правлінням спілки німецьких банків за поданням керівництва спілки терміном на три роки. При цьому банки укладають договір визнання регуляторних актів фінансового омбудсмена [4]. У Великобританії омбудсмен – незалежна державна установа, яка фінансується державою. У Великобританії банки, для того щоб працювати з роздрібними клієнтами, зобов'язані надати таким клієнтам можливість вирішувати спори у позасудовому порядку. Як наслідок, за рік до омбудсмена поступає до 1 млн. звернень, тому апарат омбудсмена складається більше ніж із 1 000 осіб [4].

Однією із суттєвих відмінностей британської системи від німецької є те, що подати скаргу може не лише фізична особа, але й організація чи благодійний фонд із річним оборотом менше 1 млн. фунтів стерлінгів. Гранична сума обов'язкового до виконання рішення омбудсмена становить при цьому 100 000 фунтів стерлінгів, але в низці випадків омбудсмен може рекомендувати організації виплатити споживачу більше цього розміру. У зв'язку з тим, що у Великобританії спори стосуються значних сум, розглядаються вони в середньому більш тривалий період – протягом шести місяців [5].

Запровадження в Україні фінансового омбудсмена має ряд переваг, по-перше, для фізичних осіб послуги є безкоштовними, по-друге, діє максимально об'єктивно, оскільки не залежить від фінансово-кредитних організацій та держави. Сутність інституту фінансового омбудсмена полягає у діяльності щодо врегулювання суперечок між споживачами фінансових послуг та фінансовими установами, які їх надають. Традиційно звертатися до цієї інституції можуть лише фізичні особи, тому створення цього органу зазвичай переслідує мету захисту прав дрібних споживачів, які не мають достатньо фінансових ресурсів, аби захистити свої права у судовому порядку. Іншою важливою особливістю фінансового омбудсмена є вирішення фінансових спірних питань, у яких не фігурують великі суми коштів. Існування інституту фінансового

омбудсмена дозволяє у багатьох випадках уникати тривалої та сповненої бюрократичних перепон процедури врегулювання конфлікту між фінансовою установою та її клієнтами, як це буває при зверненні однієї зі сторін суперечки до суду.

Комплексною програмою розвитку фінансового сектора України до 2020 р. передбачено створення інституту фінансового омбудсмена. Хоча виконати це стратегічне завдання планується вже у 2017 р. Зараз відсутні як нормативно-правові підстави його формування та подальшої діяльності, так і конкретні механізми роботи у сфері забезпечення захисту інтересів споживачів банківських послуг і установ, що спеціалізуються на їх наданні. І хоча інститут фінансового омбудсмена не є новим інструментом вирішення фінансових суперечок, і практика роботи подібних інституцій у розвинутих країнах світу глибоко досліджувалася вітчизняними науковцями та спеціалістами фінансового сектора, деталізованого переліку завдань, що їх має вирішувати фінансовий омбудсмен, термінів їх виконання, механізму фінансування його діяльності для українських реалій до сьогодні розроблено не було [6].

Щодо медіації, то це процедура неформального врегулювання спорів між сторонами третім незалежним учасником – посередником (медіатором) за чітко визначеною процедурою. Переговори проводить посередник (незацікавлена особа), який використовує власний досвід, спеціальні знання, певну методику та психологічні прийоми для якнайкращого результату. Відмінність медіації від діяльності банківського омбудсмена полягає у тому, що результатом першого процесу є медіативне погодження, а другого – рішення омбудсмена.

Медіатор веде переговорний процес, вислуховує аргументацію сторін щодо суті спору й активно допомагає сторонам зрозуміти свої інтереси, оцінити можливість компромісів і самостійно прийняти рішення, що задовольнить всіх учасників переговорів. Медіатор допомагає визначитися, чим саме обидві сторони можуть поступитися, щоб дійти згоди, адже проблема може полягати в тому, що одна із сторін не може точно сформулювати свою зацікавленість. Наприклад, якщо розглядати внутрішньо корпоративні відносини, то в цій сфері внаслідок суперечок виникає дуже багато негативних емоцій і образ, які заважають думати розсудливо [7].

У зв'язку з тим, що майже всі спори в Україні розглядаються саме судами і через наявний високий показник звернень до суду, можна дійти висновку, що наша правова система не пропонує своїм громадянам ефективних позасудових способів урегулювання спорів. У порівнянні з судовим або третейським процесом, де рішення приймаються суддею або третейським суддею, медіація має суттєві переваги, а саме: економія часу та коштів, мінімум формальних чинників та впливу держави, досягнення виключно самими сторонами взаємоприйнятної рішення, добровільність і неупередженість процедури, велика ймовірність добровільного виконання сторонами домовленостей, збереження партнерських взаємовідносин між сторонами. Завдяки застосуванню процедури медіації створюється реальна можливість звільнення судів від

навантаження у зв'язку із розглядом справ невеликої тяжкості, зосередження на більш серйозних справах і підвищення ефективності системи правосуддя в цілому.

Наразі, в Україні процедура медіації не регламентована на законодавчому рівні, що значно ускладнює її застосування на практиці. У Верховній Раді України у черговий раз знаходяться на розгляді законопроекти “Про медіацію”. Усі попередні спроби (2011 р., 2013-2014 рр., 2015 р.) на законодавчому рівні врегулювати інститут медіації в Україні залишилися без результатів. При першій спробі, у 2011 р., законопроект отримав підтримку у профільному комітеті Верховної Ради України і був винесений у сесійну залу ВРУ для голосування. Але у зв'язку з політичними неузгодженнями серед депутатів ВРУ законопроект не отримав потрібної кількості голосів при голосуванні. У наступному, 2012 р., закінчилися повноваження ВРУ і процес впровадження інституту медіації в Україні призупинився. У кінці 2013 р. у ВРУ були подані два законопроекти про медіацію різними представниками медіаційного середовища – основний та альтернативний. Оскільки не було досягнуто згоди у середині медіаційної спільноти щодо основних підходів до медіації, то ні один з цих законопроектів не були прийняті. Третя спроба, у 2015 р., була аналогічна з ситуацією у 2013 р.. До ВРУ були подані знову два законопроекти про медіацію – основний та альтернативний. Досягнути згоди щодо підходів до медіації всередині медіаційної спільноти знову не вдалося. Крім цього, серед медіаційної спільноти, представників громадськості і представників депутатського складу ВРУ також були дуже різні погляди щодо доцільності та необхідності запровадження інституту медіації в Україні. У результаті чого два законопроекти були повернуті профільним комітетом ВРУ суб'єктам законодавчої ініціативи на доопрацювання.

13 травня 2016 р. профільним комітетом ВРУ було прийняте рішення щодо рекомендації прийняти за основу законопроект “Про медіацію” № 3665 від 17.12.2015 р. з урахуванням слухних положень законопроекту “Про медіацію” № 3665-1 від 29.12.2015 р., а також з урахуванням зауважень і пропозицій суб'єктів права законодавчої ініціативи та внести його на розгляд Верховної Ради України у другому читанні. Цей Закон спрямований на створення законодавчого підґрунтя для успішного розвитку медіації як правового і соціального інституту в Україні.

Метою законопроекту є запровадження на законодавчому рівні інституту медіації в Україні шляхом імплементації кращих європейських та світових стандартів медіації. Основним завданням зазначеного проекту Закону є визначення правових основ надання послуг медіації на професійних засадах, поширення практики мирного вирішення спорів несудовими методами з метою розвантаження судів та забезпечення збалансованих взаємовідносин між інститутом медіації та судовою системою.

Перейдемо до розгляду третього з вказаних досудових механізмів вирішення спорів на ринку банківських послуг. Важливими передумовами ста-

новлення в Україні демократичної, соціальної, правової держави є забезпечення ефективного механізму захисту прав споживачів, реалізації права на правосуддя, утвердження об'єктивності, законності та справедливості як принципів формування громадянського суспільства. Саме тому в умовах реформування основних сфер соціального життя, окремих соціальних інститутів чільне місце відводиться функціонуванню інституту третейського суддівства – недержавному незалежному органу цивільної юрисдикції [8].

Відповідно до Закону України “Про третейські суди”, третейський суд – це недержавний незалежний орган, що утворюється за угодою або відповідним рішенням зацікавлених фізичних або юридичних осіб у порядку, встановленому законом, для вирішення спорів, що виникають із цивільних та господарських правовідносин [9]. Звертатися до третейського суду мають право фізичні та юридичні особи за наявності між сторонами угоди про передачу спору на вирішення третейського суду, що відповідає вимогам законодавства. Розгляд справи в третейському суді має ряд переваг, по-перше, це економія часу, так як прийняття позовної заяви до розгляду здійснюється в п'ятиденний термін з дня її отримання. По-друге, рішення суду є обов'язковим до виконання.

Головна відмінність третейського суду від суду загальної юрисдикції полягає в тому, що такий суд розглядає справу на підставі письмової третейської угоди між сторонами. Окрім цього, рішення третейського суду ухвалюються не іменем України, тому вони не є обов'язковими для виконання усіма фізичними та юридичними особами. Втім, це не стосується сторін третейського розгляду.

Наразі до переваг третейського суду відносять наступні [10]:

- діяльність суду має договірну основу;
- всі засідання третейського суду відбуваються за його місцезнаходженням, або місце засідання вибирається сторонами чи однією з них;
- розгляд справи відбувається у порівняно швидкі строки (зазвичай цей процес займає не більше двох місяців);
- відповідно до Регламенту третейського суду суддю можуть вибирати сторони, добровільно довіряючи йому вирішення конкретного спору;
- мінімізація витрат на третейський розгляд;
- його рішення є остаточним;
- виконання судового рішення відбувається через державні виконавчі служби.

В Україні утворюються та діють без статусу юридичної особи два види третейських судів: постійно діючі та для вирішення конкретного спору. Постійно діючі третейські суди можуть утворюватися та діяти при зареєстрованих згідно із чинним законодавством України: всеукраїнських громадських організаціях, всеукраїнських організаціях роботодавців, фондових і торгових біржах, торгово-промислових палатах. Постійно діючі третейські суди не можуть утворюватися та діяти при органах державної влади та органах місцевого самоврядування [8].

Постійно діючий Третейський суд при Асоціації українських банків створений на підставі ст. 8 Закону

України “Про третейські суди” за рішенням засновника, Асоціації українських банків, (надалі – АУБ), зареєстрований у Київському міському управлінні юстиції 21.06.2005 р. та діє на підставі Закону України “Про третейські суди”, Положення про Постійно діючий третейський суд та Регламенту [11].

При поданні позовної заяви позивач повинен сплатити третейський збір, розмір і порядок оплати якого передбачений “Положенням про витрати”. Сума третейського збору по спрах, які підлягають грошовій оцінці, вираховується в залежності від ціни позову у відповідності із наступною шкалою: сума позову в гривнях до 30000 грн. – 80 грн + 1,5 % від суми позову; сума вище 30000 грн – 400 грн + 1 % від суми позову, але не більше 1500 неоподатковуваних мінімумів доходів громадян. З позовних заяв немайнового характеру стягується третейський збір в розмірі ста неоподатковуваних мінімумів доходів громадян, встановленого в Україні на момент сплати третейського збору. Збір сплачується позивачем до початку розгляду справи [11].

ВИСНОВКИ

Проведені дослідження показали потребу у розбудові комплексної системи захисту прав споживачів на ринку банківських послуг, яка гарантуватиме фінансову стабільність та сприятиме зростанню добробуту населення України. Формування такої системи забезпечуватиме належну якість надання банківських послуг, запобігатиме застосуванню недобросовісних щодо споживачів практик діяльності фінансових установ, зростанню економічної безпеки споживачів.

Одним з ключових елементів системи захисту прав споживачів є досудові механізми цього захисту на ринку банківських послуг. Кожен із альтернативних судовому методів врегулювання спорів у сфері банківських послуг має як переваги так і недоліки. На нашу думку, найкращим варіантом для нашої країни є створення інституту незалежного фінансового омбудсмена за німецькою моделлю (недержавного фінансового омбудсмена). Причому це доцільно зробити на базі асоціацій чи об'єднань банків, оскільки в такому разі він зможе обслуговувати фінансові установи, які входять до цих асоціацій або об'єднань, та їхніх клієнтів.

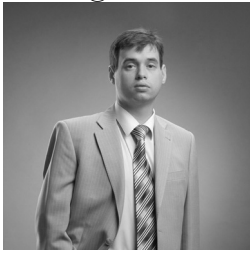
Запровадження інституту медіації розвантажить суди від справ, які можна вирішити силами учасників спору, зекономить не тільки їх, але й бюджетні кошти, які сьогодні витрачаються на забезпечення діяльності судів, поліпшить взаємовідносин між органами публічної адміністрації та приватним сектором. На наш погляд, цей механізм врегулювання спорів є досить ефективним. Тому на даному етапі розвитку вітчизняного фінансового сектору доцільно розробити законодавство, що регулюватиме процедуру медіації. Також необхідно вдосконалити законодавство у сфері третейського судочинства та налагодити взаємодію третейських і державних судів. Реалізація вказаних заходів не тільки підвищить рівень захисту прав таких споживачів, а й сприятиме поліпшенню довіри українського населення до фінансових установ, розширенню наданих цьому населенню банків-

ських послуг та зростанню економіки нашої країни в цілому.

Список використаних джерел

1. Притика Ю.Д. Теоретичні проблеми захисту прав учасників цивільних правовідносин в третейському суді Автореф. дис. докт. юрид. наук: 12.00.03 / Ю.Д. Притика. – К., 2006. – 33 с.
2. Соркін І.В. Альтернативні механізми врегулювання спорів у сфері фінансових послуг: світовий досвід та реалії України / І.В. Соркін // Фінанси України. – 2012. – № 10. – С. 7-19.
3. Смовженко Т.С. Дослідження зарубіжного досвіду функціонування фінансового омбудсмена як механізм вирішення конфліктів між банківськими установами та клієнтами / Т.С. Смовженко, О.Б. Денис // Науковий вісник Ужгородського національного університету. – 2016. – № 7. – С. 121-125.
4. Омбудсмен у фінансовій сфері: чи зможе він захистити права українців [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://gurt.org.ua/articles/19820>
5. Мамедов С.В. Чому Україні потрібен омбудсмен? / С.В. Мамедов [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.nabu.com.ua>
6. Зачосова Н.В. Запровадження інституту фінансового омбудсмена в Україні: ймовірні наслідки для економічної безпеки фінансових установ / Н.В. Зачосова // Академічний огляд. 2016. № 1 (44). – С. 80-85.
7. Васильчик С.В. Медіація як один із методів цивілізованого вирішення корпоративних конфліктів / С.В. Васильчак, Л.В. Кутас // Науковий вісник НЛТУ України. – 2010. – Вип. 2014. – С. 133-137.
8. Михальський Ю.А. Третейські суди в Україні / Ю.А. Михальський, В.П. Самохвалов, В.І. Рижий та ін.; за ред. В.П. Самохвалою, А.Ф. Ткачука. – К.: ІКЦ Леста, 2007. – 184 с.
9. Закон України «Третейські суди» від 11.05.2004 № 1701-IV [Електронний ресурс]. Режим доступу: <http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/1701-15>
10. ЦКП Інформ IV Всеукраїнський з'їзд третейських суддів: яким буде внутрішній арбітраж в Україні [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://ckp.in.ua/events/13693>
11. Постійно діючий третейський суд при Асоціації українських банків [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://tretsud.aub.org.ua>

МАРЧЕНКО

Микола Валерійович
marchenko@windowslive.comаспірант, кафедра
конституційного права
Київського національного
університету імені Тараса
Шевченка

УДК 342.3

АКСІОЛОГІЧНІ ЗАСАДИ ПРАВА ВЕТО ПРЕЗИДЕНТА УКРАЇНИ В
КОНТЕКСТІ ФОРМУВАННЯ ЛЮДИНОЦЕНТРИСТСЬКОЇ ПРАВОВОЇ
ІДЕОЛОГІЇAXIOLOGICAL GROUNDS OF THE PRESIDENT'S OF UKRAINE VETO
IN THE CONTEXT OF SHAPING THE HUMAN CENTRED LEGAL
IDEOLOGY

У статті розглянуто особливості правової природи права вето глави держави в контексті їх системного взаємозв'язку з конституційно-правовим статусом Президента України. Додатково особливу увагу приділено проблемі аксіологічних засад права вето Президента України в контексті формування людиноцентристської правової ідеології.

В статье рассмотрены особенности правовой природы права вето главы государства в контексте их системной взаимосвязи с конституционно-правовым статусом Президента Украины. Дополнительно особое внимание уделено проблеме аксиологических основ права вето Президента Украины в контексте формирования человекоцентристской правовой идеологии.

The article describes the peculiarities of the legal nature of the Head's of state veto in the context of their systemic relationship with the constitutional and legal status of the President of Ukraine. In addition, particular attention is paid to the problem of the axiological grounds of the President's of Ukraine veto in the context of the shaping the human centered legal ideology.

Ключові слова: вето, правова ідеологія, людиноцентризм, Президент України, цінності

Ключевые слова: вето, правовая идеология, человекоцентризм, Президент Украины, ценности

Keywords: veto, legal ideology, human centrism, the President of Ukraine, values

ВСТУП

Особлива правова природа інституту глави держави, яка зумовлена специфічним місцем цього інституту в системі розподілу влади і механізмі стримування та протидії, зумовлює необхідність системного аналізу правового статусу глави держави, а також, наданих йому конституціонодавцем повноважень (інструментів) для реалізації цього статусу. У зв'язку з вищезазначеним особливого значення набуває системне дослідження природи повноважень глави держави і в першу чергу тих, що мають дискреційний характер. Слід констатувати, що сьогодні в публічному праві відсутнє єдине розуміння правової природи дискреційних повноважень органів та посадових осіб публічного права та їх взаємозв'язку з правовим статусом відповідних інституцій. Одним з ключових таких повноважень (інструментів), безперечно, необхідно розглядати право вето глави держави. В українській науці конституційного права правова природа права вето глави держави розглядається недостатньо і, певною мірою, «механічно» без взаємозв'язку з конституційно визначеним людиноцентристським вектором розвитку держави та пов'язаних з нею особливостей конституційно-правового статусу інституту глави держави, з принципами права та правовими цінностями. В цьому контексті

особливе, як теоретичне, так і праксіологічне зацікавлення викликає дослідження аксіологічних засад права вето глави української держави, зокрема, у системному взаємозв'язку з феноменом правової ідеології. Правова природа права Вето Президента України була предметом досліджень Багряка А.С., Д.В. Мазура, П.Т. Манюка, О.І. Ющика, В.В. Сухоноса, Я.О. Берназюка та ін. Однак, до сьогодні в українському конституціоналізмі залишаються недостатньо дослідженими окремі аспекти правової природи права вето глави української держави, її аксіологічні засади, а також, не здійснювався розгляд права вето Президента України в контексті людиноцентристської правової ідеології.

МЕТА РОБОТИ

Метою даної статті є проведення системного аналізу аксіологічних засад права вето Президента України в контексті становлення людиноцентристської правової ідеології. Дослідження спрямоване на комплексний аналіз правової природи права вето глави держави та конституційних засад формування цілісної правової ідеології в Україні.

РЕЗУЛЬТАТИ

Закріплення конституціонодавцем за Президентом України права вето в п. 30 ч. 1 ст. 106 та ч. 1 ст. 94

Конституції України [1-141]. слід розглядати в системному взаємозв'язку з правовим статусом глави української держави, визначеним в ст. 102 Конституції України, а також, через розуміння ціннісних засад визначених ст. 1, 3, 8 та ст. 22 Конституції України. Таке системне тлумачення правової природи права вето глави української держави дає змогу відійти від його «механічного» розуміння та розглянути його в контексті людино-центристської спрямованості держави (закріпленої Конституцією України) та в контексті формування цілісної постмодерної правової ідеології в Україні. Особливе значення для аналізу аксіологічних засад права вето Президента України має закріплений в ч.2 ст.102 Конституції України статус Президента України, як гаранта державного суверенітету, державної цілісності, додержання Конституції України, прав і свобод громадян. В цьому контексті право вето глави держави можна розглядати, як один з інструментів, наданих йому для реалізації свого правового статусу, закріпленого в ч.2 ст. 102 Конституції України. Відповідно до запропонованого розуміння правової природи права вето Президента України – логічним є його розгляд у якості елементу національного механізму захисту прав та свобод людини та у якості одного з ключових інструментів системи стримування та протидії.

Системний аналіз принципів Конституції України дає можливість побачити закладення конституціонодавцем основ для формування людиноцентристської правової ідеології в Україні. Аналіз правового статусу Президента України вказує на людиноцентристську ціннісну орієнтацію діяльності глави держави. Визначення ч. 2. ст. 102 Конституції України Президента України гарантом додержання Конституції України та прав і свобод громадян - безпосередньо вказує на зв'язок з охоронною функцією держави (шляхом антиетатистського пропуску через відповідну функцію права) та його роль в національному механізмі захисту прав та свобод людини.

Ці аксіологічні засади правового статусу глави української держави та закріплений Конституцією України людиноцентристський вектор спрямованості діяльності публічної влади акцентують увагу на формуванні правової ідеології в нашій країні. М. Недюха розглядає правову ідеологію у якості особливого політико-правового феномену і вбачає його функціональне призначення в унормуванні процесу життєдіяльності держави, суспільства, громадян, країни та їх підпорядкованості процесу соціальних змін [2-299]. Б. Малишев, удосконалюючи тези М. Недюхи, розглядає правову ідеологію у якості уособлення консенсусу між суспільством та державою, який досягається на основі осягнення сутності гарантованої державою норми права, тоді як політична ідеологія є інструментом політичної боротьби за владу між різними політичними силами [3-289].

Аналіз доктринальних підходів до розуміння феномену правової ідеології дає підстави узагальнено розглядати її у якості системи ціннісних орієнтирів, концепцій, що забезпечують консенсус та баланс інтересів між індивідом, суспільством та публічною владою, заснованої на сутності фундаментальних принципів права. Отже, правова ідеологія має безпо-

середній взаємозв'язок з аксіологічними конституційними засадами національного механізму захисту прав та свобод людини та забезпеченням належного обмеження публічної влади в інтересах індивіда. Б. Малишев слушно відзначає, що правова ідеологія виступає набагато більш стабільним та складним явищем, ніж політична ідеологія [3-289]. У порівнянні з політичною філософією (вищим рівнем політичної ідеології) правова ідеологія має глибшу структуру, тісно пов'язана з категоріями правової культури та правової свідомості, у її творенні приймає участь найширша кількість соціальних груп, а її вплив знаходить свій безпосередній вияв у всіх основоположних сферах суспільного життя. Натомість, політична філософія є пов'язаною традиційно з діяльністю вузьких соціальних груп та знаходить свій безпосередній вияв у вужчому колі сфер суспільного життя, конкуруючи в демократичних політичних системах з іншими ідеологічними напрямками.

Конституція України містить засадничі ціннісні основи формування правової ідеології в державі. Зокрема, до таких, безперечно, варто зарахувати: людиноцентризм, принципи верховенства права та правової держави.

Однак, фактично публічна влада часто вельми номінально декларує відповідні цінності і у своїй регулятивній діяльності призводить до викривлення їх змісту, що має ряд методологічних та політичних детермінант. Однозначно, що названа проблема повною мірою стосується і якості законодавчої діяльності Верховної Ради України. Значною мірою, ця проблема має своє коріння в етатистській практиці та доктрині успадкованій від тоталітарного минулого та характерного для сьогодишнього постмодерного дискурсу з притаманним для нього сприйняттям світу у якості хаосу та найрізноманітніших поєднань течій та напрямів.

У цьому контексті вбачається важливими аксіологічними засадами правової ідеології реальне забезпечення поділу влади та ефективне функціонування національного механізму захисту прав та свобод людини. Відповідно до ч. 2 ст. 102 Конституції України глава української держави наділений спеціальним правовим статусом гаранта додержання Конституції та захисту прав людини та громадянина. Відповідно до вищевикладеного, право вето можна розглядати у вигляді наданого конституціонодавцем Президенту України інструменту у двох ключових механізмах:

1) національний механізм захисту прав та свобод людини;

2) механізм стримування та протидії.

Глава держави має можливість використати відповідний інструмент для недопущення відходу парламенту від ідеалів свободи, рівності та прав людини. Також, безпосередньо важливими є положення ч. 1, 2 та 3 ст. 22 Конституції України. Так, положення ч.2 та ч.3 ст.22 Конституції України – мають безпосередній стосунок до можливості застосування права вето Президентом України у разі прийняття парламентом, так званого, неправового закону, що обмежує конституційні права і свободи особи або ж у разі прийняття Верховною Радою

України закону, що звужує зміст або обсяг існуючих прав і свобод. Накладаючи вето на такий закон, - глава держави реалізує свій правовий статус гаранта прав і свобод людини і громадянина та додержання конституції. Здійснення вето закону у такому разі Президентом України виступає прямою реалізацією охоронної функції держави (шляхом антиетатистського пропуску через охоронну функцію права). Така реалізація охоронної функції главою держави – може бути відображенням демократичної сутності держави та є антиподом спрямованості діяльності тоталітарної держави. Подібні приклади реалізації охоронної функції держави – є поверненням до витокового призначення держави, що історично полягало в захисті індивіда та власності. Застосування такої конституційно закріпленої людиноцентристської парадигми, спрямованої на захист індивіда від неконституційної за своїм характером обмежувальної діяльності держави – є відходом від етатистської практики регулятивної спрямованості діяльності публічної влади. По суті, мова іде про розуміння правової природи повноважень Президента України через примат охоронної функції права, а не через традиційний для посттоталітарних країн – примат регулятивної функції. Природно-правовий підхід дозволяє вбачати основним призначенням інституту глави держави - здійснення охоронної за природою функції щодо захисту прав і свобод індивіда від свавільного втручання з боку державної влади, основ конституційного ладу та територіальної цілісності (таке бачення жодним чином не заперечує представницької функції глави держави). За такого розуміння інституційного призначення глави держави – право вето виступає зразковим прикладом можливості використання ним своїх повноважень з метою здійснення захисту фундаментальних прав і свобод особи. Додатково варто підкреслити, що така реалізація права вето главою держави – відповідає змісту принципів правової держави (закріпленого в ст. 1 Конституції України) та принципу верховенства права (закріпленого в ст. 8 Конституції України). Відповідно, дискреційна природа права вето глави держави має певні межі та обмеження вищевказаними особливостями його правового статусу. Отже, використовуючи один з наданих йому Конституцією України інструментів – Президент України виступає зв'язаним правом в тому розумінні, що він відповідно до свого місця в системі стримувань і противаг, відповідно до доктрини поділу влади, - має виступати запобіжником від можливого відхилення парламенту від ідеалів прав людини, демократії та свободи при прийнятті законів. Відкладний характер права вето Президента України є запобіжником проти його необґрунтованого використання з мотивів політичної доцільності, але дозволяє йому вказати парламенту на необхідність поважати основоположні права людини та засади конституційного ладу. Однозначно, можна вести мову про людино-центристський аксіологічний вимір спрямованості закріплення за главою держави ряду повноважень, включно з правом вето. Практична реалізація відповідного підходу до застосування права вето Президентом України вимагає формування фактично відсутньої нині в Україні цілісної правової

ідеології побудованої на ідеалах природного права та на принципі верховенства права. Також, привертає увагу формулювання, закріплене в ч. 1 ст. 94 Конституції України: «Президент України протягом 15 днів після отримання закону підписує його, беручи до виконання та офіційно оприлюднює його або повертає закон зі своїми вмотивованими і сформульованими пропозиціями до Верховної Ради України для повторного розгляду». Застосування конституціонодавцем формулювання щодо повернення закону президентом з вмотивованими та сформульованими пропозиціями до парламенту вказує на необхідність раціонального та ціннісного підходу глави держави до застосування права вето, а також є певним застереженням від його використання виключно в політичних інтересах (хоча, абсолютного запобіжника тут існувати не може апіорі). Отже, вищевикладене аксіологічне обґрунтування сутності права вето глави держави може виступати основою для формування главою української держави вмотивованих і сформульованих пропозицій. Для вироблення практики людиноцентристського аксіологічного спрямування реалізації главою української держави свого конституційно-правового статусу закріпленого в ст. 102 Конституції України постає нагальна потреба формування заснованої на природно-правовому підході правової ідеології в Україні. Враховуючи специфіку правового статусу Президента України, особливого значення для формування цілісної правової ідеології в Україні набуває практика реалізації ним ключових повноважень наданих йому Конституцією України. Зокрема, в контексті наближення практики діяльності публічної влади до конституційних цінностей – ключовою виступає практика застосування права вето Президентом України, що може виступати однією з безпосередніх основ формування людиноцентристської правової ідеології в Україні на противагу етатистській спадщині тоталітарного минулого. Слід, наголосити, що Конституція України встановлює засади для формування такої ідеології відповідно до положень ст. 1, ст. 3, ст. 8, ст. 22 та ін. Однак, для формування цілісної та демократичної правової ідеології постає необхідність вироблення людиноцентристськи орієнтованої практики реалізації своїх повноважень органами та посадовими особами публічної влади. Особливе значення має вироблення людиноцентристської практики реалізації дискреційних повноважень. Вище було розглянуто деякі аспекти зв'язаності правом Президента України при реалізації наданого йому конституціонодавцем права вето. В цьому контексті цікавим є переклад на правничу мову професором Панейком висловлювання Фрідріха Великого: «Монарх є першим слугою своєї держави». Так, за його розумінням: «...монарх має повну свободу волі, але мусить керуватися добром держави, а не діяти для особистих цілей незгідних з добром держави. Тому монарх є слугою держави».[4-264] Використовуючи мову конституціоналізму можна сказати, що при реалізації будь-якого наданого Конституцією повноваження глава держави виступає зв'язаним правом через свій особливий та конституційно визначений правовий статус та конституційно визначені цінності.

Отже, наявний у глави держави обсяг свободи волі при реалізації ним права вето не є абсолютним і має ряд конституційно визначених аксіологічних обмежень. Торкуючись дискусійності самої правової природи дискреційних повноважень, не вдаючись детально в дискусію щодо неї, варто наголосити, що в демократичній правовій системі логічно вести мову виключно щодо дискреції, яка заснована на сприйнятті правової визначеності та букви закону. Пригортає увагу позиція висловлена у доповіді щодо верховенства права Європейської комісії «за зміцнення демократії через право» (Венеціанська комісія): «Констатується сприйняття дискреції, однак, такої, що має бути обмеженою буквою і метою закону, який надає владні повноваження, а також іншими складниками верховенства права, як наприклад, право кожного на доступ до справедливого розгляду безстороннім і незалежним судом, а також, з урахуванням того, що закон повинен застосовуватися послідовно з дотриманням принципу рівності і таким чином, щоб застосування не було свавільним чи безпідставним» [5-13].

Вбачається, що вироблення ефективної та заснованої на людиноцентризмі практики застосування Президентом України своїх повноважень (включно з правом вето) має (разом з науковою доктриною та правозастосовною практикою органів державної влади) істотно сприяти формуванню цілісної та демократичної правової ідеології.

ВИСНОВКИ

Формування ефективної правової ідеології потребує належного підходу до реалізації власних повноважень посадовими особами та органами державної влади, належного рівня правової доктрини та активної участі інституцій громадянського суспільства. Практика країн сталої демократії показує, що стабільна правова ідеологія заснована на методологічно єдиних підходах виступає потужним засобом забезпечення демократичного розвитку суспільства,

запобіжником етатистського свавілля публічної влади, гарантією фундаментальних прав індивіда та основою прогресивного розвитку конституційного процесу. Вбачається, що формування людиноцентристської практики реалізації наданих Конституцією повноважень Президентом України має виступати важливим елементом побудови цілісної правової ідеології в нашій країні.

Підсумовуючи, слід констатувати, що існує потреба подальшого змістовного дослідження аксіологічних засад права вето Президента України в контексті формування цілісної людиноцентристської правової ідеології та забезпечення ефективності конституційного механізму стримування та протидії. Окремо подальшої наукової розробки потребує аксіологічний аналіз правового статусу глави української держави.

Список використаних джерел

1. Конституція України від 28.06.1996 №254к/96-ВР // Відомості Верховної Ради України. – 1996. - № 30 – С. 141.
1. Недюха М. Правова ідеологія: основні теоретико-методологічні підходи до визначення поняття / М. Недюха//Публічне право. – 2012. - № 3. – С. 299-306.
2. Малишев Б. Аксіологічна криза сучасної української держави / Б.Малишев // Філософія права і загальна теорія права. – 2012. - №1-2. - С. 289-297.
3. Наука адміністрації й адміністративного права. Загальна частина (за викладами професора Юрія Панейка) / Укладачі: В.М. Бевзенко, І.Б. Коліушко, О.Р. Радишевська, І.С. Гриценко, П.Б. Стецюк. – К.: ВД «Дакор», 2016 – 464 с.
4. Доповідь про верховенство права/ Європейський демократичний доробок у галузі виборчого права: Матеріали Венеціанської Комісії. – Вид. 3-є випр. і доповн. / За ред. Ю.Ключковського. – В 2-х част. – Ч.1.-К.: Логос, 2016. – 552 с.

ЛЕВЧЕНКО

Ольга Олександрівна
olga17levchenko@gmail.com

УДК 658.8:338.432:004

КОНЦЕПЦІЇ МАРКЕТИНГУ ТА ІНФОРМАЦІЙНІ СИСТЕМИ В АПК

MARKETING CONCEPTS AND INFORMATION SYSTEMS IN AIC

асистент, Вінницький
національний аграрний
університет

У статті досліджено наукові підходи до визначення сучасної концепції маркетингу в торгівлі в умовах інформатизації національної економіки та подолання інформаційної асиметрії ринку в АПК.

В статье исследованы научные подходы к определению современной концепции маркетинга в торговле в условиях информатизации национальной экономики и преодоления информационной асимметрии рынка в АПК.

In the article the modern academic approaches to marketing defining in trade are explored in the conditions of national economics informatization and information asymmetry overcoming in AIC.

Ключові слова: маркетинг, торгівля, ринок, агропромислове виробництво, конкурентоспроможність

Ключевые слова: маркетинг, торговля, рынок, агропромышленное производство, конкурентоспособность

Keywords: marketing, trading, market, agricultural production, competitiveness

ВСТУП

Правильне та постійне використання повної, достовірної та якісної маркетингової інформації забезпечує прийняття ефективних рішень і веде до покращення діяльності підприємства, а це, у свою чергу, стає фундаментом для формування конкурентних переваг у довгостроковій перспективі. Водночас, необхідною умовою ефективного використання маркетингової інформації при прийнятті управлінських рішень є формування маркетингової інформаційної системи, яка б забезпечувала надійну обробку інформаційних потоків з метою пошуку шляхів покращення діяльності підприємства. Останнім часом з'явилася значна кількість публікацій вчених, де вивчаються сучасні проблеми маркетингу, впливу ринкового середовища, проведення товарної, збутової, комунікаційної та цінової політики та інше. До них можна віднести роботи С.С. Гаркавенко, В.О. Заруби, В.Т. Кардаса, Н.Є. Куденко, Л.О. Мороз, В.В. Онищенко, С.О. Скибинського, Н.І. Чухрай та інших. Вивченням проблем впровадження маркетингу на підприємствах агропромислового сектору присвячені роботи наступних дослідників: Н.Й. Басюркіна, О.М. Білоусов, В.В. Зіновчук, В.А. Кишун, О.А. Козлова, О.І. Лайко, Г.А. Матвієнко, О.В. Нікішина, Н.І. Трішкіна, А.Ю. Юрченко тощо.

МЕТА РОБОТИ

Полягає у розгляді теоретичних аспектів та розробці практичних рекомендацій щодо удосконалення системи маркетингу в збутовій діяльності сільськогосподарських підприємств, дослідити роль та структуру маркетингових інформаційних систем в АПК.

МЕТОДИ ДОСЛІДЖЕННЯ

Методологічною та інформаційною основою роботи стали наукові праці, матеріали періодичних видань та монографії. Під час виконання дослідження використано методи: маркетинговий та статистичний аналіз, концепція аналізу та синтезу, діалектичний, історичний, наукової гіпотези, економіко-математичний та порівняльний.

РЕЗУЛЬТАТИ

Маркетингові дослідження треба розглядати як частину постійно чинного інтегрованого інформаційного процесу. Необхідно, щоб фірма розробляла і використовувала систему постійного спостереження за навколишнім середовищем і збереження даних із тим, що вони могли аналізуватися у майбутньому. Маркетингову інформаційну систему можна з'ясувати, як сукупність процедур і методів, розроблених до створення, аналізу та поширення інформації для випереджальних маркетингових рішень на регулярній основі.

Система внутрішньої звітності підприємства дає змогу провадити моніторинг показників, які відображають фінансовий стан підприємства, рівень витрат, обсяги матеріальних запасів та інші показники внутрішньої звітності підприємства.

Система збирання поточної зовнішньої маркетингової інформації – це комплекс засобів і процедур, які застосовуються для отримання достовірної та щоденної інформації щодо маркетингового середовища. Маркетингові дослідження дають змогу оперувати інформацією, отримання якої потребує проведення окремого дослідження.

Маркетингову інформаційну систему можна визначити як сукупність процедур і методів, розроб-

лених для створення, аналізу й розповсюдження інформації для випереджуючих маркетингових рішень на регулярній постійній основі. На рис. 1. зображено схему маркетингової інформаційної системи.

Система маркетингової інформації - це постійно діюча система взаємозв'язків людей, устаткування та методичних прийомів, призначена для збирання, класифікації, аналізу, оцінки й розповсюдження актуаль-

ної, своєчасної і точної інформації для використання її розпорядниками сфери маркетингу з метою вдосконалення планування, втілення в життя і контролю за виконанням маркетингових заходів. Концепцію системи маркетингової інформації можна подати у вигляді схеми (рис. 2) [8, с.40].

Рис. 1. Схема маркетингової інформаційної системи

Концепція системи маркетингової інформації

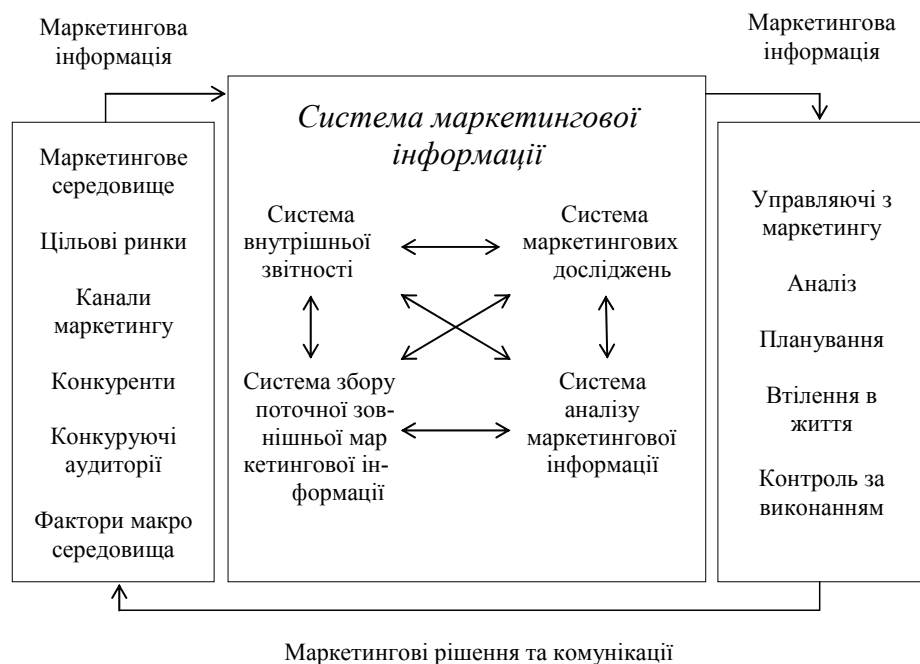

Рис. 2. Концепція системи маркетингової інформації

Досвід підтверджує, що маркетингові інформаційні системи на підприємствах можуть перебувати на різних етапах свого розвитку, у тому числі: проста система обліку даних; система маркетингової звітності; системи, орієнтовані на використання різних розрахункових моделей та системи маркетингового прогнозування й ін. У свою чергу, розвинена маркетингова інформаційна система включає наступні елементи: інформацію про внутрішні можливості

підприємства для ефективного їх використання при здійсненні маркетингових зусиль; інформацію про розвиток зовнішніх умов для розробки стратегічних і оперативних рішень маркетингової діяльності підприємства на ринку; інформацію про результати спеціальних маркетингових досліджень, здійснених підприємством з метою одержання додаткових даних оригінального характеру; систему обробки маркетингової інформації (з використанням сучасних інформа-

ційних технологій для збору та аналізу маркетингових даних).

Світова практика маркетингової діяльності засвідчила п'ять основних концепцій розвитку маркетингу:

1. Концепція вдосконалення виробництва, суть якої полягає у зосередженні зусиль і спрямуванні усіх ресурсів підприємств на вдосконалення виробництва товарів та підвищення ефективності їх розподілу.

2. Концепція вдосконалення товарів, суть якої полягає у зосередженні фірмою зусиль на вдосконаленні товарів, їх параметрів та повному використанні якісних характеристик, розробці значної кількості модифікацій товару

3. Концепція інтенсифікації комерційних зусиль (концепція збуту) орієнтована на покращення роботи із стимулювання збуту, рекламування, персонального продажу і пропаганди товарів і послуг. Дана концепція комерціалізації найбільш прийнятна в період над виробництва товарів.

4. Концепція маркетингу передбачає визначення і детальний аналіз ринку, пошук цільових сегментів, застосування комплексу дослідження ринкового середовища і конкуренції. Дана концепція маркетингу реалізується в умовах високого рівня життя і купівельної спроможності населення та передбачає досконале володіння інструментами маркетингу.

5. Концепція соціально-етичного маркетингу пов'язана із скрупульозним вивченням потреб, запитів і вимог споживачів, забезпеченням задоволення більш ефективними, порівняно з конкурентами, способами використання, збереження і сприяння оздоровленню громадян суспільства.

Розглядаючи концепції маркетингу ми розуміємо що – це інтегрована, орієнтована на споживача і прибуток філософія бізнесу [6, с.12].

Концепція виробництва, є визначальним фактором орієнтації фірми у ринковому просторі висувається виробництво. Споживачі надають перевагу дешевим і доступним для придбання товарам. А висока ефективність виробництва дає змогу підтримувати низькі витрати і таким чином забезпечувати низькі ціни.

Концепція удосконалення товару передбачає, що споживачі віддають перевагу товарам із найвищою якістю та надійними експлуатаційними характеристиками, отже підприємство має зосередити свої зусилля на постійному вдосконаленні товару.

На практиці концепцію інтенсифікації комерційних зусиль реалізують, нав'язуючи покупку споживачеві, при чому продавець намагається за будь-яких умов підписати угоду та здійснити продаж, а задоволення потреб споживача є для нього другорядною справою. Збутова орієнтація. Завдання: забезпечити максимальний продаж товару за допомогою реклами на основі довгострокового планування. Криза перевиробництва, бо ресурси для купівлі обмежені, тому

продукція або не потрібна, або ціна на неї знижується [2, с.46].

Концепція соціально-етичного маркетингу передбачає визначення потреб споживачів та їх задоволення ефективніше, ніж конкуренти, з урахуванням інтересів усіх членів суспільства.

Завдяки орієнтації на концепцію соціально-етичного маркетингу деякі зарубіжні компанії уже досягли значного зростання обсягів продажу та прибутковості, оскільки завоювали довіру споживачів. Прикладом є українська компанія Студіо Пак Україна ЛТД, яка виробляє високоякісну, екологічно чисту продукцію з харчової алюмінієвої фольги. Компанія наголошує на тому, що її продукція допоможе зберегти здоров'я населення, чистоту навколишнього середовища та вирішити проблеми утилізації. Популярність компанії зростає, і з 2006 р. вона є ексклюзивним постачальником контейнерів з алюмінієвої фольги, на території України, для італійського концерну COMITAL COFRESCO S.p.A.

ВИСНОВКИ

Отже, концепція маркетингу передбачає визначення і детальний аналіз ринку, пошук цільових сегментів, застосування комплексу дослідження ринкового середовища і конкуренції. Шляхом маркетингових досліджень з формуванням інформаційних систем, підприємницькі суб'єкти здійснюють почерговий вихід.

Список використаних джерел

1. Грищенко І.М. Маркетингові основи комерційного посередництва: Навч. посіб. – К.: Грамота, 2006. – 303 с.
2. Данилишин Б.М., Любченко ОМ. Маркетингова стратегія регіонального продовольчого ринку. – Кіровоград: Імекс-ЛТД, 2006 – 250 с.
3. Заборовський В.П. Основи маркетингу / Подільська держ. аграрно-технічна академія. – Кам'янець-Подільський: Абетка, 2002. – 153 с.
4. Кошкарда І.В. Маркетингові дослідження: Навч. посібник/Харківський національний аграрний ун-т ім. В.В. Докучаєва. - Х., 2007. - 158 с.
5. Кравчук Г.В. Регіональний маркетинг в системі управління економічними процесами / Національний авіаційний ун-т. – К., 2006. – 286 с.
6. Нагапетьянц Р.Н. Маркетинг в сфері виробництва і обслуговування. –М.: ЮНИТИ-Дана, 2007 - 240 с.
7. Ополченцев І.І. Маркетинг в туризмі: забезпечення ринкової позиції: Учеб. пособие. – М.: Советский спорт, 2003. – 187 с.
8. Павленко А.Ф., Войчак А.В. Маркетинг Підручник / Київський національний економічний ун-т. – К.: КНЕУ, 2003. - 246 с.

ЗАХОЖАЙ

Валерій Борисович
zakhozay56@mail.ru

УДК 338.512

ЧЕРНЯЄВА

Олександра Олександрівна
alexxsandra777@gmail.com**ОБҐРУНТУВАННЯ
ЗМІСТОВНИХ КОМПОНЕНТІВ
ІНТЕГРОВАНОЇ
ІНФОРМАЦІЙНОЇ СИСТЕМИ
УПРАВЛІННЯ ВИТРАТАМИ
ПРОМИСЛОВОГО
ПІДПРИЄМСТВА****SUBSTANTIATION OF THE
CONTENT COMPONENTS OF
THE INTEGRATED
INFORMATION SYSTEM FOR AN
INDUSTRIAL ENTERPRISE
COSTS MANAGEMENT**

д.е.н., професор. Директор
Інституту міжнародної
економіки та фінансів ім. Святої
Великої княгині Ольги
«Приватного акціонерного
товариства» Вищий навчальний
заклад «Міжрегіональна Академія
управління персоналом» (м. Київ)

викладач, здобувач «Приватного
акціонерного товариства» Вищий
навчальний заклад
«Міжрегіональна Академія
управління персоналом»

У статті розглянуто сутність інтегрованої інформаційної системи управління витратами та проблеми її використання у діяльності промислових підприємств; обґрунтовано склад та структуру змістовних компонентів – блоків інтегрованої інформаційної системи управління витратами промислового підприємства у формалізованому вигляді, а також запропоновано модель такої системи та виявлено результати її впровадження для цілей оптимізації витрат.

В статье рассмотрена сущность интегрированной информационной системы управления расходами и проблемы ее использования в деятельности промышленных предприятий; обоснованы состав и структура содержательных компонентов – блоков интегрированной информационной системы управления расходами промышленного предприятия в формализованном виде, а также предложена модель такой системы и выявлены результаты ее внедрения для целей оптимизации расходов.

In the article the essence of the integrated information system of costs management and problems of its use in the activity of industrial enterprises is considered; the composition and structure of the content components - the blocks of the integrated information system for an industrial enterprise costs management in a formalized form are justified, and a model of such a system is proposed and the results of its implementation are revealed for the purpose of cost optimization.

Ключові слова: інтегрована інформаційна система, управління витратами промислового підприємства, змістовні компоненти, автоматизована інформаційна система управління у промисловості, міжнародні системи автоматизації виробництва

Ключевые слова: интегрированная информационная система, управление расходами промышленного предприятия, содержательные компоненты, автоматизированная информационная система управления в промышленности, международные системы автоматизации производства

Keywords: integrated information system, costs management of an industrial enterprise, content components, automated information management system in industry, international production automation systems

ВСТУП**Постановка проблеми у загальному вигляді та її зв'язок із важливими науковими та практичними завданнями**

В умовах інформатизації економіки, необхідності удосконалення існуючих методів та систем управління витратами підприємств, підвищення рівня інформаційного забезпечення цього процесу, все більшої актуальності набуває впровадження у практику господарювання інформаційних систем управління витратами, які мають бути інтегровані у загальну систему управління підприємством на основі

сучасних технологій, інструментів та способів обробки інформації із використанням відповідного програмного забезпечення. Це, безперечно, зумовлює зміни у всіх напрямках, процесах та функціях управління витратами промислових підприємств та їх діяльності в цілому. Тому, розробка та впровадження інтегрованої інформаційної системи управління витратами на сучасному етапі повинно бути не просто інструментом, який забезпечує обробку інформації для підрозділів та кінцевих користувачів, а повинні забезпечувати промислому підприємству стійкі конкурентні переваги на ринку за рахунок оптимізації витрат.

Аналіз останніх досліджень і публікацій

Теоретико-прикладні аспекти розробки, впровадження та функціонування інтегрованих інформаційних систем управління витратами у промислових підприємствах, формування їх складових розглядали такі вчені, як: І.О. Ушакова, Г.О. Плеханова, Л.О. Терещенко, І.І. Матвієнко-Зубенко, І.Н. Дрогобицький, Є.О. Зорін, Л.А. Павленко, А.М. Карминський, А.С. Карминський, В.П. Нестеров, Б.В. Черников, В.С. Пономаренко, І.О. Золотарьова, Р.К. Бутова, О.М. Олійниченко, О.В. Крушельницька та інші.

Виділення не вирішених раніше частин загальної проблеми, котрим присвячується означена стаття

Вивчення теоретичного надбання стосовно зазначеної проблеми дозволило дійти висновку, що формування змістовного наповнення інтегрованої інформаційної системи для цілей управління витратами у промислових підприємствах характеризується складністю та різноспрямованістю її складових. Детального уточнення потребують змістовні компоненти такої системи, а також удосконалення механізмів інтеграції їх у всі підсистеми управління підприємством.

МЕТОЮ СТАТТІ є обґрунтування змістовних компонентів інтегрованої інформаційної системи управління витратами промислового підприємства та визначення результатів її впровадження для цілей оптимізації витрат.

МЕТОДИ ДОСЛІДЖЕННЯ: синтез, системний аналіз, логічне узагальнення (для уточнення сутності поняття «інтегрована інформаційна система управління витратами»); методи структурно-функціонального аналізу (для визначення складових моделі інтегрованої інформаційної системи управління витратами промислового підприємства); експертних оцінок (для виявлення результатів впровадження інтегрованих автоматизованих інформаційних систем для цілей оптимізації витрат промислових підприємств).

РЕЗУЛЬТАТИ

Дослідження практичних аспектів функціонування сучасної промисловості показали, що у більшості промислових підприємств є значні проблеми при розробці та впровадженні інформаційних систем управління витратами. По-перше, суттєвою проблемою в даному випадку виступає наявність методологічних труднощів створення та обґрунтування нових теоретичних та методичних підходів до управління витратами, які б враховували особливості такого процесу в комп'ютерному середовищі та були інтегровані у всі підсистеми управління підприємством. Це пояснюється тим, що більшість існуючих комп'ютерних програм орієнтована на проведення комплексного ретроспективного аналізу фінансово-господарської діяльності підприємства, де оцінка витрат є лише однією зі складових [1, с.24; 2, с.128]. Низький ступінь інтеграції інформаційного забезпечення управління витратами в загальну систему управління підприємством обумовлений відсутністю чіткого механізму узгодженості інформаційних пото-

ків між структурними підрозділами, місцями виникнення витрат та рівнями управління, а також незрозумілими залишаються форми, умови, принципи та критерії ефективності інтеграції.

По-друге, створення та використання інтегрованих інформаційних систем вимагає від підприємств значних витрат на придбання та обслуговування сучасного програмного забезпечення (автоматизованих систем та модулів), що забезпечує їх функціонування. Основним гальмом тут виступають обмежені фінансові можливості промислових підприємств. На сьогодні в промислових підприємствах спостерігається низький рівень автоматизації управлінських функцій, а особливо у сфері планування та оптимізації витрат. В середньому лише 20% всіх промислових підприємств мають хоча б якусь автоматизовану інформаційну систему, причому більшість встановлених систем потребують модернізації [2, с. 131; 3, с.51].

По-третє, впровадження інформаційних систем передбачає (в оптимальному варіанті) створення на підприємстві спеціальних груп, які координуватимуть процеси інформатизації управління витратами. А така вимога також вимагає певних вкладень. До того ж, тут виникає питання захисту та безпеки даних, якщо фахівці з координування інформаційної роботи на підприємстві залучаються зі сторони. По-четверте, впровадження змін на підприємстві завжди супроводжується виникненням конфліктів та опору з боку персоналу [2, 3, 4].

Зазначені проблеми обумовлюють необхідність розробки такої інтегрованої інформаційної системи управління витратами (ІСУВ), яка б повністю в автоматизованому режимі забезпечувала реалізацію процесу управління витратами промислових підприємств з максимальною ефективністю за всіма структурними підрозділами, місцями виникнення витрат та рівнями управління підприємством.

Інтеграція ІСУВ передбачає, насамперед, створення єдиного інформаційного простору на основі створення загальних, «корпоративних» інформаційних ресурсів у сфері управління витратами і забезпечення спільної роботи користувачів з цими ресурсами. Отже, завдяки інтеграції ІСУВ стає не просто сукупністю інструментів, засобів та програм для автоматизації бізнес-процесів та функцій управління витратами, а наскрізною інтегрованою системою, у якій кожному окремому модулю (що відповідає за свій бізнес-процес) в реальному часі доступна вся необхідна інформація про витрати, що виробляється іншими модулями (без додаткового і тим більше подвійного введення даних про витрати) [1, с. 84; 4, с. 132].

Таким чином, інтегровану інформаційну систему управління витратами пропонується розглядати як організаційно-технологічну сукупність (єдність) методичних, методологічних, технічних, програмних та інформаційних елементів, які інтегрують зовнішні та внутрішні інформаційні потоки про витрати між різними структурними підрозділами підприємства, місцями виникнення витрат та рівнями управління на основі створення єдиного автоматизованого інформаційного простору, що сприяє підвищенню ефектив-

ності процесів управління витратами за всіма бізнес-процесами підприємства в поточному та перспективних періодах.

Формування складових елементів інформаційної системи є трудомістким та складним процесом, оскільки управління витратами характеризується багатоаспектністю всіх функцій та процесів, а також необхідністю інтеграції їх у всі підсистеми управління підприємством. Тому на основі розширення та модифікації існуючих методичних підходів до побудови інформаційних систем, а також, виходячи з різноманітності цілей, задач та особливостей процесу управління витратами промислових підприємств, ІСУВ доцільно розглядати як інтеграцію трьох взаємопов'язаних блоків: входу системи, перетворювачів інформації про витрати та виходу системи [1, 3, 4, 5, 6].

Вхід системи містить певні параметри надтодження інформації: інформаційну потребу, інформаційні джерела, інформаційний запит, постачальників інформації, а також можливості та загрози (ризики) в отриманні інформації [6, с. 39; 7, с. 32]. Призначення входу ІСУВ полягає у виробництві та генеруванні інформації для потреб підприємства у забезпеченні ефективного управління його витратами та діяльністю в цілому. На вході ІСУВ виникає інформаційна потреба, тобто необхідний обсяг інформації про витрати. Для отримання потрібної інформації доцільно здійснити інформаційний запит на основі аналізу та виявлення надійних джерел надходження інформації – зовнішніх та внутрішніх.

Другий блок ІСУВ містить «перетворювачів», за допомогою яких відбувається обробка інформації, яка надходить із входу системи у вигляді інформаційного продукту (сформований зміст інформації про витрати необхідного обсягу), який має свою вартість. Процес обробки та перетворення інформації про витрати відбувається на допомогу людських ресурсів та певних засобів: інформаційних технологій, програмного забезпечення, автоматизованих систем збору та обробки даних для цілей управління витратами [5, 6, 7].

Обробку та перетворення інформаційного продукту пропонується здійснювати за певними частинами: обліково-аналітичною, діагностично-прогносною та стратегічно-оптимізаційною частинами.

В межах обліково-аналітичної частини створюється інформаційна база оцінки та обліку витрат підприємства, яка формується на основі дослідження інформаційного простору підприємства, показників динаміки, складу та структури витрат за видами використовуваних ресурсів, місцями їх виникнення тощо.

Базуючись на створеній інформаційно-розрахунковій базі, діагностично-прогнозна частина надає інформацію про рівень ефективності управління витратами у поточному періоді, що виступає підґрунтям для формування прогнозних норм та нормативів ресурсовитрат, планових показників розміру та рівня витрат, а також розробки рекомендацій щодо розрахунку цільової величини витрат у плановому періоді.

На основі інформаційного продукту діагностично-прогнозної частини ІСУВ формується склад інформації для стратегічно-оптимізаційної частини системи, до якої входить: загальні стратегічні орієнтири розвитку підприємства, альтернативні варіанти стратегії управління витратами, інформаційна стратегія цього процесу, розмір потенціалу та відповідні напрями оптимізації витрат підприємства у довгостроковій перспективі. Функціонування зазначених частин ІСУВ має свою специфіку у використуванні засобах обробки та перетворення інформації на різних рівнях управління підприємством.

Результати перетворювачів інформації про витрати знаходять своє відображення на виході ІСУВ. Їх використовують внутрішні та зовнішні користувачі інформації для прийняття управлінських рішень щодо управління витратами та всією господарською діяльністю підприємства. На виході системи також оцінюється рівень якості та ефективності інформаційного забезпечення управління витратами з метою розробки довгострокових цілей щодо його удосконалення у майбутньому. Використання інформаційного продукту породжує нові інформаційні потреби для цілей управління витратами [6, с. 42]. Вони базуються на інформаційному потенціалі, що має у своєму розпорядженні підприємство після використання інформаційного продукту, і являє собою невикористану частину інформації, знань, засобів їх обробки та інформаційних джерел. Інформаційний потенціал на виході ІСУВ створює умови для зворотнього зв'язку системи та визначає майбутні потреби в інформації про витрати [7, с. 34].

Для чіткого розуміння складу та структури запропонованих вище змістовних компонентів – блоків інтегрованої інформаційної системи управління витратами підприємства доцільно представити їх у формалізованому вигляді наступним чином [3, 4, 5, 6]:

$$IISCM = V \cup T \cup W, \quad (1)$$

$$V = \{N_I; J_I; Z_I; H_I; MR_I\}, \quad (2)$$

$$T = \{Pr_I; AV_I R_{p_I}; S_I\}, \quad (3)$$

$$W = \{C_I; Q_I; E_I; P_I\}, \quad (4)$$

де $IISCM$ – інтегрована інформаційна система управління витратами підприємства;

V, W, T – відповідно вхід, вихід та перетворювачі інформації ІСУВ;

N_I – інформаційна потреба; J_I – інформаційні джерела; Z_I – інформаційний запит; H_I – постачальники інформації; MR_I – можливості та загрози (ризики) в отриманні підприємством потрібної інформації; Pr_I – інформаційний продукт (зміст інформації); AV_I – необхідний обсяг та вартість інформації; R_{p_I} – людські ресурси; S_I – засоби обробки та перетворення інформації (інформаційні технології, програмне забезпечення, автоматизовані системи збору та обробки даних тощо); C_I – споживачі (користувачі) інформації; Q_I, E_I – відповідно рівень якості та ефективності інформаційного забезпечення управління витратами; P_I – інформаційний потенціал.

Виходячи з вищезазначеного, для промислових підприємств пропонується побудувати наступну модель інтегрованої інформаційної системи управління витратами, складові якої представлені на рис. 1.

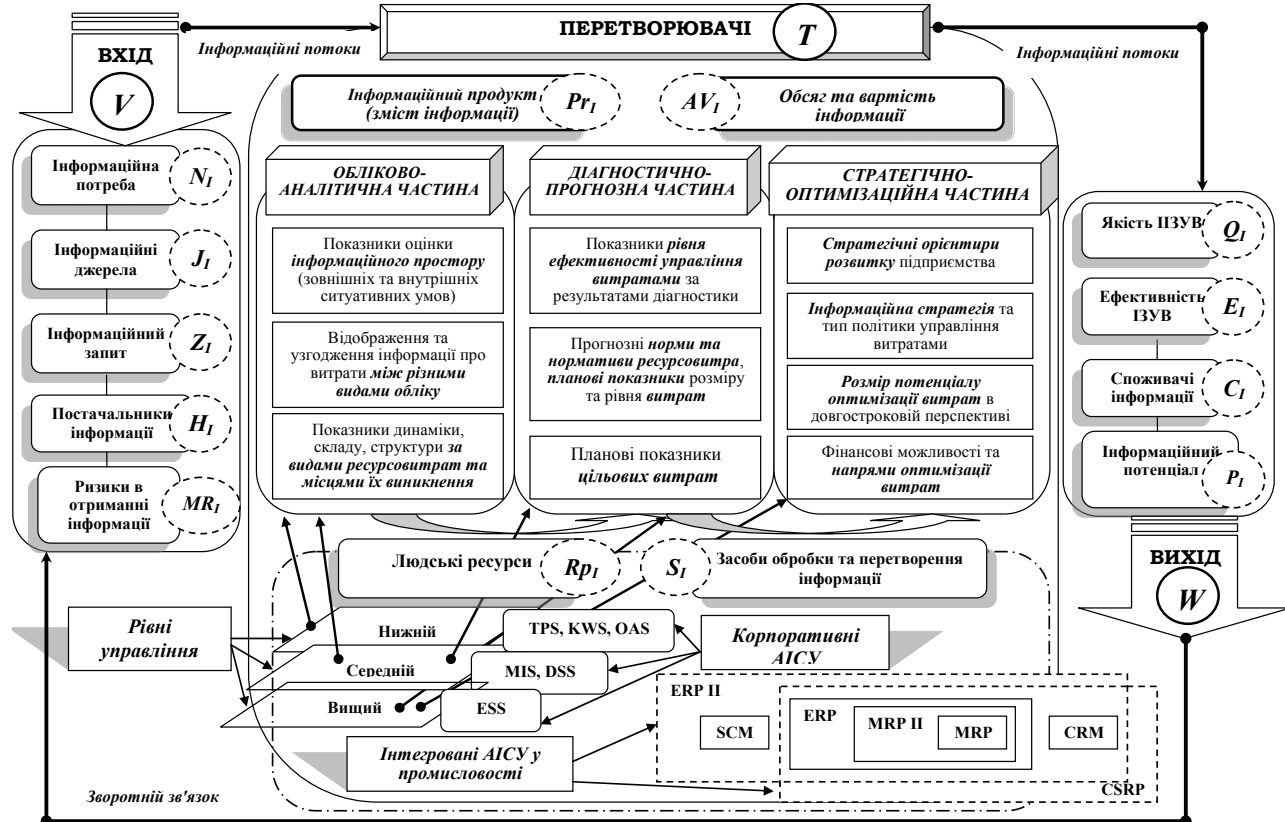

Рис. 1. Модель інтегрованої інформаційної системи управління витратами промислового підприємства

Як видно з рис. 1 кожній розглянутій частині інтегрованої інформаційної системи управління витратами промислового підприємства та рівню управління має відповідати свій тип корпоративних автоматизованих інформаційних систем (КАІСУ), що реалізує інформаційні технології у сфері управління витратами при сумісній роботі управлінського персоналу та комплексу технічних засобів. Такі системи реалізують типові функції управління витратами: прогнозування, планування, облік, контроль, аналіз, регулювання [1, 2, 3, 5, 6].

Концептуальну основу впровадження та реалізації ІСУВ в промисловості складають міжнародні стандарти MRPII - ERP - CSRP, у яких наводяться рекомендації зі створення автоматизованих систем управління ресурсами та діяльністю промислового підприємства. Використання міжнародних систем для цілей управління витратами обумовлена тим, що формування витрат та виявлення напрямів їх оптимізації відбувається в межах кожного бізнес-процесу промислових підприємств. Тому стає доцільним автоматизацію управління витратами проводити за процесним підходом, яка дозволяє наочно прослідкувати джерела виникнення та резерви оптимізації витрат промислового підприємства за кожним бізнес-процесом із використанням автоматизованих інформаційних систем управління: MRP, MRP II, ERP, CRM, SCM, ERP II, CSRP [1, 3, 4, 5].

Головним недоліком впровадження та використання автоматизованих інформаційних систем є висока вартість їх придбання та обслуговування. Дослідження діяльності українських промислових підприємств показало, що вони використовують лише

окремі модулі інтегрованих автоматизованих інформаційних систем управління або самостійно розроблені програмні продукти (внаслідок обмежених фінансових можливостей), які не здатні у повній мірі та комплексно управляти витратами та діяльністю в цілому. Тому для вітчизняних промислових підприємств рекомендується поступове впровадження інтегрованих автоматизованих інформаційних систем управління, що дозволить отримати позитивний ефект від їх використання.

Поруч із зазначеним недоліком сучасні системи автоматизації діяльності промислових підприємств мають ряд переваг для цілей оптимізації витрат, представлених у табл. 1.

ВИСНОВКИ

Таким чином, впровадження запропонованої інтегрованої інформаційної системи управління витратами дозволить вітчизняним промисловим підприємствам виявляти резерви оптимізації витрат на основі створення єдиного автоматизованого інформаційного простору, який забезпечує інформаційну взаємодію всіх учасників та бізнес-процесів управління витратами, можливість використання складних методик обліку, аналізу та прогнозування витрат, а також прийняття виважених та обґрунтованих управлінських рішень стосовно оптимізації витрат в поточному та перспективних періодах в умовах мінливого зовнішнього середовища.

Таблиця 1

Результати впровадження інтегрованих автоматизованих інформаційних систем для цілей оптимізації витрат промислових підприємств

Типи інтегрованих автоматизованих інформаційних систем управління	Результати впровадження для цілей оптимізації витрат промислових підприємств
Систем управління внутрішнім середовищем (ERP, MRP, MRP II)	зниження транспортно-заготовчих витрат на 60%; забезпечення безперебійності виробництва; зниження затримок відвантаження готової продукції на 45%; зменшення страхових запасів на складах на 40%; зниження виробничого браку на 35%; зменшення витрат на адміністративний апарат на 30%; скорочення виробничого циклу на 30%; зменшення складських площ на 25%; збільшення оборотності товарно-матеріальних запасів на 65%; скорочення виробничих витрат за рахунок створення розкладу, оптимізованого для обладнання з урахуванням технологічних обмежень і синхронізованого по ресурсам і матеріалами; скорочення запасів сировини і матеріалів за рахунок планування завантаження обладнання, синхронізоване з потребою в матеріалах і їх наявністю на складі; скорочення незавершеного виробництва; скорочення кількості переналадок, використовуючи критерії оптимізації, пов'язані зі зменшенням числа технологічних переходів; скорочення штрафів за прострочення відвантаження готової продукції і зниження транспортних витрат на термінову доставку за рахунок планування виробництва до дати відвантаження; підвищення продуктивності за рахунок оптимального використання всіх зайнятих у виробництві одиниць обладнання, збалансованості їх завантаження і скорочення часу перебування замовлень у виробництві
Систем управління зовнішнім середовищем (CRM, SCM)	зменшення вартості й часу обробки замовлення на 20 – 40 %; скорочення закупівельних витрат на 5 – 15 %; зменшення вартості продукції за рахунок зниження витрат на логістику і закупівлю (у ряді випадків з 10-15% до 1-2%); скорочення часу виходу на ринок нової продукції на 15 – 30 % за рахунок прозорого і нерозривного ланцюжка процесів, починаючи від отримання конструкторсько-технологічної документації до запуску виробів у виробництво і відвантаження готової продукції замовнику; зменшення складських запасів на 20 – 40 %; скорочення виробничих витрат на 5 – 15 %; збільшення прибутку на 5 – 15 %; найбільш повне задоволення попиту на продукцію; поліпшення якості обслуговування клієнтів, використовуючи реальні плани виробництва і збільшуючи кількість замовлень, виконаних точно в строк.

Список використаних джерел

1. Ушакова І.О. Інформаційні системи та технології на підприємстві: навч. посіб. / І.О. Ушакова, Г.О. Плеханова. – Харків: Вид. ХНЕУ, 2009. – 128 с.
2. Захожай В.Б. Інформаційно-аналітичне забезпечення маркетингової діяльності: теорія, методологія і практика: монографія / В.Б. Захожай. – К.: ДП «Вид. дім «Персонал», 2017. – 632с.
3. Терещенко Л.О. Інформаційні системи і технології обліку: навч. посіб. / Л.О. Терещенко, І.І. Матвієнко-Зубенко. – К.: КНЕУ, 2005. – 187 с.
4. Лісовський І.В. Формування моделі оптимізації інформаційно-аналітичного забезпечення управління витратами промислового підприємства /

І.В. Лісовський, Є.М. Рудніченко // Бізнес інформ, 2015. – № 9. – С. 129–134.

5. Пономаренко В.С. Інформаційні системи в сучасному бізнесі: навч. посіб. / В.С. Пономаренко, І.О. Золотарьова, Р.К. Бутова та ін. – Х. : Вид. ХНЕУ, 2011. – 484 с.

6. Зорін Є.О. Інтегрована інформаційна система управління витратами підприємств торгівлі / Є.О. Зорін // Сб. науч. трудов SWorld. - Вып. 2. Том 20. – Одесса: Купrienko С.В., 2012. - С. 37-43.

7. Крушельницька О.В. Удосконалення системи управління витратами на підприємствах / О.В. Крушельницька // Вісник Житомирського державного технологічного університету. Серія: Економічні науки. – Житомир: ЖДТУ, 2016. - № 1 (51). – С. 31-35.

НАЦІОНАЛЬНИЙ БАНК VS СПІЛКА АУДИТОРІВ:

дискусії навколо Проекту ведення реєстру аудиторських фірм, які мають право на проведення аудиторських перевірок банків

Національним банком України розроблено проект змін до Положення про порядок ведення Реєстру аудиторських фірм, які мають право на проведення аудиторських перевірок банків, затвердженого постановою Правління Національного банку України від 17 листопада 2011 р. №410 (надалі – Проект).

Даний Проект підготовлено відповідно до Закону України «Про засади державної регуляторної політики у

сфері господарської діяльності» і розміщено за посиланням [<http://bank.gov.ua/doccatalog/document?id=22249592>].

Проект передбачає суттєве звуження кола аудиторських фірм, які матимуть право проводити аудит банків. Основні відмінності наводимо у таблиці.

Чинна редакція	Проект
Вимога щодо надання аудиторських послуг банкам протягом останнього року	Вимога щодо надання аудиторських послуг банкам протягом останніх двох років
В аудиторській фірмі повинно працювати за основним місцем роботи не менше ніж два аудиторів , які мають сертифікати аудитора банків	В аудиторській фірмі повинно працювати за основним місцем роботи: - не менше ніж два аудиторів, які мають сертифікати аудитора банків, - не менше ніж п'ять аудиторів, які мають сертифікати аудитора банків - не менше ніж п'ять інших штатних працівників аудиторської фірми, які залучаються до виконання завдань з аудиту
В аудиторській фірмі повинно працювати не менше ніж два працівника, які мають кваліфікацію у сфері міжнародних стандартів фінансової звітності	В аудиторській фірмі повинно працювати не менше ніж два працівника, які мають міжнародні сертифікати аудиторів (IFAC, ACCA, AICPA, ICAEW, CIPA)

Таким чином, якщо запропоновані Нацбанком зміни будуть прийняті, то до реєстру можуть бути включені лише ті аудиторські фірми, які мають не менше десяти штатних аудиторів, з яких п'ять повинні бути аудиторами банків, та два повинні мати міжнародні сертифікати аудиторів.

Більше того – встановлюються спеціальні вимоги:

- на керівника аудиторської фірми та аудиторів, які в ній працюють, не повинні бути накладені стягнення (передбачені Законом України «Про аудиторську діяльність») протягом останніх трьох років;
- підставою для відмови у включенні в реєстр є наявність у штатному розписі аудиторів, які брали участь в аудиторських перевірках банків у складі іншої фірми, яку виключили з реєстру протягом останніх трьох років.

Остання вимога викликає найбільше здивування та очевидно є надуманою.

Також, викликає дуже багато запитань щодо доцільності вимог щодо наявності міжнародних сертифікатів аудиторів, які жодним чином не визнані Україною.

Можна стверджувати напевне, що внаслідок запровадження Проектом таких жорстких вимог до аудиторських фірм для включення до реєстру право проводити аудит банків матиме невелика купка аудиторських фірм на кшталт «великої четвірки».

Тобто, наслідки можуть бути такі самі, як і після прийняття Кабінетом Міністрів України Постанови № 390 від 14.06.2015 р., яка монополізувала аудит підприємств державного сектору економіки.

Так, Постанова Кабміну № 390 суттєво звузила коло аудиторських фірм, які мають право проводити аудит ключових підприємств державного сектору економіки, обмеживши це коло «міжнародними» аудиторськими фірмами, кінцеві вигодоодержувачі яких розташовані в

Росії (Прайсвотерхаускоперс, Ернст Енд Янг, Делойт, КМПП).

Таким чином, внаслідок прийняття Постанови № 390 ринок українських аудиторів зазнав збитків внаслідок обмеження доступу до клієнтів державного сектору економіки. Впровадження Проекту ще більше погіршить стан ринку аудиторських послуг.

Саме тому для аудиторської спільноти є дуже важливим зайняти активну та радикальну позицію щодо Проекту.

Всеукраїнська професійна громадська організація «Спілка аудиторів України» надала наступні пропозиції щодо даного Проекту.

САУ вважає, що зазначений Проект не враховує вимог нормативно-правових актів, які регулюють аудиторську діяльність в Україні, Міжнародних стандартів контролю якості, аудиту, огляду, іншого надання впевненості та супутніх послуг, Директив Європейського Союзу, зокрема положення Директиви про обов'язковий аудит річної звітності та консолідованої звітності від 17.05.2006 №2006/43/ЄС (далі – Директива 2006/43/ЄС) та Регламент (ЄС) № 537/2014 Європейського Парламенту та Ради від 16.04.2014 про особливі вимоги стосовно аудиту суспільно значущих суб'єктів господарювання (далі – Регламент 537/2014), Угоди про асоціацію України з ЄС, а також не узгоджується з Проектом Закону України «Про фінансову звітність та аудиторську діяльність» (№ 6016-Д).

Основні зауваження та пропозиції Спілки аудиторів полягають в наступному:

1. *Щодо вимоги про включення Національним банком аудиторських фірм до Реєстру аудиторських фірм, які мають право на проведення аудиторських перевірок банків, за умови наявності не менше ніж*

п'яти аудиторів, які мають сертифікати аудитора банків та працюють в аудиторській фірмі за основним місцем роботи.

Відповідно до норм Міжнародного стандарту контролю якості 1 «Контроль якості для фірм, що виконують аудити та огляди фінансової звітності, а також інші завдання з надання впевненості і супутні послуги» та Положення з національної практики контролю якості аудиторських послуг 1 «Організація аудиторськими фірмами та аудиторами системи контролю якості аудиторських послуг» (затверджено рішенням Аудиторської палати України від 27.09.2007 №182/4) фірма повинна встановити політики і процедури прийняття завдання, продовження стосунків з клієнтами і конкретних завдань, які б надали фірмі достатню впевненість, що вона прийме чи продовжить завдання та взаємовідносини лише в тому разі, якщо вона може виконати завдання і має необхідні для цього можливості включно з часом та ресурсами. Фірма повинна встановити такі політики і процедури, які б надали їй достатню впевненість у тому, що вона має достатньо персоналу, компетентність, здібності та відданість етичним принципам, які необхідні для виконання завдань відповідно до вимог професійних стандартів та застосовних законодавчих і нормативних вимог; та надання фірмою чи партнерами із завдання звітів, які відповідають обставинам.

При цьому виконання вимог щодо контролю якості та моніторингу контролю якості Фірми може забезпечуватися наявністю не менше трьох сертифікованих аудиторів.

Таким чином, аудиторська фірма має визначати кількісний склад своїх фахівців, в тому числі аудиторів, що мають сертифікат аудитора банків, в залежності від складності завдання, розміру та специфіки діяльності суб'єкта господарювання, що перевіряється, тощо. Так, при виконанні завдань з аудиту фінансової звітності невеликих за розмірів активів банків, які здійснюються незначні, типові операції, залучення п'яти аудиторів, що мають сертифікат аудитора, призведе до вимушеного нераціонального розподілу обов'язків між членами групи із виконання завдання; виконання роботи сертифікованими аудиторами яка може виконуватися менш кваліфікованими фахівцями, що відповідно призведе до необґрунтованого підвищення витрат аудиторської фірми на оплату роботи персоналу та підвищення вартості аудиторських послуг. Зазначене посилюється тим фактом, що протягом останніх 3 років Аудиторська палата України не здійснювала сертифікацію аудиторів, які здійснюватимуть аудит банків.

Спілка аудиторів вважає доцільним передбачити вимоги щодо кількісного складу аудиторів, які мають сертифікат аудитора банків, в залежності від групи банку та розміру активів банку в банківській системі, але не менше трьох.

2. *Щодо вимоги про надання копій документів, що свідчать про кваліфікацію у сфері бухгалтерського обліку та аудиту, не менше ніж п'яти інших штатних працівників аудиторської фірми, які залучаються до виконання завдань з аудиту*

Проектом чітко не визначено вичерпний перелік таких документів, що свідчать про кваліфікацію у сфері бухгалтерського обліку та аудиту. Законодавчими документами відсутні форми підтвердження квалі-

фікації у сфері бухгалтерського обліку та аудиту, окрім як наявність відповідної освіти в закладах освіти. Таким чином, можливі необґрунтовані вимоги щодо надання документів що створює штучне обмеження для включення до реєстру аудиторських фірм.

Пропонується визначити перелік документів, що свідчать про кваліфікацію працівників у сфері бухгалтерського обліку та аудиту, або виключити цю норму.

3. *Щодо підстав для прийняття рішення про відмову заявникові у включенні до Реєстру та прийняття рішення про відмову в продовженні строку дії Свідоцтва, а саме наявності у штатному розписі аудиторської фірми (за основним місцем роботи або за сумісництвом) керівника/аудиторів банків, які за іншим місцем роботи брали участь в аудиторських перевірках банків (підписували звіт аудитора) у складі аудиторської фірми, до якої протягом останніх трьох років Національним банком застосовувалось стягнення у вигляді виключення з Реєстру.*

Відповідно до Закону України «Про аудиторську діяльність» сертифікація (визначення кваліфікаційної придатності на зайняття аудиторською діяльністю) аудиторів здійснюється Аудиторською палатою України. За неналежне виконання професійних обов'язків до аудитора (аудиторської фірми) можуть бути застосовані Аудиторською палатою України стягнення у вигляді попередження, зупинення чинності сертифіката на строк до одного року або анулювання сертифіката, виключення з Реєстру.

Порядок застосування до аудиторів (аудиторських фірм) стягнень визначається Аудиторською палатою України.

Відповідно до Порядку застосування до аудиторів (аудиторських фірм) стягнень за неналежне виконання професійних обов'язків (затверджений рішенням Аудиторської палати України від 15.11.2007 № 184/4):

- розгляд питань про застосування стягнень до аудиторів (аудиторських фірм) здійснюється на засіданні АПУ на підставі подання відповідного проекту рішення Дисциплінарною комісією АПУ;

- за неналежне виконання професійних обов'язків до аудиторів (аудиторських фірм) АПУ можуть бути застосовані стягнення у вигляді попередження, зупинення терміну чинності сертифіката на строк до одного року, анулювання сертифіката або виключення з Реєстру аудиторських фірм та аудиторів;

- при застосуванні до аудитора (аудиторської фірми) стягнень враховується суттєвість порушення професійних обов'язків, їхні наслідки, ступінь вини аудитора (аудиторської фірми) та інші обставини, що впливають на обрання міри відповідальності. Суттєвість порушень визначає Дисциплінарна комісія АПУ при розгляді матеріалів дисциплінарного провадження.

Таким чином, запропоновані зміни до Положення про порядок ведення Реєстру аудиторських фірм, які мають право на проведення аудиторських перевірок банків:

- не враховують вимоги чинного законодавства щодо розгляду та доведення належним чином ступені відповідальності та вини окремого аудитора, який брав участь в аудиторських перевірках банків (підписували звіт аудитора) у складі аудиторської фірми, до якої протягом останніх трьох

років Національним банком застосовувалось стягнення у вигляді виключення з Реєстру;

- фактично позбавляють прав осіб, які мають сертифікат аудитора банків і які за іншим місцем роботи брали участь в аудиторських перевірках банків (підписували звіт аудитора) у складі аудиторської фірми, до якої протягом останніх трьох років Національним банком застосовувалось стягнення у вигляді виключення з Реєстру, на здійснення професійної діяльності без наявних на те підстав та наслідків (як то позбавлення сертифіката), передбачених чинним законодавством, що регулює аудиторську діяльність та трудові відносини.

Пропонується врахувати вимоги діючих нормативних актів, або виключити цю норму.

4. Невідповідність перспективному законодавству на нормам Директив ЄС

Міжнародні стандарти аудиту, Директиви ЄС не передбачають розподіл аудиторів на аудиторів банків та будь-яких інших аудиторів.

Враховуючи вищезазначене, САУ вважає безпідставним встановлення норми в проекті змін до Положення щодо п'яти аудиторів, які мають сертифікати саме аудитора банків.

Крім того, Директивами Європейського Парламенту та Ради 2006/43/ЄС від 17.05.2006 «Про обов'язковий аудит річної звітності та консолідованої звітності» та 2014/56/ЄС від 16.04.2014, що вносить зміни до Директиви 2006/43/ЄС, Регламентом (ЄС) №537/2014 Європейського Парламенту та Ради від 16.04.2014 «Про особливі вимоги до обов'язкового аудиту у суб'єктів суспільного інтересу» декларується, що будь-яка умова про призначення чи обмеження вибору суб'єктами господарювання зовнішнього аудитора, в тому числі відповідними категоріями чи переліком компаній, є недійсною.

Регламентом передбачається, що в процедурі відбору об'єкту аудиту не слід обмежувати надання пропозицій з боку зовнішніх аудиторів та аудиторських компаній, що мають незначну частку ринку. Зазначеним Регламентом відзначається, що присутність на ринку більш дрібних аудиторських компаній сприятиме посиленню професійного скептицизму, незалежності зовнішнього аудиту та підвищенню якості аудиту.

САУ зазначає, що додаткові вимоги щодо надання документів не узгоджується з курсом, визначеним законодавчими актами України на демонополізацію, дерегуляцію ринків товарів та послуг в Україні відповідно до норм та принципів ЄС.

З огляду на зазначене, на думку САУ, запропонований Національним банком України Проект:

- не відповідає вимогам Міжнародних стандартів аудиту в частині підтримання належної системи контролю якості аудиторських послуг, належного планування та виконання завдань з аудиту;

- не відповідає фундаментальним принципам Директив та Регламенту Європейського Парламенту та Ради щодо вимог з обов'язкового аудиту суб'єктів господарювання

- передбачає необґрунтовані та завищені критерії, що надають аудиторам та аудиторським фірмам право на здійснення професійної діяльності;

- сприяє створенню несприятливих та дискримінаційних умов діяльності аудиторських компаній України та централізованому розподілу ринку між

обмеженим колом аудиторських компаній, зменшення рівня конкуренції у сфері аудиту банків. Зазначене посилюється тим фактом, що протягом останніх 3 років Аудиторська палата України не здійснювала сертифікацію аудиторів, які здійснюватимуть аудит банків.

Спільною аудиторів України запропоновано створити робочу групу з практикуючих фахівців з аудиту для доопрацювання зазначених змін до Положення.

Дані зауваження та пропозиції адресовані Департаменту методології Національного банку України.

Між іншим зазначимо, що Спілка аудиторів України неодноразово посилається на норми проекту Закону України № 6016-Д «Про аудит фінансової звітності та аудиторську діяльність» як на підставу обґрунтування незаконності Проекту. Що є не коректним, адже це лише проект Закону, навіть не прийнятий у першому читанні.

Зауважимо, що проект № 6016-Д закону «Про аудит фінансової звітності та аудиторську діяльність» (ініціатор – Міністерство фінансів України) є одним із двох законопроектів з аудиторської діяльності, які повинні бути розглянуті Верховною Радою України у першому читанні. Другий проект закону – під номером № 2534 та назвою «Про аудиторську діяльність» (ініціатори – народні депутати Кужель О.В., Галасюк В.В.) – за оцінкою фундаторів аудиту, є більш юридично коректним, а також спрямований на захист аудиторської спільноти, а не органів влади.

Чому ж тоді Спілка аудиторів України підтримує законопроект Мінфіну № 6016-Д та ігнорує більш вигідний для аудиторів законопроект № 2534? Яке ставлення до цих законопроектів пересічних аудиторів? Дане питання безумовно заслуговує додаткового дослідження та висвітлення.

Зауважимо, що Проект суперечить не просто чинному законодавству, але й Основному закону. Так, у статті 42 Конституції України зазначено наступне:

«Не допускаються зловживання монополією станом на ринку, неправомірне обмеження конкуренції та недобросовісна конкуренція. Види і межі монополії визначаються законом».

Положення про порядок ведення Реєстру аудиторських фірм, які мають право на проведення аудиторських перевірок банків, затверджується постановою Правління Національного банку України. Дане Положення є регуляторним актом, і аж ніяк не є законом. А тому, не може встановлювати види і межі монополії.

З огляду на зазначене, буде доречним дізнатися думку Антимонопольного комітету, а також Міністерства юстиції щодо даного Проекту.

Окрім того, слід звернути увагу на законодавчу підставу для прийняття Проекту. Адже кожен **підзаконний правовий акт приймається лише на підставі та в порядку, встановленому законом.** На даний момент Національний банк України не зазначає конкретну норму Закону України «Про засади державної регуляторної політики у сфері господарської діяльності», на підставі якої планується прийняти Проект.

*Редактор журналу
"Економіка. Фінанси. Право",
Юрисконсульт АФ "Аналітик"
Анна Туманян*

СПОСОБИ ЗАХИСТУ ПРАВ ВКЛАДНИКІВ БАНКІВ-БАНКРУТІВ

Питання захисту прав вкладників банків-банкрутів в Україні сьогодні актуальні найбільше. За інформацією прес-центру Національного банку України (далі за текстом - НБУ) станом на 1 січня 2017 року у реєстрі учасників Фонду гарантування вкладів фізичних осіб нараховувалось 99 банків – учасників. З 2014 р. лише один банк – ПАТ «КБ «Промекономбанк» виконав усі свої боргові зобов'язання на 100%. Постає питання: яка вірогідність отримання вкладниками банків-банкрутів своїх коштів за договорами банківського вкладу, якщо вже є рішення на їх користь, але виконавчою службою вкладнику повертається наказ про примусове виконання з підстав відсутності майна (коштів), на яке може бути звернено стягнення.

Серед основних причин неплатоспроможності банків є:

- 1) нежиття власником банку своєчасних, дієвих і достатніх заходів для поліпшення фінансового стану банку та приведення діяльності у відповідність до вимог законодавства України;
- 2) недотримання вимог щодо ідентифікації банком пов'язаних сторін;
- 3) непогашені кредити, видані юридичним особам – потенційно пов'язаним сторонам;
- 4) порушення угод з рефінансування НБУ;
- 5) шахрайство з боку власників та співробітників банку.

Аналізуючи чинне законодавство України та судову практику, пропонуємо розглянути деякі інші варіанти законного захисту своїх прав та інтересів на прикладі окремих банків, що знаходяться в процедурі ліквідації.

Одним із способів є подання до Господарського суду позовної заяви до НБУ про відшкодування шкоди. Що мається на увазі. Укладаючи договір банківського вкладу з банком і розміщуючи на ньому власні грошові кошти, вкладник виходив з того, що банк є потужною банківською установою, яка має високий рівень ділової репутації. Крім того, вкладник розраховував, що діяльність банку буде контролюватися НБУ, і у випадку порушення банком норм чинного законодавства, будуть вжиті належні заходи реагування з боку держави в особі НБУ, оскільки статтею 55 Закону України «Про Національний банк України» встановлено, що головна мета банківського регулювання й нагляду – це безпека та фінансова стабільність банківської системи, захист інтересів вкладників і кредиторів. Таке підтверджується і статтею 67 Закону України «Про банки і банківську діяльність». Банківський нагляд здійснюється у формі інспекційних перевірок і дистанційного нагляду. Тобто, саме НБУ, здійснюючи свої прямі обов'язки щодо контролю за банківською системою, повинен вживати всіх заходів, щоб запобігти ймовірності банку стати проблемним або неплатоспроможним.

Крім того, стаття 56 Конституції України проголошує право кожного на відшкодування за рахунок держави або органів місцевого самоврядування мате-

ріальної та моральної шкоди, завданої незаконними рішеннями, діями чи бездіяльністю органів державної влади, органів місцевого самоврядування, їхніх посадових і службових осіб під час здійснення ними своїх повноважень.

Прямими статтями є ст. 1166 Цивільного кодексу України, яка вказує, що майнова шкода, завдана неправомірними рішеннями, діями чи бездіяльністю особистим немайновим правам фізичної або юридичної особи, а також шкода, завдана майну фізичної або юридичної особи, відшкодовується в повному обсязі особою, яка її завдала. шкода, завдана фізичній або юридичній особі незаконними рішеннями, дією чи бездіяльністю органу державної влади, органу влади Автономної Республіки Крим або органу місцевого самоврядування при здійсненні ними своїх повноважень, відшкодовується державою, АР Крим або органом місцевого самоврядування незалежно від вини цих органів (ч. 1 ст. 1173 Цивільного кодексу України).

Моніторинг неплатоспроможних банків показав, що значна частина банків мали фінансові проблеми ще за два-три роки до віднесення їх до категорії неплатоспроможних. Тобто, кожного року банки подавали свої фінансові звіти, але НБУ їх ігнорував, або надавав невиправдану кількість місяців/років для здійснення заходів по забезпеченню ліквідності, або здійснював рефінансування вже «померлої» банківської установи. Юридичною мовою це називається протиправною бездіяльністю НБУ.

Наприклад, відповідно до ухвали Солом'янського районного суду міста Києва від 31 травня 2015 р., Національне антикорупційне бюро продовжує досудове розслідування кримінального провадження № 5201600000000119 від 27 травня 2016 р., в рамках якого детективи НАБУ встановили, що в період 2014-2015 рр. службові особи НБУ, діючи умисно, зловживаючи своїм службовим становищем в інтересах третіх осіб, за попередньою змовою зі службовими особами ПАТ «Банк «Київська Русь», ПАТ «КБ «Південкомбанк», ПАТ «Міський комерційний банк», ПАТ «Автокразбанк», ПАТ «Терра Банк», АТ «Дельта Банк», КБ «Хрещатик», АТ «Банк «Фінанси та Кредит», АТ «Фінростбанк», ПАТ «Інтеграл-Банк» розтратили кошти НБУ на суму понад 12 млрд. грн. на користь цих комерційних банків шляхом їх незаконного рефінансування.

Аналогічною є ухвала Печерського районного суду міста Києва від 9 березня 2015 р. у справі № 757/13373/17-к щодо ПАТ «Дельта Банк».

З викладено вбачається причинний зв'язок між діями посадових осіб НБУ та завданою вкладнику шкодою, оскільки саме внаслідок цих дій/бездіяльності, вкладник не зміг повернути вкладені у банк грошові кошти, що є підставою для відшкодування заподіяної шкоди за рахунок держави в особі НБУ та звернення вкладника до суду з відповідним позовом.

Іншим способом захисту своїх прав є подання позовної заяви безпосередньо до акціонерів банку, які

володіють 10 і більше відсотками статутного капіталу. Звісно, позивачу (вкладнику) буде необхідно доводити суду те, що саме дії або бездіяльність акціонерів призвели банк до неплатоспроможності, але намагатися відсуджувати депозити у акціонерів варто. Таке право надано статтею 58 Закону України «Про банки і банківську діяльність», в якій зазначено, що банк відповідає за своїми зобов'язаннями всім своїм майном відповідно до законодавства. Учасники банку відповідають за зобов'язаннями банку згідно із законами України та статутом банку. Власники істотної участі зобов'язані вживати своєчасних заходів для запобігання настанню неплатоспроможності банку.

Для прикладу, візьмемо ПАТ «Банк Петрокоммерц-Україна», в якому НБУ було встановлено порушення вимог щодо ідентифікації банком пов'язаних сторін.

За повідомленням прес-служби НБУ, НБУ прийняв рішення визнати Івана Шехавцова та Олексія Крупія власниками істотної участі в банку, так як незалежно від формального володіння, вони здійснювали вирішальний вплив на управління та діяльність банку протягом березня 2015 р. – лютого 2016 р.. Таке рішення ухвалив Комітет Національного банку з питань нагляду та регулювання діяльності банків, нагляду (оверсайту) платіжних систем 17 березня 2016 р.. Таким чином, на панів Шехавцова та Крупія поширюватимуться всі обов'язки та відповідальність, які за законом покладаються на власників істотної участі в банку.

Крім того, в Єдиному реєстрі судових рішень вже є розглянутий позов вкладника ПАТ «Всеукраїнський акціонерний банк» щодо повернення депозиту за рахунок акціонера - ухвалою Апеляційного суду

міста Києва від 5 липня 2016 р. у справі № 761/3002/15-ц зобов'язано власника банку – Олега Бахматюка особисто повернути вкладнику суму депозиту, що перевищує 200 тис. грн., які він отримав у вигляді компенсації від Фонду гарантування вкладів фізичних осіб.

Таким чином акціонери банків, причетні до їх банкрутства, зобов'язані відшкодувати вкладникам (фізичним або юридичним особам) збитки у розмірі суми, що перевищує суми повернутих Фондом гарантування вкладів фізичних осіб на підставі статті 58 Закону України «Про банки і банківську діяльність».

Враховуючи те, що Конституцією України та чинним цивільним законодавством України кожному гарантується право на судовий захист своїх прав та інтересів, рекомендуємо вкладникам відстоювати свої права та намагатися подавати позови про відшкодування шкоди за рахунок Національного банку України; за рахунок власники істотної участі в банку, користуючись викладеною у цій статті інформацією.

При цьому, для зібрання інформації щодо Вашого банку, необхідної для подання позову до відповідних суб'єктів цивільних правовідносин, складання таких позовів та щодо захисту в судових інстанціях Ваших прав як вкладника банку, рекомендуємо звертатись до адвокатського бюро «Володимира Головача», яке вже має відповідну судову практику з цих питань.

*Помічник адвоката
Адвокатського бюро "Володимира Головача",
Юрисконсульт АФ "Аналітик"
Вікторія Архипова*

ПРАВОМІРНІСТЬ ВСТАНОВЛЕННЯ ДОМОФОНУ. ПОЗИТИВНІ І НЕГАТИВНІ НАСЛІДКИ

XXI століття змушує українців долучатися до запровадження нових технологій та додаткових пристроїв охорони власного житла, наприклад, як домофон. Для одних – це додатковий захист від незнакомців, наркоманів, бомжів, для інших – це фізичні незручності, зокрема, для осіб похилого віку, перешкода доступу лікарів до квартири хворого, зайві фінансові витрати. Також треба не забувати про технічну небезпеку пристрою та про можливості безперешкодного зламу кодів домофонів. Постає питання, чи всі власники багатоквартирних та малоповерхових житлових будинків зобов'язані встановлювати домофонну систему, оплачувати витрати, пов'язані з таким установленням та обслуговуванням.

Єдиний реєстр судових рішень вже має деяку напрацьовану базу щодо розгляду спорів, що виникають у зв'язку з установкою домофонів, тому аналізуючи судову практику та чинне законодавство України, розглянемо детальніше окремо кожне питання.

Так, в п. 3.1.4. Рішення Київської міської ради від 25 грудня 2008 р. N 1051/1051 «Про Правила благоустрою міста Києва» зазначено, що **утримання та благоустрій** прибудинкових територій **багатоквартирних та малоповерхових житлових будинків**, належних до них будівель та споруд **проводиться не мешканцями квартир, а власником або балансоутримувачем цього будинку**, або підприємством, установою, організацією, з якими балансоутримувачами укладені відповідні договори на утримання та благоустрій прибудинкових територій. Права та обов'язки балансоутримувача передбачені п. 2 ст. 24 Закону України «Про житлово-комунальні послуги», але власник або балансоутримувач зобов'язані, в тому числі, вживати заходів з охорони під'їздів житлових будинків згідно з розпорядженнями виконавчого органу Київської міської ради (Київської міської державної адміністрації) за напрямками: організація служби консьєржів; встановлення домофонів з електронними замками; встановлення вхідних дверей посиленої конструкції до під'їздів та обладнання їх кодовими замками. При цьому, якщо балансоутримувач не є виконавцем, він укладає договори на надання послуг з іншим виконавцем. В тому числі, відповідно до ч. 2 ст. 10 Закону України «Про приватизацію державного житлового фонду», власники квартир багатоквартирних будинків та житлових приміщень у гуртожитку є співвласниками допоміжних приміщень у будинку чи гуртожитку, технічного обладнання, елементів зовнішнього благоустрою і зобов'язані брати участь у загальних витратах, пов'язаних з утриманням будинку і прибудинкової території відповідно до своєї частки у майні будинку чи гуртожитках.

В багатоквартирних житлових будинках повноваження на укладення таких договорів від імені мешканців квартир, на сьогоднішній день, надані ОСББ або ЖБК, але тільки у випадку обов'язкової згоди 100% мешканців, висловленої на установчих зборах

власників квартир. Власники приватизованого житла мають право розпорядитися квартирою (будинком), кімнатою (кімнатами) у гуртожитку на свій розсуд та відповідно до п. 2 ст. 383 Цивільного кодексу України, усі власники квартир та нежитлових приміщень у багатоквартирному будинку є співвласниками на праві спільної сумісної власності спільного майна багатоквартирного будинку. Спільним майном багатоквартирного будинку є приміщення загального користування (у тому числі допоміжні), несучі, огорожувальні та несуче-огорожувальні конструкції будинку, механічне, електричне, сантехнічне та інше обладнання всередині або за межами будинку, яке обслуговує більше одного житлового або нежитлового приміщення, а також будівлі і споруди, які призначені для задоволення потреб усіх співвласників багатоквартирного будинку та розташовані на прибудинковій території. Тобто всі мешканці, які проживають у будинку, рівні в своїх правах на місця загального користування.

Недобросовісні підприємці, користуючись довірливістю і необізнаністю громадян, нехтуючи гарантованими державою правами, змушують їх в добровільно-примусовому порядку укладати договори щодо встановлення домофонів, сплачувати послуги монтажу/демонтажу, а також щомісячну абонентську плату за обслуговування домофонів (ремонтні та сервісні послуги).

Згідно думки спеціаліста (опублікованої на сторінці <http://nvip.com.ua/>), «ця афера є незаконною. Свої послуги фірма пропонує нав'язливо. Її представники не просто вивішують рекламу про своїх послуги, а й самі збирають збори жильців і встановлюють відсоток жильців. Тобто самі регулюють весь процес установки домофонів, складають протокол зборів, ставлять свої умови договору. Але такого права немає жодна фірма. Саме тому домофонники й наймають “старших по під'їзду”. У випадку форс-мажору велика частина відповідальності лежить на них. Двері ставлять при “загальній згоді”, а незгодним – пропонують купити ключі (чи дають безкоштовно), але в будь-якому випадку вимагають підпис як згодного на встановлення дверей. Так ось, якщо не хоче – не ставте. І не беріть ніяких ключів, ні задарма, ні за гроші. А на їх питання: “Як же ви потрапите в квартиру?” Відповідайте: “Як і раніше”. Далі йтиме психологічна війна. У незгодних на квартирних дверях зникають ручки, відключаються ліфти, з'являються купи лайна на самому видному місці. Але переживати не варто – довго вони не протягнуть. Адже за законом, достатньо одного незгодного, щоб накласти право вето на цю витівку.». Крім того, на сторінці в мережі інтернет (<http://realt.avisio.ua/uk/news?id=df3be4f3-4c4d-4a01-8f98-5d626cc07012>) можна ознайомитися з думкою інших фахівців з цього питання.

Кожен українець повинен знати, що, по-перше, згідно Конституції України – ніхто не може бути протиправно позбавлений права власності; право приватної власності є непорушним (ст. 41). Україна є

соціальною, правовою державою, в якій найвищою соціальною цінністю визнається людина, її життя і здоров'я, недоторканність і безпека. **Право людини на житло є загальновизнаним.** Згідно з Конституцією України це право, як і інші конституційні права, є невідчужуваним, непорушним і рівним для всіх без будь-яких обмежень за ознаками раси, кольору шкіри, політичних, релігійних та інших переконань, статі, етнічного та соціального походження, майнового стану, місця проживання, за мовними або іншими ознаками, воно не може бути скасоване і обмежене, крім випадків, передбачених Конституцією України (Рішення Конституційного Суду України від 10.06.2010 р. у справі № 1-38/2010 щодо офіційного тлумачення Закону України «Про приватизацію державного житлового фонду»). Тобто встановлюючи домофон без згоди власника квартири та обмежуючи доступ у під'їзд, компанії порушують право власності на квартиру та створюють перешкоди в користуванні загальною площею парадного і ускладнюють для них доступ до власного житла. Такі громадяни можуть звернутися до власника (балансотримувача) будинку, поліції або прокуратури із заявою про заборону встановлення домофону, або з обґрунтованою скаргою з вимогою усунути перешкоди в користуванні приватною власністю (квартирою), а також подати позов до суду на фірму, яка встановлює домофон в порядку цивільного законодавства на підставі ст. 358, 369, 382 та 383 Цивільного кодексу України, Закону України «Про захист прав споживачів» та ст. 9 Житлового кодексу Української РСР.

Судова практика показує (наприклад, рішення Оболонського районного суду міста Києва у справі № 2-1742/07), що іноді судді приходять до висновку, що незгодні з установкою домофонів мешканці порушують права інших співвласників, яких обмежили в праві користування спільною сумісною власністю у вигляді допоміжних приміщень, посилаючись на ст. 316 (правом власності є право особи на річ (майно), яке вона здійснює відповідно до закону за своєю волею, незалежно від волі інших осіб), ст. 319 (при здійсненні своїх прав та виконанні обов'язків власник зобов'язаний додержуватися моральних засад суспільства. Власник не може використовувати право власності на шкоду правам, свободам та гідності громадян, інтересам суспільства) та 321 (ніхто не може бути протиправно позбавлений права власності чи обмежений у його здійсненні) Цивільного кодексу України.

В такому випадку, у разі незгоди, громадяни мають право звернутися до суду з позовною заявою про усунення перешкод для вільного доступу в свою квартиру. При цьому, з метою підвищення шансів для вирішення справи на свою користь, власник квартири повинен зібрати підписи інших незгодних мешканців цього будинку, ніде не повинен ставити підпис про надання згоди на встановлення домофону, купувати чи отримувати безкоштовно від компанії-установника ключі від під'їзду (що доводить мовчазне погодження, в іншому випадку необхідно доводити у суді, що Ви були вимушені їх взяти у зв'язку з неминучою, невідворотною обставиною та необхідністю потрап-

ляння у будинок, в якому знаходиться Ваша квартира), всі відносини і переговори здійснювати у письмовій формі. До позову необхідно буде додати: доказ на підтвердження права власності на квартиру; доказ на підтвердження відсутності згоди всіх співвласників на розпорядження майном, що є у спільній сумісній власності; доказ на підтвердження відмови фірми, яка встановлює домофон, забезпечити безперешкодне і безоплатне користування квартирою і об'єктами спільної сумісної власності; також, у разі наявності, доказ на підтвердження руйнування сталевих входних дверей з кодовим замком в під'їзд або виклик співробітників поліції (в т.ч. заяви, скарги).

По-друге, нав'язуючи покупку ключів від домофону, порушуються вимоги Закону України «Про захист прав споживачів». Статтею 22 передбачено судовий захист прав споживачів, які вважаються в будь-якому разі порушеними, якщо при реалізації продукції будь-яким чином порушено право на свободу вибору продукції, на свободу волевиявлення споживача; при наданні послуги, від якої споживач не може відмовитись, а одержати може лише в одного виконавця, виконавець нав'язує такі умови одержання послуги, які ставлять споживача у нерівне становище порівняно з іншими споживачами та/або виконавцями; порушується принцип рівності сторін договору, учасником якого є споживач; будь-яким чином (крім випадків, передбачених законом) обмежується право споживача на одержання необхідної, доступної, достовірної та своєчасної інформації про відповідну продукцію (ст. 21). Крім того, п. 1 ст. 14 цього Закону вказує, що споживач має право на те, щоб продукція за звичайних умов її використання, зберігання і транспортування була безпечною для його життя, здоров'я, навколишнього природного середовища, а також не завдавала шкоди його майну.

Позитивним у встановлення домофону є контроль з боку мешканців щодо проникнення у під'їзд сторонніх людей та оперативне відчинення входних дверей для відвідувачів, але є і негативні наслідки. По-перше, це особливо стосується людей похилого віку, які, у разі відсутності домофону, змушені щоразу зустрічати біля під'їзду (спускатися до низу та відкривати двері) своїх родичів, знайомих, лікарів, майстрів з ремонту та інших відвідувачів. Крім того, при встановленні домофону, сплачується щомісячна абонентна плата, яка не є фіксованою, тобто її розмір може змінюватися у зв'язку з підвищенням цін на послуги. По-друге, це технічні несправності. Наприклад, при відключенні світла замок блокується і двері неможливо відкрити навіть ключем без втручання електромонтерів чи спеціалістів сервісного центру компанії, що встановлювала даний домофон. Крім того, у зв'язку з тим, що домофон є електроприладом, існують непоодинокі випадки ураження струмом (наприклад, в дощову погоду), навіть такі, що призвели до загибелі людини. За звичай, причиною є відсутність спеціального контролю, обслуговування та регулярного тестування домофону фірмою, що його встановлювала, а також низька якість приладу чи неправильне його встановлення. По-третє, немає жодних гарантій безпеки, так як домофон не зупиняє зловмисників потрапляння до будинку – зателефону-

вавши у будь-яку квартиру, вони можуть представлятися або працівником пошти, або лікарем чи працівником ремонтних служб, чи ще будь-ким і їм обов'язково відкриють. Також за допомогою домофону легко з'ясувати відсутність господарів у квартирі. Крім того, вхідні двері з магнітним замком можна відкрити ривком за допомогою сили. Вчетверте, в Інтернеті можна знайти матеріали, в яких перераховані максимально ефективні майстер коди, які використовуються фахівцями сервісної служби виробників домофонів. Основне завдання майстер кодів – це відкриття під'їзної двері, в якій вмонтовано домофон, без ключа і отримання доступу до будь-якого під'їзду будинку. Можна знайти всі найвідоміші і використовувати майстер коди (перевірені і надійні) для різних марок домофонів, наприклад, «Цифрал», «Метаком», «Елтіс». Існує навіть універсальний ключ, який є найефективнішим і швидким способом відкриття дверей, що спрацює у 95% випадків.

Отже, підсумовуючи сказане, кожен зобов'язаний неухильно додержуватися Конституції України та законів України, не посягати на права і свободи, честь і гідність інших людей (стаття 68). Згідно з пунктом 2 ст. 369 Цивільного кодексу України, розпорядження майном, що є у спільній сумісній власності, здійснюється за згодою всіх співвласників. Тому, для встановлення домофону необхідна обов'язкова згода 100% мешканців будинку, оскільки всі вони мають рівні права на місця загального користування в будинку, а з точки зору цивільного законодавства, установка на дверях такого замка буде створювати для небажаючих перешкоди в користуванні загальною площею парадного і утруднить для них доступ до власного житла. Як компроміс, власники, що

«проти», можуть надавати свій дозвіл на встановлення домофону за умови безоплатного отримання ключів доступу в кількості мешканців квартири плюс один запасний. Само собою, оплачувати будь-які витрати, пов'язані з установленням та обслуговуванням домофонної системи, такі власники не зобов'язані.

Якщо додаткові послуги з благоустрою вашого парадного не передбачаються жодним договором, то отримувати їх, і відповідно, оплачувати, не маючи на те бажання, зовсім не обов'язково, адже нав'язати послугу ніхто не може. Але, якщо існує підписаний вами договір на встановлення домофону, виконувати обов'язок з оплати послуг доведеться. Для тих, кого не турбує моральна сторона питання (мирне співіснування з сусідами, інше), виникнення відповідних труднощів при зустрічі відвідувачів та тих, хто принципово не хоче користуватися такою послугою, а договір підписав, є шанс відстояти своє небажання в судовому порядку, вимагаючи розірвання договору згідно з нормами цивільного законодавства.

Ми, зі своєї сторони та на думку, вказаних вище фахівців, радимо громадянам, які бажають захистити свою квартиру, зробити індивідуальний захист: установити гарні двері, надійний замок, поставити на сигналізацію, застрахувати. Це буде більш значущий захист, аніж закриті двері у під'їзд, які нікому і нічого не гарантують.

Помічник адвоката

Адвокатського бюро "Володимира Головача",

Юрисконсульт АФ "Аналітик"

Вікторія Архипова

Аудиторська фірма «Аналітик» пропонує аутсорсинг бухгалтерських послуг!

Аутсорсинг бухгалтерського обліку – це передача ведення бухгалтерського обліку сторонній фірмі.

Які ж переваги аутсорсингу бухгалтерських послуг?**1. Значна (!) економія коштів на ведення бухобліку:**

- економія за бухгалтерські послуги, за які **Ви нам платитимете принаймні на 1000 гривень менше, ніж штатному бухгалтеру;**
- економія на програмне забезпечення (1С, Медок, Ліга Закон тощо);
- економія на утримання офісу, комп'ютерної техніки.

2. Відтепер податкові та інші інспекції – це наші проблеми!

Ми беремо на себе повну матеріальну відповідальність за якість наданих бухгалтерських послуг, включаючи можливі санкції.

3. З нами Ви можете забути про головний біль з постійними пошуками бухгалтера, який у будь-який час може піти від Вас на іншу роботу.**4. Ми не йдемо у відпустку та не беремо лікарняний. Наша фірма справді гарантує безперервне та якісне ведення бухгалтерського обліку.**

І нарешті – з нами Ви не тільки отримаєте якісні бухгалтерські послуги. За додатковою домовленістю ми забезпечимо Вас необхідними податковими, юридичними консультаціями, аудиторськими послугами різного характеру.

Все що Вам потрібно – це:

- періодично передавати нам первинну бухгалтерську документацію;
- щомісячно отримувати від нас інформацію про податки та інші обов'язкові платежі;
- укласти із нами договір.

Зробіть вибір, вигідний для Вас!

(044)278-05-88

(097)178-90-89

(066)178-20-42

www.af-analitik.com.ua